

VAN HEMELS LICHT EN HELLEVUUR

VAN HEMELS LICHT EN HELLEVUUR

Van hemels licht en hellevuur verscheen voor het eerst in 1978

Van oorlog, overvloed en onvrede volgde in 1981

Het land van de leeuwerik verscheen in 1983

In 1988 verscheen *Van hemels licht* herzien;
een verbeterde heruitgave van deel 1, waaraan een
nieuw hoofdstuk werd toegevoegd *Dertig jaar na dato*.

Dit laatst geschreven deel zal nu omwille van de
chronologie deel 3 afsluiten.

Cor Swanenberg

2010

Uitgeverij Van de Berg Almere Enschede

Voor Frans Hoppenbrouwers

Omslag en illustraties: Nelleke de Laat

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Swanenberg, C.

Van hemels licht en hellevuur; C. Swanenberg - Almere Enschede : Van de Berg

ISBN 978-90-5512-323-0

NUR 525

ISBN 9789055123230

© C. Swanenberg, 2010 Berlicum

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

[www. uitgeverijvandeberg. nl](http://www.uitgeverijvandeberg.nl) & [www. streekboeken. nl](http://www.streekboeken.nl)

ZWERFTOCHT VAN EEN EERSTE MANUSCRIPT

In 1978 verscheen het eerste deel van een trilogie over Tenblakke, een vrijwel verdwenen Brabants gehucht. Nu, ruim 30 jaar later, wordt er een heruitgave gerealiseerd van de drie delen die na veel omzwervingen uit het eerste manuscript ontstonden. De auteur kon niet nalaten de tekst hier en daar te herschrijven en te verbeteren.

Het verliep destijds moeizaam met dat eerste manuscript. Het was veel te groot, te duur en te riskant om het in een keer uit te brengen als debuut. Opsplitsing van het geschreven materiaal was onontkoombaar. Het eerste deel *Van hemels licht en hellevuur* kwam met enige schroom en beginnersfouten (in eigen beheer) tot stand via Uitgeverij Waalwijk. Dat debuut was wel een bescheiden voltreffer; de totale oplage van drieduizend exemplaren was in twee maanden tijd uitverkocht. Maar het trieste toeval wilde dat Uitgeverij Waalwijk stopte. Ondertussen was het succes Ton van Reen ter ore gekomen en hij wilde bij zijn Uitgeverij De Lijster het tweede deel wel uitgeven. Een nieuw inleidend hoofdstuk moest ervoor zorgen dat het tweede boek ook afzonderlijk gelezen kon worden. *Van oorlog, overvloed en onvrede* verscheen bij De Lijster in Limburg. Het duurde niet lang of Uitgeverij De Lijster hield op te bestaan. De Bossche Uitgeverij Hecht wilde deel drie in het licht geven en zo geschiedde. *Het land van de leeuwerik* kreeg een inleidend hoofdstuk, kwam uit, werd uitverkocht, maar u raadt het al: Hecht hield op te bestaan!

Terug naar het manuscript.

Het doel van de schrijver was een ongecompliceerd werk dat de kleine geschiedenis van het eigen leven, het gezin en het gehucht van die dagen weergaf, maar daarbij moest zeker ook de droomwereld en fantasie een belangrijke rol spelen.

De hoofdpersoon over wie het autobiografische boek gaat, groeide op als jongste jongen in een gezin van zeven aan het randje van Rosmalen.

Hij groeide op in een armzalig boerderijtje, grenzend aan de Nulandse hei. Het was een zeldzaam gebied, aan de westelijke zijde tegen de bossen van landgoed Zomerlust en aan de oostelijke kant overgaand in het laatste stuk heide- en duingebied van deze omgeving. Hier woonde men 'een eind de grond in' zoals dat heette; er was geen harde weg, geen waterleiding of elektriciteit.

Omdat het huis in het grensgebied van de parochie Nuland lag, ging men naar school en kerk in die plaats. Dialect was er de voertaal en Nederlands was de eerste vreemde taal die je destijds op de dorpsschool leerde. Jarenlang heeft 'de kleine ik' uit het boek alle voorkomende boerenwerkzaamheden verricht, net als zijn broers en zussen. Dat gebeurde niet alleen op de eigen boerderij, maar ook op die van omen Bert. Bij die oom kwam de kleine jongen graag, niet vanwege het werk, maar wel omdat die oom gedichten en liedjes maakte voor de feesten in de omgeving. Bovendien woonde daar zijn grootvader, Klaas van Tone.

De jongste van de jongens wilde 'meester' worden; hij mocht, afwijkend van de andere kinderen, 'doorleren' en kwam bij de fraters van Tilburg in Oss terecht. Daarna ging hij naar de Bisschoppelijke Kweekschool, de B.K.S. in Den Bosch, waar in die tijd de fraters ook nog de scepter zwaaiden. Toen hij daar als volledig bevoegd onderwijzer 'afzwaaide', ging hij met tegenzin in militaire dienst. Al tijdens zijn diensttijd begon hij een akten studie. Bij gebrek aan mogelijkheid voor de voorkeurstudie Engels werd het Duits. Later studeerde hij Engels in Den Bosch, Tilburg en Arnhem. Pas na het behalen van de akten begon hij met schrijven.

Zijn belangstelling voor talen, vooral ook dialecten, heeft ondertussen geleid tot de publicatie van een vijftigtal boeken, iets wat hij vroeger in zijn stoutste dromen niet voor mogelijk had gehouden.

Het is natuurlijk prachtig wanneer je eerstelingen eindelijk en voor het eerst als één geheel worden heruitgegeven. Zeker omdat het zo van begin af aan bedoeld was. Omdat de delen afzonderlijk verschenen en los van elkaar gelezen moesten kunnen worden, zitten er zeker overlappingen in de inleidingen van de afzonderlijke boeken.

**VAN HEMELS LICHT
EN HELLEVUUR**

**DEEL 1 VAN DE TENBLAKKE
TRILOGIE**

Cor Swanenberg

Opgedragen aan Fay

'If you're broken, it's because you're brittle'

William Shakespeare

WOORD VOORAF

Het is niet gemakkelijk te zeggen waarom een boek de lezer boeit. Daarvoor is er te veel verschil in lezers en in boeken. En dan zijn er nog lezers die verschillende soorten van boeken boeiend vinden en boeken die verschillende soorten van lezers boeien of één lezer om verschillende redenen.

Als die ene lezer wil ik proberen te zeggen waarom dit boek van Cor Swanenberg mij zo geboeid heeft. Er zijn een paar gemeenschappelijke elementen in ons beider jeugd: wij zijn zonen van zandboeren uit Brabant, niet geschapen voor het boerenwerk en geneigd tot onpraktisch gemijmer. Dat heeft al wat met het boek te maken, want die omstandigheden komen daarin ter sprake.

Maar dit is niet van doorslaggevend belang; zo'n uiterlijke gemeenschappelijkheid valt weg en speelt geen rol bij het eenzame avontuur van het lezen. Ik ken genoeg auteurs om te weten dat geboeid worden door hun werk iets totaal anders is dan interesse hebben voor hun personen of zich herkennen in hun herinneringen. Uiteindelijk is het alleen de manier waarop die herinneringen zwart op wit onder je ogen komen, die je interesse voor het boek op gang kan brengen, kortom: de kwaliteit van het werk. Een van de kwaliteiten van dit boek is dat het nergens en op geen enkele manier meer wil zijn dan het is: de neerslag van particulieren herinneringen aan een aantal jeugdijaren op een bepaalde plaats. De afwezigheid van andere pretenties geeft aan dat zij op zich al boeiend is. In dit opzicht is het boek van Cor Swanenberg te vergelijken met een zogenaamd naïef schilderij, vrij van artistiek geworstel en vol met tafereelen die alleen maar de bedoeling hebben weer te geven hoe het is geweest. Het 'ik' van de schrijver is niet afwezig en wordt niet uit bescheidenheid of raffinement verborgen gehouden, maar het is opgenomen in de tafereelen waar het zich thuis voelt. In dit boek noemt de schrijver herhaaldelijk zichzelf, het boek gaat over hemzelf, en hij is

niet een literaire 'ik-figuur', maar Cor Swanenberg in eigen persoon, en toch: als 'ik' is hij een paar ogen die een wereld zien, en over die wereld gaat het. Hij praat met zoveel ongeveinsde belangstelling over zijn familie, de burenen, het boerenwerk, de spoordijk, de polder en vooral over dieren, bloemen en planten, dat het 'ik' telkens weer in het tafereel wordt opgenomen en niet hinderlijk tussen de lezer en zijn lectuur komt staan als iets dat interessanter is dan het geschilderde tafereel.

Maar er is nog iets meer. Eerlijkheid en drang om te laten zien hoe het is geweest zijn op zich zelf niet voldoende om een boek boeiend te maken... 'Naïeve' tafereelen boeien alleen als ze geraffineerd zijn gecomponeerd.

Dit boek is opgezet als een kalender die jaren lang meegaat. De seizoenen vormen het kader van een biografie, de groei van één leven wordt geplaatst tegen de achtergrond van herhalingen. Twee tijden lopen door elkaar, de een als een cirkel of een spiraal, de andere als een rechte lijn, de tijd van schildering of de coulissen en de verteltijd van de anekdoten en gebeurtenissen. De schrijver heeft als het ware twee kalenders voor zich, de onomkeerbare kalender van zijn eigen leven en de kalender van de seizoenen. Telkens legt hij een stukje van zijn eigen geschiedenis, één winding van de spiraal, over de cirkel van de seizoenen. Die ondergrond wordt overdekt met steeds meer lagen die doorzichtig blijven, maar hier en daar in elkaar lijken over te gaan. Het is dan niet meer duidelijk in welk jaar we zijn, maar wel dat het leven door zijn eigen verleden steeds rijker wordt en elk seizoen voller.

Vaktechnisch is dat een moeilijk procédé, omdat wij in onze taal maar één verleden tijd hebben en met allerlei hulpmiddelen moeten aangeven wat het verschil is tussen de gebeurtenis die zich telkens herhaalt, bijvoorbeeld in elk voorjaar, en het eenmalige feit, tussen 'als de lente kwam' en 'toen de lente kwam'. Het is boeiend die constructie in dit boek te volgen en als het ware glurend te zien of de schrijver ze kan volhouden, even spannend als wanneer je iemand met een grote stapel boeken een wenteltrap ziet afkomen: midden op de trap kan er in de stapel een kleine bolling ontstaan waardoor de hele vracht gaat schuiven. Als

de lezers niet een beetje sadistisch waren, zouden boeken niet zo boeiend zijn.

Ten slotte wil ik na deze technische uiteenzetting wel bekennen dat ik in dit boek ook telkens weer geboeid ben geraakt door losse woorden uit een mij niet onbekend dialect. Als jongen had ik altijd graag een paar gladde kiezels op zak. Sommige dialectwoorden hebben nu die functie overgenomen. Ik tref ze aan in dit boek, gebruikt door een van de beste kenners van het Brabants dialect. Ik herhaal ze voor mijzelf en word er stil van. Ik denk dat wij alleen geboeid worden door iets waarvan wij stil worden.

Cornelis Verhoeven.

TOEN, DE TIJD VOOR VIJFTIG OP TENBLAKKE

Het zal zo'n dikke dertig jaar geleden zijn. De Duitsers waren goed en wel terug naar hun verguisde vaderland. De avonduren bracht men door met buurten, kaarten, radio luisteren en lezen. De pastoors liepen in het lang zwart met hun floschoeden. Het vrouwvolk was vaak gekleed in blauwgeruite schorten, waarboven soms nog witte boerenmutsen en waaronder zwarte klompen. De postzegels voor een brief kostten nog maar vier cent. Stoomlocomotieven, het enige gegeven dat aan de twintigste eeuw deed denken, puften volop over de spoorlijn. De hoogkarren kraakten door de karrensporen.

Onze thuisplaats lag in een naamloze verloren hoek. We bedachten de naam Tiejnhutte, omdat die voor ons gevoel aardig benoemde wat er te zien was, maar na veel kritiek van de bewoners die de benaming als beledigend ervoeren, kozen we later voor Tenblakke. Wij vonden het een toepasselijke, wat mysterieuze benaming; 'hier kwam ons leven aan het licht' en 'hier trokken wij erop uit'.

In ons buurtje was armoe troef. Het was alsof alle arme scharrelaars die er woonden, dieren hadden om hun armoede en lasten te helpen dragen. Zelfs bij de kleinste hutjes hield men wel een geit en als het lijden kon liever nog een koe, die ergens langs de spoorlijn of op de hei getuierd stond. De last die het zwaarste woog, was het gevecht voor de kost en daar kon een geit of koe met weinig melk toch al verlichting brengen. Rond elk optreksel liepen hennen en in vermaakte sinaasappelkisten huisden hele horden konijnen voor de slacht. Opvallend was ook dat er op een enkele uitzondering na, overal kinderrijke gezinnen woonden. Het was een raadsel hoe het mogelijk was dat de behuizingen onderdak konden bieden aan gezinnen met meer dan tien kinderen. De meeste kinderen waren ouder dan ik. Ik vroeg allang niet meer of pappa weer 'e-weg' was, maar liep nog wel veel werkeloos over ons erf rond.

Het was in die tijd, dat ik veel in mezelf praatte en speelde met sprinkhanen, spinnen, mieren, lieveheersbeestjes en alles wat er verder in de tuin of op het erf rondkroop. Ik rende de vlinders na die uit de tuin wegvlogen. Vaak was dat richting hei. Soms lokten de vlinders me naar het mast- en berkenbos. Het zoeken van bloemen kon eveneens aanleiding zijn van huis weg te dwalen. Dan bevond ik me tussen de wijde velden met het hoge koren, waar de klaprozen, korenbloemen en kamillen bloeiden. Ik plukte bloemen voor mamma, die later voor het Mariabeeld of het Heilig Hart verwelkten. Ik volgde vaak de vogels, die in de buurt gebouwd hadden. Later ging ik al ooit mee om eikels te rapen voor de varkens, hout te sprokkelen of schom te plukken om een paar dubbeltjes te verdienen. Bij het schom plukken stouwden we de bruinrode graspluimen van de windhalm in jute- of papieren zakken. Wij plukten langs de wegen en op de hoge akkers bij de Liebus, die dat zaad doorverkocht.

In de streek waar ik mijn jeugdjaren doorbracht, klaagde men nogal eens dat er geen harde weg was. Vooral in de zomer wanneer de wielen wegzakten in het zachte zand van Tenblakke. Het ontbreken van 'lektries' en waterleiding was ook aanleiding voor veel voorkomende klachten. Het was vijf minuten gaans van ons huis voor je de eerste met rode steenslag ongelijk verharde weg bereikte. Een klein zanderig fietspaadje langs de karrensporen evenwijdig aan een eikenwal liep naar de thuishaven.

Ons boerderijtje, een na de oorlog haastig opgetrokken, gammele noodwoning, met een potstal en een buitendorsvloer, stond helemaal alleen tussen 'bouwland' en bos.

Ons huis was in een grote T gebouwd. In de top, de bovenkant van die letter T, woonden wij, en haaks daarop, in het midden, liep de koestal naar achter. Zo'n huis als het onze heette wel krukhuys. De vorm had enige gelijkenis met de kruk van een schopsteel.

Ons woonhuis was in drieën verdeeld. In het midden was de woonkamer met de oude schouw. De voordeur bevond zich in de huiskamer en je viel met de deur in *d'n herd*. Als je voor de voordeur stond, was links *de goei kamer*, waar ook onze ouders sliepen, en rechts van de huiskamer

was de kleine keuken, de geut met de opklapbare opkamertrap, die tegelijkertijd kelderdeur was. Boven de kelder was de opkamer, waar wij, kinderen, allemaal sliepen, wanneer we eenmaal de babywieg in de goei kamer ontgroeid waren.

Achter de stal lag de dorsvloer, zoals we de betonnen dorsvloer onder het buitenluik van de hooizolder noemden. Daar sloeg men vroeger nog met houten dorsvlegels op de koppen van de korenschoven, de schoppen rog, tot de korrels uit de aren spatten. Nu was dat ons meest geliefde gebied voor het perk hinken. Dat spel ging niet in het zachte zand. De scherf, die 'potje' heette, wou er niet schuiven. Oostelijk van onze door beuken omgeven voortuin lag na een open vlakte van braakliggend klapzand het 'plantsoentje'. Een bos van enkel berken, met een dunne strook 'masten' erachter. Verderop lagen bunders heide tot je aan de bossen van de waterleiding en de Heiduinen kwam. Achter de witte zanderige heuvels van de Blankenberg kwamen de twee ondiepe Karrenputten, vennetjes, ontstaan bij het aanleggen van de spoordijk, die beide van elkaar scheiden zou. Men sprak van Karrenputten, omdat men er vroeger de voermanskarren in waste. Aan de westelijke kant van ons huis lag een uitgestrekt dennenbos, Zomerlust, met daaraan grenzend de zonk van drabbige grond rond het Kievitsven. De onbewaakte overweg in het noorden, achter ons eigen kleine sparrenbos, leidde naar de Korsteeg, een karrenspoor omgeven door twee eikenheggen. Dit weggetje liep dwars door het veld dat in kleine akkertjes verdeeld was en dat hoofdzakelijk uit slechte heuvelachtige zandgrond bestond, zoals dat met ons eigen land ook het geval was. Een gedeelte van de akkers hier had de oude naam 't Reut'. Zuidelijk van onze 'hoeve' lag de stenen put met de seringboom en de putmik, de vlierbos en het wilde doornige roosje. Dan kwam *de bendbos* met zijn taaie vlechthout, de bietenberg, die wij peekuil noemden, de strooimijt en de hooiberg of paraplu.

Daarachter lag het land van Jentje d'n Bels en nog verderop dat van Kobuzze, tot je kwam aan de enige weg die verhard was: D'Aauwbaan. Achter die weg van rode puinsteen kwam het Patersbos, en verderop in westelijke richting volgden de nonnenbossen van het gesticht. Dan was je al over de Grindweg, de weg waaraan mijn opa en oma woonden en

die meestal simpel 'De Grind' heette. Een weg van ongelijk verhard zand met veel verdwaalde kiezelstenen ertussen, die vooral zichtbaar werden in de talloze kuilen en poeltjes. Nog verder naar de middagzon bevonden zich de heerlijke bossen van Eikenburgt en Wamberg. De meeste van die bossen waren afgerasterd, maar dat was voor ons nauwelijks een belemmering. Wij kwamen er toch wel.

Bij ons huis lag onopvallend verscholen tegen de bosrand van Zomerlust een oude rooisteense schuur, die onze hennen en ons varken herbergde. Ook bevond zich daarin het washok. Helemaal onder de schaduw van de bossen leunde tegen die oude schuur ons *huiske*, dat zodoende onhandig ver weg lag.

Het hele gebied rond onze buurt bestond uit schrale zandgrond, amper geschikt als akkerland, maar gezegend met bossen en heidevelden. Kortom, een landschap van veel glooiend zand met vooral dennen- en berkenbossen, hier en daar onderbroken door onvruchtbare ontginningen.

Hier speelde ik met de buurjongetjes, allemaal neefjes die wel aan *d'n harde* woonden.

Tante Mrie en tante Siejn zaten in de noodwoninkjes aan D'Aauwbaan. We gingen via hen over het zwarte sintelpaadje van de Patersdreef naar de vijver om te vissen. In die hooguit anderhalve meter diepe vijver waren nauwelijks vissen te bekennen en als die er al waren, lieten ze zich zeker niet verschalken door ons met het eigengemaakte 'vistuig', dat hoofdzakelijk uit een schepnetje bestond. Dat 'schepnet' was een lat of bonenstaak met daaraan een busje getimmerd.

Waren we het water beu, dan groeven we krekels uit hun donkere holletjes in het witte klapzand. Uit zo'n klein gaatje kwam ten langen leste een zwart glanzend griezelbeestje ter grootte van een flinke sprinkhaan. Dat was de pieper, die we vooral 's avonds op onze zomerse hei tot vervelens toe hoorden. Je kon duidelijk de muziekribbeltjes op zijn git-zwarte vleugels zien.

In het zand konden we urenlang wroeten. We bedachten allerhande bouwsels voor we het uiteindelijk beu waren.

Op Tenblakke, dat er van bovenaf als een driehoek bezet met huisjes en veel groen moest uitzien, woonden behalve wij en Jentje d'n Bels ook Mrienuske, Has, tante Roos met haar winkel, Gret de Jager, Jan Hoewd, Jan Sjooman, de Liebus, ome Mrienus en ome Jan. Verder weg, midden op de hei, was het eenzame stulpje van Beer Bukskes. De dichtstbijzijnde mogelijkheid tot kerken was de kapel van de Paters der Heilige Harten of bij de Zusters van Liefde van het gesticht. Dat was eigenlijk niet de bedoeling en werd alleen toegestaan aan oude en zieke mensen.

HET DONKER

Toen wandelden we wel eens in het donker, maar ik nooit alleen. Ik had gruwelijk schrik wanneer ik 's avonds een spelletje verstopperkje meespeelde. Dan kroop ik weg, maar altijd dichtbij huis.

Ik liet me nog liever vlot vinden dan dat ik moederziel alleen in het akeelige duister moest blijven. Ik had al schrik als ik voor moeder haar breiwerk uit de onverlichte goei kamer moest halen.

De fel brandende pit van de laag boven de tafel hangende 'gaslamp met kous en pomp' wierp voor mij allerlei geheimzinnige schaduwen door de deuropening op de grijsblauwe vloeba muren van de donkere 'deftige' kamer. Wat een angst maakte zich van mij meester als ik die pikzwarte duisternis in moest en er wat kalkzand omlaag ritselde achter het groenig beschilderde behangpapier. Mijn blote voeten voelden koud en klam aan op het gladde zeil. Ik griste het breiwerk weg en haastte me terug naar de warme lichte huiskamer. Ik trok met een harde klap de kamerdeur achter me dicht. Mijn hart klopte sneller als ik de grens met dat onbekende, duistere dodenland weer overschreden had.

Wat die angst in het donker betrof, wist ik dat ik bij ons niet alleen was. Nellie, mijn oudste zus, had hetzelfde. Als zij vertelde over heideheksen, wilde reuzenhonden of de gebruikelijke *lilleke mènnekes* kon je aan haar horen dat ze er zelf in geloofde en dat die gedrochten ook haar angst inboezemden.

Toen we samen eens wat lang bij onze naaste buurman waren blijven rondhangen, had de duisternis ons overvallen. Het was een van die sombere dagen waarop de vensters al vroeg dichtgingen en waarop een lange maanloze nacht volgen moest. Al rond vijven werd het plotseling aardedonker; van lantaarns had men op Tenblakke nog nooit gehoord. Wanneer moeder de vensters sloot, behoorde je binnen te zijn. Dan was het buiten niet langer pluis. In onze buurt was dan geen lichtpuntje meer te bekennen. Het zal maar een paar honderd meter gaans door de aarde-

donkere wereld huiswaarts geweest zijn. Toch knepen we hem als oude dieven toen we over het enge, holle paadje tussen de korenvelden naar huis toe liepen. Ons hart stond stil toen opeens in de gitzwarte nacht een gloeiende, bewegende punt opdook in de halfhoge rogge voor ons. Het weggetje maakte een bocht en we gingen het spook tegemoet. Er deed een griezelverhaal de ronde over *de gloeiige*, een verscheurende reuzenhond met vurig vlammeende ogen. Maar dit was slechts één punt. Het kon geen glimworm zijn. Daarvoor was het vuur te rood en te fel. Het vurige schijnsel kwam recht op ons af. Het klamme zweet brak ons uit. Meestal was je met tweeën niet zo bang, maar in dit geval hielp gezelschap niet veel. We wilden schreeuwend weghollen, maar we waren verlamd van angst.

Ontzettend opgelucht ontdekten we onze eigen vader met een sigaret in zijn mond. We kwamen weer snel tot leven. Wat waren we achteraf blij dat we niet waren gaan gillen. Nee, aan Nellie had ik weinig steun op die moeilijke momenten. Integendeel, zij fantaseerde er zo op los dat ik vaak nog banger werd. Op het soldatenkerkhofje zouden elke avond de lijken een knokendans doen en als je goed luisterde kon je dat bij ons binnen wel horen... Wanneer zij vertelde van de heihexen stelde ik me altijd een kruising voor van Piejt Frot, die midden op de hei woonde, en Tijn Uilenspiegel, die achter op de hei in een hol in d'n Berg een armzalig kluzenaarsbestaan leidde. De heksen hadden de wratten van Mieke-moetje, onze ongetrouwde buur die bij Jentje d'n Bels inwoonde. In de heggen langs de karrensporen die naar ons huis toeliepen, zagen we reuzenhonden, lelijke mannekes met haken en zeisen, duivels en allerlei andere schrik-aan-jagende gedrochten, afgetekend tegen de donkergrijze maanlucht.

Zo zaten we soms door ons enige vensterloze raam glurend samen te hopen dat de monsters bleven waar ze waren. We maakten ons grote zorgen. Hoe kon in godsnaam iemand over dat enige pad naar ons huis komen voorbij al die afschuwelijke griezels! Hoe zouden onze ouders ons ooit kunnen verlossen? We zagen schichtig schijnsel boven de hei en we vroegen ons af hoe dat dansende licht daar kon komen. In ons achterhoofd waren we er zeker van dat de duivel ermee speelde. 'Steltkaar-

sen' noemden oudere mensen dat verschijnsel wel, maar voor ons kon ook de gloeiege dat licht veroorzaken.

Wanneer een schrale maan de dauwdragende bladeren van de vele heggen verlichtte, droeg dat alles bij tot een nog grotere onrust in ons hart. Het bewegend licht kwam langzaam door de heggen in onze richting, dat wisten we zeker. We noemden dat het vliegend vuur. Telkens vluchtten we weg bij het raam en als de nieuwsgierigheid weer even won en we opnieuw schichtig door de gordijnenkier gluurden, leek het licht weer dichterbij gekomen te zijn. Een muis trippelde over de zachtboard zoldering. Er viel wat kalkzand omlaag achter het ritselbehang. We dachten aan ratten, grote grauwe griezels. Alle denkbeelden waren afstotend. Ratten werden voor ons gruwels die vijandig loerden in alle mogelijke hoeken en gaten. Zij hielden van het donker en brachten dood en verderf. Ze konden je 's nachts in je slaap de keel afbijten!

Wanneer ik 's avonds laat al eens alleen naar huis toe moest, wat hoogst zelden voorkwam, daar zorgde ik meestal wel voor, vervloekte ik mijn stommiteit. Ik had immers de tijd vergeten en die had mij met het snel invallende donker verrast. Dan was het enige verweer tegen de omklemmende duisternis onnatuurlijk hard hoesten, fluiten of zelfs zingen. Misschien schrikte geveinsde moed de spoken af. Die konden zien dat ik in elk geval helemaal geen schrik had! Wat had ik een afschuw voor alle onverwachte avondgeluiden en wat was de hekel aan mijn eigen angst groot. Ik werd er vaak om uitgelachen en voelde me vreselijk klein.

Moeder was enigszins een troost voor mij, omdat zijzelf verre van een heldin in het donker was. Zij had een verschrikkelijke angst voor de nacht, vooral als er weer eens iemand aangerand was in het nabije 'Kruipgat'. Wat 'aanranden' precies was, wist ik niet, maar uit de ontwikkende mededeling dat ik daar nog te klein voor was, wist ik wel dat het iets ergs was dat niet mocht en bij grote mensen 'hoorde'.

Het 'Kruipgat' was een eenzaam weggedeelte dat tussen de donkere bossen van het gesticht door liep en 'ons gebied' via D'Aauwbaan en de Zwarte Dreef met de bewoonde wereld van het dichtstbijzijnde dorp verbond.

De jonge Jan van Merieje, de oudste zoon van onze buurvrouw, had daar ook al de gruwelijkste dingen meegemaakt. Ongeloofwaardig genoeg ontsnapte hij altijd op het allerlaatste nippertje. Wanneer moeder 's avonds ergens heen moest, ging ze bij voorkeur niet alleen. Vroeger had pappa speciaal voor haar een levensgrote herdershond aangeschaft, want alleen zo ver achteraf, stond ze 'honderdduizend angsten' uit. Moeder nam op haar sporadische avondlijke tochtjes zo mogelijk een van de kinderen mee, als ze dat geveegd kon krijgen. Vooral de stukjes langs de Heksentip waren angstaanjagend.

Met *de griebelgrauw* van de schemering kwam voor ons het onheilspellende, het onbekende, het onzekere. Overal loerde bovendien de duivel om ons mee te sleuren naar de eeuwig donkere oorden des doods. Het was niet makkelijk het ene rechte levenspad te bewandelen en in het licht te blijven.

Ook de opgehangen vlerkige kadavers van kraaien en eksters in de jonge maïsvelden en nieuw ingezaaide moestuintjes droegen bepaald niet bij tot onze gemoedsrust. Dode soortgenoten aan hoge sparren zouden het afschrikmiddel bij uitstek zijn om de slimme zwarte vogels te weerhouden van roof op het jonge pootgoed. De vogelverschrikkers die dezelfde taak vervulden, kwamen niet zelden tot leven in onze verbeelding en achtervolgden ons tot in een denkbeeldige dood. In de voorjaars kuikenrennen bij onze schuur bungelden jaarlijks meerdere grote zwarte krasvogels die in de fantasie gemakkelijk konden verworden tot een alom dreigend doodseskader. Elk jaar opnieuw moesten die verfoeide kraaienlijken via Gret de Jager bemachtigd worden, want zonder die doodsboden zouden veel bloedjonge kuikens het moeten ontgelden.

Wij, kinderen, hadden onze grondige twijfels ten aanzien van het functioneren van dit afschrikmiddel, omdat we te vaak gevleugelde nabestaanden hun trieste voorgangers hadden zien negeren. Toch hingen er ieder jaar weer enkele lugubere doodsvogels.

Dood en duisternis kwamen in de droom van menig gezinslid tot leven... Duister, duivel en dood vormden de afschrikwekkende drieëenheid die door heel onze kindsheid bleef rondwaren.

Op zaterdag moest door de kinderen trouw het erf geharkt worden als zuiverende afsluiting van de volle werkweek. De opmaak voor de rust van de komende schone zondag.

Binnen hing de geur van zeep, brandend hout, boenwas en schoenpoets. Geleidelijk aan moest die lucht wijken voor een koepel van kookgeuren. Moeder was aan het kokkerellen voor de volgende dag. Kippenbout, appelmoes, pudding en geurig gekruide soep. Op de opkamer lagen de beste kleren voor de grotere kinderen klaar voor de zondagsmis.

Zondag was die ene dag in de hele lange werkweek dat mijn vader ook thuis was. Werken op die dag was uit den boze en moest zelfs op een boerderij tot een minimum beperkt blijven. Na het onontkoombare werk, dat uit voeren en melken bestond, kwam de kerk en de koffie.

Na het morgenmaal werd de ketel op het ouwe fornuis in de achtertuin gestookt met de rommel die op zaterdag op het erf bijeengeharkt was. In de zwartgeblakerde ketel kookte moeder dan het varkensvoer. In de donkere brij waren de krielaardappels en koolstronken gedeeltelijk aan het oog onttrokken door de dichte damp die geurig uit de ketel steeg. Ook de donkere rook die het afval dat we opstookten ontwikkelde, ontrok de brobbelende brij bij vlagen aan het gezicht.

Op zomerse zondagen, terwijl de rook naar de stille hoek onder de hoge beuk op de noordkant van de tuin trok, bewonderden we *d'n hof*. De boterboontjes stonden er schoon bij, maar de tuinbonen en de sjalotten deden het nog het best van allemaal. Wanneer alles met trots aanschouwd was en begoten, moesten we het varkensvoer in vieze emmers transporteren naar het washok, waar moeder het met de varkensmolen en een enorme stamper bewerkte.

's Zondags zaten wij altijd vroeg aan het middageten. Binnen stonden *theebloemen* uitbundig te geuren op de zondagse tafel. Laat eten was deftig en voor keuterboertjes niet weggelegd. Het vroege maal paste trouwens ook veel beter in ons dagelijkse viermaaltijden stelsel. Op de dag des Heren was er meestal kippensoep en kwamen er donkere ge-

droogde pruimen en pudding op tafel na de aardappels met gebraden kippenbil. Dan trok moeder een weckfles inmaakkersen open.

Een enkele zondag in de zomer gebeurde het dat onze ouders overdag eens weggingen. Als tenminste het vee verzorgd was. De koeien liepen dan buiten en hoefden alleen gemolken te worden. De kippen en het varken moesten gevoederd zijn. Er werd afgewogen welke familie het best bezocht kon worden. Terwijl de plannen vaste vorm begonnen te krijgen, kwam er vaak iemand onverwachts *in de kraom schijten*, wat betekende dat door die onverwachte komst alles in duigen viel. Soms kwamen de Elewijks uit de stad. Die praatten heel deftig, wat wij *gruts* noemden. Ze hadden een schoenenzaak. Het waren 'eierkennissen' van mamma, overgebleven uit de oorlog met zijn zwarte handel. Het waren nette, vriendelijke mensen, maar in onze buurt kregen ze toch de benaming van 'stadse schijters'.

Meestal brachten ze een vervelend jongetje mee dat Peter heette en ongeveer mijn leeftijd had. Hij kon ontzettend slecht praten. Wat hij eruit hakkelde, was niet om aan te horen. Het was wel steeds gruts. Het vervelendste van hem was dat hij overal rottigheid uit moest halen. Hij joeg achter onze kippen en holde door onze hof met alle bloemen en groenten, zonder maar ergens naar te kijken. Ik wist dat mijn ouders, net als ik, een gloeiende hekel aan dat rotjong hadden. Maar zij durfden en wij mochten daar niets van zeggen.

De Elewijks bleven altijd meeëten en hun jongetje met zijn vieze neus, meestal hingen er twee dikke snotkokkers tot aan zijn bovenlip, bestelde dan "b.b.b...bobammetjes." Hij at er goed van. Alleen had hij altijd hetzelfde rotsmoesje met zijn laatste 'bobammetje' dat hij eigenlijk niet meer lustte. Hij rende naar buiten, at er vlug het lekkerste af en gooide het brood stiekem voor de kippen.

Wij leerden dat we nooit goed brood mochten verkwisten en al was het in dit geval niet helemaal weggegooid, omdat tenminste de hennen het nog aten, toch zette ik dreinend het hatelijk bedoelde versje in, dat wij voor alle kieskeurige eters gebruikten: "*Ouw mènneke babbeltaand, gooit de korstjes in de maand, kan geen korstjes bijten, gaat erop zitten schijten...*"

Aanvankelijk scheen Peter van mijn dialectwoorden niet veel te begrijpen. Hij lachte alleen wat dom. Toen ik vervolgde met het treiterige 'sliiep-uit, sliiep-uit..' begon hij anders te kijken.

Ik maakte als begeleiding bij mijn hatelijke kreet het bekende gebaar met de wijsvingers. Dat was teveel. Hij brulde naar binnen en ik had het gedaan. Hij vertelde dat ik hem voor de gek gehouden zou hebben om zijn gestotter! Ik kreeg ongenadig op mijn falie; mensen met gebreken mocht ik immers nooit voor de gek houden. Dat was toch al erg genoeg. We mochten niet eens wijzen of kijken naar zo iemand.

Ik had niet op de reactie van de stotteraar gerekend en had zeer verbouwereerd mijn uitbrander aangehoord. Vanaf dat moment haatte ik het stadsjong nog meer. Ik had hem we willen uitjouwen en willen schoppen of slaan van woede, maar ik had het hart niet. Wel herhaalde ik in gedachten telkens "*lilleken hakkelaar, lilleken huichelaar*".

Naderhand duldde ik niet eens meer dat hij op het *leerke* bij het washok ging zitten. Als hij daarop kroop, moest ik net daar zitten. Dat leerke was van ons en hij had daar niks te zoeken. Het kleine laddertje was zo iel en gammel dat het nauwelijks een volwassene kon dragen. Allebei erop was dus helemaal uitgesloten. Ik had trouwens toch niet naast die verrader willen zitten. Zo zaten we in het washok wat te mokken. Peter wist niet hoe hij het weer goed moest maken en vroeg op zijn stuntelige manier waarvoor dat laddertje eigenlijk was. Ik wist dat het naar de stoffige schaarse balken van de kippenzolder leidde. Op die balken lag heel dun strooi en daarom was het ideaal om er daarboven doorheen te duvelen. Vroeger hadden hier een paar vliegende Islander hennen wel eens wat eieren gelegd. Het was echter de bedoeling dat ze dat in de donkere nestbakken met kalkeieren deden. Die nestbakken zaten als grote bruine honingraten tegen de binnenmuur geplakt. Even speelde er een kwaadaardig plan door mijn hoofd. Maar, nee, ik zou nog maar meer schuld op me laden en zo'n stadsjong wist toch ook niets van de gewone dingen van het leven...

Toen Peter in de nestbakken moest kijken en de legkippen opjoeg en de nieuwe kalkeieren voor echte aanzag, durfde ik hem niet meer uit te lachen. Zijn verbaasde 'k.k.k.kalkeieren' had mijn haat al gauw doen om-

slaan in gematigd medelijden. Ik vertelde hem dat moeder op maandag altijd de was kookte in het washok. Ik haalde me de zoet weeïge geur van groene zeep voor de geest en rook het kruidige van allerlei hout, dat onder in het fornuis brandde. Ik schilderde hem hoe je hier op maandagmorgen de tranen in de ogen kreeg. Daar stond de bak met houtskool, dat men verbrokkelde en aan de hele jonge kuikentjes voerde tegen *d'n dunne*. Het blinkende, ribbelige wasbord stond in de fornuisketel. Daar zou moeder zich morgen al weer op uit staan te sloven. Het was voor mij alsof het grijze fornuis koud en werkeloos op maandag wachtte. Het deurtje van het stookgat stond al wagenwijd open. Wasfornuizen hadden ook honger, verzon ik. Op de rooster in het stookgat hadden we ooit aardappelen gepoft. Ik probeerde te beschrijven hoe lekker en gezellig dat wel was geweest. Als je de aardappelen er iets te laat uithaalde, waren ze helemaal zwart en verschrompeld. Het fornuis had ze dan zelf opgevretten....

In de hoek bij het fornuis stond de karnstok verdekt opgesteld. Het karngerei gebruikte moeder clandestien om zure melk te bewerken tot de gele frisse boter boven kwam drijven op de blauwige dunne *romme*. Moeder schepte die dan in een platte witte schotel.

Peter kende niks van al die belangrijke dingen. "Maar dat was boter, jongen! Lekkerder kon niet." Plotseling viel me in dat we over het verboden karnen niet mochten praten. Peter had met open mond geluisterd. De hakkelaar was ongewild door mij in vertrouwen genomen. Ik was te enthousiast geweest in mijn instructeurrol. Peter waardeerde het wel. Hij toverde zowaar een kauwgum met filmsterplaatje uit zijn broekzak voor mij. Achteraf moest ik bedenken dat moeder weer gelijk kreeg. Zij was de mening toegedaan dat het niets gedaan was dat de kinderen van alles wisten, want die moesten altijd alles verraden." Ik voelde enige schaamte.

Ik vertelde dat we ook hennen hadden, die in de bossen legden. Het stadsjong ging op een holletje naar buiten. Hij kroop onder de prikdraad en kwam na korte tijd warempel terug met twee eieren. Hij snelde vervolgens trots naar binnen en meende dat hij de gevonden voorwerpen zomaar mee mocht nemen. Hij had ze immers eerlijk gevonden. Toen

sloeg mijn sympathie weer ogenblikkelijk om in haat en spijt. Had ik hem toch maar niet in vertrouwen genomen... Ik kon het niet laten hem kleinerend te laten voelen, dat wij toch lekker allang wisten dat zij maar 'hebbers' waren.

Al ons zondagse bezoek, of het nu de Zwitserloots waren op hun zware motor met zijspan en hun fototoestel, of de belastingcommies met vrouw en kinderen, Mariet met haar stadse vrijer, of mensen uit de buurt, ze gingen allemaal weg met melk en eieren.

Aan de Zwitserloots hadden wij onze eerste en enige foto's te danken, buiten de sporadische 'statieportretten' die een echte fotograaf ooit eens heel duur bij ons kwam maken. Vroeger waren er prachtige, grote foto's geweest, maar die waren met de oorlog allemaal verbrand. De fotootjes van Zwitserloot waren kleine glansportretjes met kartelrandjes. Er waren er van vader, die aan het maaien was en van de jongens die de rog opbonden. De meeste waren voor de hooiberg gemaakt. Zwitserloot was ook een 'eierkennis' uit de oorlog.

De commies was ander soort volk. Die hield men te vriend voor het invullen van de veel te ingewikkelde belastingformulieren.

Mariet de naaister was een dochter van Jan Hoewd uit de buurt. Zij had ontzettend veel voor ons gemaakt. Tot ondergoed van meelzakken toe. Het was een merkwaardig gezicht als je zo in je onderbroek liep, met die grote zwarte letters op het linnen in het kruis. Maar meestal liepen wij toch niet meer in onze onderbroek rond, zeker niet als er vreemd volk in de buurt was.

Lappenstof was in en na de oorlog moeilijk aan te komen evenals ondergoed en daarom prijkte er ook een hanenkop van Sluisvoeders op menige linnen onderbroek. Alleen op maandag als alles aan de waslijn hing, kon je de varianten in bodemillustratie bij ons uitbundig bewonderen.

Op een van mijn onderbroeken stond met zwarte letters 'OLE'. Dat was alles wat er van de volledige tekst 'MOLENAARS BLOEM' overgebleven was. Sjannie Sjooman, enige dochter en daarom alleen al een buitenbeetje in de buurt, had eens verteld dat zij op de dorpskermis geweldig veel lol had gehad bij de schommels. Daar had ze kunnen zien

hoeveel boerentrutjes hanenkoppen op hun kontjes droegen! Het was of ik door de grond ging toen ik dat van haar hoorde. Ik stelde me voor dat ze mijn zus had gezien, hoewel die niet eens in de schommels durfde. Sjannie had voorlopig voor mij afgedaan , ”dat verwende, verwaande spook”.

Mariet kwam nog steeds op een vaste dag in de week bij ons om al de kleren van de kinderen te repareren, maar ook om nieuwe dingen voor ons te maken. Zij was zeer vaardig op de trapnaaimachine. Moeder kocht lappen op de markt, waar wel het een en ander uitkon.

De lachgrage Mariet deed ons aan menig grappig voorval denken. Wanneer ze bij ons werkte was ze altijd even haastig, want er moest veel werk verzet worden. Eens was ze in grote nood naar onze 'wc' gevluht. Op een draf stormde ze naar ons huiske en trok het strooien deurtje open. Ze draaide zich om en ging met haar rokken omhoog in allerijl op mijn zus zitten die al op het gemak zat en zich rot schrok. Mariet had ook geen tijd gehad om onder de uitgespaarde opening van het strodeurtje te kijken. Dat het haakje kapot was, kon onze naaister niet weten. Mariet was zelf ook gruwelijk verschoten, maar naderhand had het vrouwvolk er dagen over gegiecheld.

Toen moeder eens een mooie Manchesterse lap meegebracht had van de stadsmarkt, had ik Mariet onnozel gevraagd of ik *van die schon tod 'n boks* kon krijgen. Ook toen had Mariet nog lang haar schaterwaterval laten horen en ze had mijn vraag vervelend vaak herhaald.

Dan was er het andere gebeuren met mijn zus. Ze was net terug uit het ziekenhuis, waar haar amandelen geknipt waren. Het meisje was zo krانig geweest, dat ze maar meteen met iets nieuws verrast moest worden. Nellie was echter na het ziekenhuis liggen kennelijk het staan ontwend of misschien was het de grote temperatuursovergang geweest van de kille opkamer met het ziekbed naar de goed verwarmde huiskamer. Ze was in elk geval *van d'r eigen gegaan* en was bijna tegen de gloeiende plattebuiskachel gezakt. Mariet was hevig geschrokken en had die dag herhaaldelijk *"van d'r stokske"* en *"bè foei toch, bekant tegen de ka-*

chel” zitten zeggen. ”Foei toch!” besloot ze telkens haar overdenkingen om weer vlot verder te werken, zoals we dat van haar gewend waren.

Als het zondagse bezoek eindelijk weg was, stak vader zijn gevoelens tegenover al die stadse visite niet onder stoelen of banken. Hij placht te zeggen dat hij blij was dat die *kaoljekkers* opgehoepeld waren. Van kaoljekkers maakte ik kaaljakken en die vertaling zei me dat pappa bedoelde dat die lui *op de schap* liepen, wat betekende dat het klaplopers waren. Ik geloofde niet dat vader het echt onvriendelijk bedoelde. Zeker niet voor Mariet die voor ons als naaister onschatbare diensten bewezen had en die dat nog steeds deed. Ik dacht eerder dat pappa zijn zondagse middagdut erg gemist had en dat hij daarom zo kregelig over die mensen praatte. Als ze er zelf bij waren, liet vader in geen geval iets van zijn wrevel merken. Hij was toch geen held als het erop aankwam om iemand de waarheid te zeggen. Dat deed hij alleen wanneer ze het veel te bont maakten. Pas dan nam hij geen blad meer voor de mond en kon flink uitvallen. Soms meende ik zelfs wat tegenzin of onwil bij moeder te bespeuren. Dan moesten haar plannen toch wreed verstoord zijn door de onverwachte bezoeker, want mamma was veel volkser en minder verlegen van aard dan vader. Zij had behoefte aan buurten, vandaar waarschijnlijk dat ze altijd klaar stond voor haar eier- en melkklanten, op welke ongelegen momenten die ook kwamen.

Ze deed dat schijnbaar met plezier, zelfs onder het middageten op zondag. Wanneer ik dan eens iets onvriendelijks of minder hartelijkheid bij haar bespeurde, vroeg ik me af, wat haar uitgaansplannen waren geweest. Of miste zij ook haar middagslaap op de Dag des Heren? Een ding was zeker: onze ouders kwamen door de week ontzettend veel slaap te kort, omdat ze beiden onwaarschijnlijk lange werkdagen maakten.

Op zondagen waarop gelukkig niemand kwam, kon het voorkomen dat papa, in plaats van zijn werkkleren uit te trekken en naar bed te gaan, zijn doordeweekse plunje na het voeren van het vee verwisselde voor zijn zondagse kamgarenpak. Dat was voor ons een vrolijk voorteken. Het betekende dat we eindelijk eens ergens heengingen en voor mij, als

kleinste uit het toenmalige nest, was het dan ook zeker dat ik mee mocht, voor op de fiets bij vader.

In die tijd gingen we nogal eens naar ome Gret. Dat was de oudste broer van pappa, die aan een *bezetting* gestorven was. Die longontsteking had ome Gret opgedaan in de winterdag bij het zware slecht betaalde ontginningswerk voor Vandemortels. Het rooien van de ondereinden der eeuwenoude heggen was een heidens karwei. Daar had onze oom zich danig mee in het zweet gewerkt en op weg naar huis had hij *de klets gevangen*. Ome Gret was er veel te vroeg tussenuit getrokken. Vaak genoeg had men zich in de familie niet begrijpend afgevraagd, waaraan uitgerekend ome Gret zoiets nou verdiend had. Als er een harde werker en zorgzame huisvader op de wereld geweest was, dan was hij het wel. Hij had zo hard gewerkt op zijn klapzand in D'Aauwbaan, waar de tot as verdroogde grond nauwelijks iets te bieden had. Zijn werk voor Vandemortels begon 's morgens om vijf uur! Hij sjouwde en zwoegde er voor zeven dubbeltjes daags. Daarbij was hij blij geweest dat hij werk had... En dan rukte zo'n bezetting die mens midden uit het volle leven. "Gods wegen waren ondoorgrondelijk" heette het dan. Maar tante Pietje, och arm, was met haar dertien kinderen lelijk blijven zitten.

Ook al gingen we dus eigenlijk naar tante Pietje, we noemden het nog altijd "naar ome Gret". Ik ging er graag heen. Tante Pietje in het rustige zwart van de weduwe was een kranig, vrolijk vrouwke gebleven, ondanks de verschrikkelijke tegenslag in haar grote gezin. Het was er altijd een gezellige drukte. Je kon er buiten eindeloos ravotten. Op het land rondom het huis groeide toch niks, zodat we bij het spelen overal mochten komen, behalve bij de grote hondenkooi met de waakherder.

We dronken koffie en tante Pietje wilde per se niet dat we weggingen. "*Och nee, vat toch 'nen boterham mee!*" hield ze aan. Gelukkig liet pap zich vermurwen en bleven we nog even. Ik had zelden zoveel kopjes bij elkaar, zo'n grote watermoor en zo'n joekel van een koffiepot gezien. Hoewel ik wist dat mijn moeder er een grote hekel aan zou hebben, at ik meer dan thuis, want op een ander smaakte het nou eenmaal altijd veel lekkerder.

Als mijn ouders bijgebuurt waren, was het vaak al vrij laat geworden. Dan werd er snel naar huis gefietst, want daar moest het een en ander gebeuren. Onze jongens hadden de koeien al gemolken, anders hadden we nooit zo lang kunnen blijven. Maar de hennen zouden nog wel uitgehaald en het varken zou gevoerd moeten worden. Voordat we wegfietsen kreeg ik van tante Pietje een snoepje. Op het dressoir, waar de glazen stolp met het witte kruisbeeldje tegen de rood fluwelen achtergrond stond te pronken, was ook de begeerde stopfles met eigengemaakte stroopbabbels geplaatst. De inhoud van de fles verborg voor de helft het sombere portretje van ome Gret, dat er tussen ruitjes geklemd voor stond. Ik had al meerdere malen verlekkerd naar de glazen pot gekeken. Tante Pietje stopte een *haffelke* plakkerige babbeltjes in mijn hand. "*Voor onderweeges, mènneke,*" zei ze. Op de terugweg praatten mijn ouders met bewondering over tante en haar huishouden. Toen we huiswaarts reden, merkten we dat het flink begon af te koelen tegen de avond. Het was in de nazomer en de dagen kortten al hard. Ik vond het heerlijk om voor op de stang bij pappa te zitten. Ik zoog op mijn stroopbabbel en voelde zijn warme tabaksadem in mijn nek, terwijl ik tussen zijn sterke armen zat. Het was zo zoetjes aan eigenlijk wel te laat voor mij; ik had in bed moeten liggen. Daarom genoot ik des te meer. De vroege maan scheen al boven de donkerende bossen en hoewel er door de avondwind allerlei geluiden uit de duisternis tot ons kwamen, was ik helemaal niet bang. Ik keek naar de heldere maan die tussen zijn sterren stond te schijnen. Voor mij was de maan daarboven de baas omdat hij de grootste van al die hemellichten was. Er hing iets van een heerlijk zwijgend samenzijn tussen ons. Alleen zouden mamma of ik hier zeker heel angstig geweest zijn, maar nu met onze sterke vader erbij had geen enkel lelijk wezen het lef voor de dag te komen. Zelfs de maan scheen behoefte te hebben aan mijn sterke pappa, want hij ging met ons mee. Het was werkelijk alsof hij ons volgde. Ik vond de maan mooi en vriendelijk; hij verdreef het akelige donker wat en hij zocht ons gezelschap. Ik kon me best voorstellen dat hij mee naar ons wou, naar de warme kachel. Het mannetje in de maan was goed zichtbaar. Ik zag de takkenbossen op zijn rug heel duidelijk. Dat hout had het gekromde maanmannetje hard no-

dig om het daarboven brandend te houden, want het werd alsmaar kouder.

Nadat we de harde weg verlaten hadden, kwam halverwege het zandpad naar ons huis onze trouwe hond Polly al tegen ons opgesprongen. Ik moest even terugdenken aan het moment, dat ik het erg gevonden had dat hij niet mee mocht. Maar pap was van zijn fiets gestapt en had een kluitje grond naar ons hondje gegooid, dat toen verdrietig met gebogen kopje en met de pluimstaart tussen de achterpootjes teruggelopen was naar ons huis. Volgens vader moest hij op ons huis passen en kon hij helemaal niet mee, omdat ze bij tante Pietje toch immers zo'n grote, gevaarlijke herdershond hadden. Die herder kon onze Polly best in een keer doodbijten. Ik moest er niet aan denken, dat Polly door die grote Herta doodgebeten kon worden. Nu wist ik wel dat die grote joekel in een stevige kooi van *monikagaas* zat, maar pappa kreeg van mij toch gelijk.

De uitgelaten Polly sprong telkens tegen ons op, terwijl pappa voort fietste. Bijna kwam hij dan onder het voorwiel, maar gelukkig schoot hij weer net op tijd weg, wild zwaaiend met zijn staart in een dolblij gekwispel. Zo vrolijk gaf ons hondje uiting aan zijn blijdschap over het weerzien met ons.

Thuis moest ik snel naar bed. Moeder wilde de was nog stoken. Voor haar was 'doordeweek' al weer begonnen.

PINKSTERTOCHT

Pinksteren met zijn twee zondagen bracht een zeldzame weelde in ons gezin. Vader had twee vrije dagen! Dat was met Kerstmis en Pasen ook zo, maar Pinksteren sprak mij destijds het meeste aan, omdat ik dan veel kans met vader mee mocht naar de polder.

Met Kerstmis en Pasen lag de nadruk meer op het kerkelijke van die feesten en dan bekortte het middaglof de dagen sterk. Het Lof was op Pinksteren schijnbaar minder dwingend. Bovendien liepen er dan al *beestjes* in de polder. Beestjes was de naam voor het jonge vee, de koebeestjes dus. Soms hoorde daar het 'lege' vee ook bij. De melkgevende koeien, die daar buiten vielen, hield men om praktische redenen dichter bij huis.

Onze beesten liepen of in de Rumpert of bij de eerste wetering of aan de verre Achterdijk. Waarom dat zo was, wist ik niet, maar ik vond het plezierig, omdat ik daardoor veel langer bij pappa voor op de fietsstang mocht zitten. Het *kampke* aan de Achterdijk was wel moeilijk te bereiken.

Zo gingen we eens op een pinksterdag via de lange weg over de Grind naar de dijk, dan door de 'schapenslag' en tenslotte over de dijk langs de zwarte stinkwetering van Den Hartog tot aan de plank over de brede sloot, die toegang verschaftte tot onze wei.

Toen vader eindelijk bij de 'schapenslag' afstapte, was ik heel blij. Ondanks de jutezak om de stang had ik op de lange polderweg erg zere billen gekregen. De hele hobbelweg lang had ik van alles moeten weten. "Wat is dat voor een mooie mals gele bloem?" "Da's 'nen dotter..." "Wie was dat die daar "hallo" had geroepen?" "Frans van Doruskes." "Van wie was die grote kamp?" "Van de Korst." "Van wie zijn die koei langs de weg?" "Van Klaas van Hasse..." "Waarom is de wei van De Put veel groener als al die andere?" Da komt door de kunstmest." Pappa wist

alles en kende iedereen. Hij beantwoordde al mijn vragen kort en bondig.

Hadden we de grindweg door de polder verlaten, dan moesten we door de schapenkudde, die op de Achterdijk liep te grazen.

Daarom moest de schapenslag achter ons weer zorgvuldig gesloten worden. Vader had dat zuiver, hoewel het mij een hele opgaaf leek om dat hout met de prikdraad vlot om de gespannen draad te draaien.

We liepen dwars door de blatende wollige troep. Ten langen leste kwamen we aan de gammele plank die wankel over een brede heldere sloot lag. Onze beestjes liepen er alle drie. Ze hadden helemaal geen behoefte aan de veekoek die pappa bij zich had. Je kon trouwens zien dat het gras hier lekker moest zijn. Het rook heerlijk. De vele bloemen en roepende weidevogels, de aangename zon, alles maakte het vergezicht van de pinksterpolder onvergelijkelijk. Vooral vogels, overal roepende vogels; de polder was één groot vogelveld!

Pappa kon in het begin de beestjes niet eens goed bekijken, omdat ze niet zeeg genoeg meer waren. Ze hadden hier al te lang alleen gelopen en waren ontwend aan het zien van hun baas. Vader wou kijken of ze horzelbulten hadden. Die bulten smeerde men in met een sterke stinkzalf en later werden ze dan uitgeknepen. Dan spoot er met de gele etter vaak een dikke witte worm mee naar buiten. Ik moest griezelen als ik eraan dacht, hoe zo'n dikke worm zich onder de huid volvrat en ik was eigenlijk blij, dat de beestjes zo schuw waren dat ik de bulten niet hoefde te zien, vader ging naar de drinkenskuil. Ze konden gelukkig genoeg water aan.

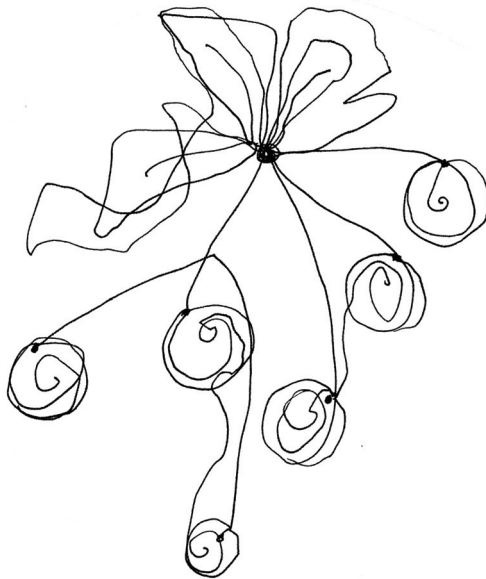
Pas toen ik terug wilde over de smalle plank, zag ik een dood schaap in de scheisloot. Geschrokken moest ik weten of schapen niet zwemmen konden. Zoals nagenoeg alle dieren konden ze dat volgens vader wel, maar wanneer schapen net als deze ram, met een nog ongeschoren volle vacht te water raakten, werden ze door het opgezogen water zo zwaar dat ze de steile kant niet meer op konden en uiteindelijk verdronken. Op eens zag ik bij de schapenkop de bloedzuigers naar binnen kruipen. Ik moest even griezelen net als bij de gedachte aan de horzellarven. Het schouwspel maakte misselijk.

Op de terugweg was ik nog sterk onder de indruk en moest steeds denken aan het verdronken schaap. Ik had voorlopig geen behoefte aan vragen. Wat moest dat akelig zijn, wanneer de bloedzuigers zo in je ogen, neus en oren kropen. Ik rilde van de lugubere voorstellingen, ook al herhaalde ik voor mezelf steeds "dood doet niet zeer."

We gingen, terugkomend uit de polder, meestal niet recht naar huis, maar legden even aan bij pappa's moeder, die wij grutje noemden. Grutje was een grote, in het zwart geklede boerenvrouw, die voor ons altijd heel vriendelijk was. Toen ze hoorde, dat wij al van de Achterdijk afkwamen, wist ze meteen dat ik hongerig moest zijn en zorgde ze voor een lekkere boterham. Van Grutje kregen alle kinderen altijd pepermuntjes. Die hielpen niet zo tegen de honger, daarom moest ik eerst die stevige boterham naar binnen werken.

Pappa had sinds zijn praatje met zijn vrijgezellenbroers, ome Dorus en ome Driek, die met grootmoeder samenwoonden, niets meer gezegd. Alleen tegen zijn moeder had hij nog geroepen "*nou, houdoe, dan...*" Voor mij was vader om de een of andere reden boos op mij, toen hij met mij voorop over de Parallelweg naar huis toe fietste.

De Parallelweg die wij *Prelweg* noemden, liep evenwijdig aan de spoorlijn en was ontzettend ongelijk. Eigenlijk waren het niets anders dan verharde karrensporen. Nog een paar minuten met een zere 'bodem' over het holle hobbelpaadje en ik kon ons *drieske* al zien en de sparren bij ons thuis. We waren er nou zo. Gelukkig...

KERSEN

Op een zondag in juni gingen we eens per jaar aan de Maas kersen halen. Daarbij was vooral mamma betrokken. We fietsten onder haar leiding in noordwestelijk richting dwars door de polder, over alle vier de weteringbruggen, tot we voorbij de Achterdijk en het daarachter gelegen Wild, aan de brede Maas kwamen. Ik had de huisjes daar achter in de verre polder al vaak genoeg gezien op afstand. Ze hadden er in de verte altijd uitgezien als bouwsteentjes uit een blokkendoos. Nu bleken het grote boerderijen met schuren te zijn. Daar was ons eigen huis nog maar klein bij. Nee, ik had hele kleine vissershuisjes verwacht. Soms onderbraken we de lange weg bij de Wildse Hut voor een glas priklimnade. Vooral wanneer het heet was, gebeurde dat wel.

Het was voor mij heel gek, dat de verre witte stip, die ik vanaf de Achterdijk al menigmaal gezien had, een oud, donker cafeetje bleek te zijn. Ze verkochten gele gazeuse en dat was voor ons een welkome verrassing. Toen het glas geleegd was, gingen we rechtdoor de Maasdijk op. Rechts diezelfde dijk af, naar het bootje, dat ons met fiets en al overzette. Ik vond het maar een griezelige beweging op het gammele roeibootje. We zaten met zo velen in het kleine ding op dat grote water en niemand van ons, heikneuters, kon zwemmen. Als het bootje eens kantelde..! We waren opgelucht toen alles aan de overkant uitgeladen was.

We reden over smalle paadjes van harde, gescheurde klei. Aan de kartonnen borden met opschriften kon je al van verre zien, waar de kersen te koop waren. Er bleken er te zijn die op zondag niet 'gingen liggen handelen'. Wij vervloekten zo'n onwillige kersenboer stiekem terwijl we van armoede verder reden. We hadden toch al gauw een boerderij met boomgaard gevonden, waar ze de moeite wel wilden doen al was het zondag. Onze houten, gevlochten mand, die later nog veelvuldig dienst zou doen voor vaders duiven, werd boordevol heerlijke rode kersen gestort. Wat hadden ze er veel! Stapels volle kisten stonden klaar

voor de veiling. Van tijd tot tijd ging er in de grote boomgaard achter de stal een geweer af om de vogels te verjagen. Ook stonden daarvoor grote vogelverschrikkers in de volle kersenbomen en er waren repen ritselend zilverpapier en zelfs netten voor de diefvogels in opgehangen.

Mamma liet wat in haar handtas doen voor aan het stuur. Dat fietste ongemakkelijk, maar was onderweg erg lekker. Nadat alles op de baskuul gewogen was, rekende ze af.

We gingen beginnen aan de lange terugweg met het weinig aantrekkelijke overzetprobleem. Nu was het erger en griezeliger door het grotere gewicht en de kleinere zitruimte. We brachten het er weer goed af.

Toen we eindelijk thuis aankwamen, hadden we allemaal een blauwig rode mond gekregen van het heerlijke kersensap dat uit de glanzende vruchtjes onze mond uitliep. Onze lippen leken zowat dubbel zo groot als anders. Voor de spiegel wasten we onze plakkerige vingers en monden grondig. Het wou er erg slecht af.

Later in het jaar volgde soms nog een fietstocht met kersenmand en al in tegenovergestelde richting om de oude *Ujese zwarte* te bemachtigen. Die kersen waren diepdonker en overzoet. Dagenlang liepen we met blauwzwarte monden rond, hoewel het merendeel toch voor de weck bedoeld was. Moeder had voor de inmaak tijd nodig en het leek erop dat ze haar kinderen het kersen eten wel gunde. Zelf was ze er ook niet vies van.

Soms overaten we ons met de onontkoombare *sjoerts* als gevolg.

DE GROENE DRIEKLEUR

Na de katjestochten, de boeketjes elzenslierten en de onvermijdelijke natte voeten die je bij het plukken van die voorjaarsbloeiërs opliep, - de mooiste waren altijd de moeilijkste -, plunderden we vogelnesten. Onze omgeving was een groot vogelland. We selecteerden wel, maar niet streng. We waren veel te enthousiast wanneer we werkelijk een bewoond nest vonden. Bij voorkeur beroofden we kraaien en eksters. Die haalden kuikens en pootgoed weg als ze zelf jongen hadden. Het toeval wilde dat die verguisde vogels bij voorkeur broeden in de ons omringende sparrenbossen. De Vlaamse gaaien en lijsters zorgden voor een welkome afwisseling. De meeste van onze strooptochten waren echter, gelukkig voor de vogels, volkomen vruchteloos; of we vonden geen enkel nest, of de plaatsen van de bouwsels waren te moeilijk om uit te halen. Van beneden gezien leek het vaak een koud kunstje, maar waren we eenmaal geestdriftig omhoog geklommen, dan kwamen we nogal eens tot de ontdekking dat we boven aangekomen moe en bang waren en dat de tak met het nest zich veel hoger bevond en verraderlijk dun was. Kraaien 'timmerden' vaak slim in buigzame toptakken waar wij niet konden komen.

Wanneer er geen resultaten waren, onderbraken we de jachttochten. Dan gingen we toch liever doelloos stoeien op de Blankenberg. Die berg was een half afgegraven bijna witte zandheuvel. Een van de spelletjes was jeezelf door het blanke kriebelzand omlaag laten rollen. We draaiden dan heerlijk om onze eigen as en voelden het zand niet eens meer dat in onze oren, haren en zelfs achter ons hemd terecht kwam. Al rollend zagen we de blauwe hemel, de bruingroene hei met de donkere verdwaalde sparren ertussen en het geelwitte zand vlakbij.

Dat herhaalde zich alsmaar sneller, het werd licht in ons hoofd, we knepen onze ogen dicht tot we stil lagen en alleen nog de blauwe lucht zagen. Daar wachtten we tot het lichte gevoel uit ons hoofd verdween.

Vlinders vangen was vooral in het vroege voorjaar een groot vermaak voor ons. Als de gele brem en de vroege viooltjes in de tuin de eerste citroenvlinders, koolwitjes en oranjetips aantrokken, kregen wij de kriebels door die fladderaars. We hadden ze zo lang gemist en moesten ze nu van dichtbij zien. De hoogte bij ons huis was vlinderland bij uitstek. Zwervend tussen de bloeiende struiken, ving we veel verschillende vlinders, waarvan we de meeste gemakshalve schoenlapper, vieroog of witje noemden. We zagen de verschillen wel, maar wisten de namen niet. Wat een enthousiasme brandde er los, als een van ons een koninginpage gevangen had. Die grote sierlijke vlinders waren er volop, maar ze waren altijd moeilijk te verschalken. We vonden ze vooral op het fijn vertakte loof van de vroege, hete worteltjes in de achtertuin. Daar kon je trouwens de geelzwarte rups van de koninginpage tegenkomen. Rupsen waren dan ook al gauw erg in trek; ze verdrongen de vlinders, vooral omdat ze veel makkelijker te vangen waren.

We stroopten eiken- en beukenheggen, berken, koolplanten en zelfs brandnetels af. Bij het zoeken naar rupsen in de eikenheggen tussen de akkers, die tezamen, volgens mijn schoolgaande broers 'akkermaals-hout' heetten, maar die wij *Riepserand* doopten, klommen we in de gesnoeide stammetjes om de zaak boven te bekijken op de aanwezigheid van de vraatzuchtige kruipers.

Meestal verried een half opgevreten blad hen. Uit het klimmen in de stammetjes volgde al gauw de sport van het boompje klimmen en boompje slingeren. Voor het klimmen zochten we bij voorkeur hoge bomen uit met enige 'zitgerief'. Bomen met '*ne mik voor onze mik*' waren het meest in trek. In de verheven zetel zag je drie banen: de blauwe lucht, de groene akkers, bossen en heggen en het geelwitte stuifzand van de heid-uinen. Bij het slingeren klommen we omhoog tot de buigzame stam ons niet meer kon dragen. vooral de berken bogen vlot naar buiten en langzaam liet de jonge boom ons naar beneden zijgen. Als die 'elastieke' stam ons neerlegde, lieten we hem terugzwiepen, tenzij we welvend bewegende rupsen of andere kruipende aanwinsten ontdekten. Als dat het geval was, bleven we liggen en hielden de gebogen stam stevig vast, tot een van ons het diertje te pakken had en in de glazen pot kon doen, die

ergens op de wal moest staan. "Bij de blauwe klokskes erres" kon de naderere aanwijzing van de plek zijn. We wachtten geduldig tot de nieuwe 'gevat' waren, voor we alles in de vroegere toestand lieten terugveren. Had een boompje wat lang moeten buigen, dan bleef het soms nog een hele tijd buiten het gelid van de heg staan.

Hadden we genoeg rupsen, dan 'deden we wedstrijd', wiens rups het hoogst tegen de muur op kon klimmen. De grijze achtermuur bij de dorzeere was daarvoor het meest in trek. Meestal kwam er heibel over welke rups het hoogst geweest was. Vooral als de diertjes zich halverwege lieten vallen en aan een draadje bleven bungelen, deed de eigenaar verwoede pogingen zijn rups op de hoge plek verder te laten kruipen. Vaak ontvaardde onze wedijver en besloten we, dat we elkaars rupsen van de muur mochten proberen te pissen. Daarvoor moest iemand op wacht gaan staan. Als je rups dan niet had willen klimmen, had je achteraf misschien toch lekker wel het hoogste kunnen pissen...

Soms zochten we de dikste rupsen uit voor de verpopping. Die plaatsten we in een glazen pot vol voedsel op een niet al te lichte plek. Het was weken wachten, totdat het gebeurde, als ze niet, onwillig als ze waren, gewoon doodgingen. Als het lukte, was het natuurlijk iets geweldigs voor ons, zo maar ineens een vlinder in de pot te hebben, waar eerst die schijnbaar levenloze pop in zat. Nou wist je ook nog welke vlinder er bij die rups hoorde!

Meikevers vingen we in het voorjaar veelvuldig op onze beukenheg rond de hof. We dresseerden ze soms op wrede wijze tot vliegende *mulders*, door ze met een dun garendraadje aan een van de pootjes te laten rondcirkelen. Meestal verloor de mooie kever een poot bij dat spelletje. Dan mocht hij wel los van ons.

Het verstoppertje spelen onder de paraplu van de hooiberg was vaak aanleiding tot het vangen van *lampesnuters*. Die nachtvlinders verborgen zich graag onder de strooien daken van de stallen, schuren en hooimijten. Bij ons zaten ze ook in de strooien wanden van ons huiske. Vooral de oranje huismoeder en de roodbruine beervlinder, die veel op het koren voorkwamen, begroetten we met gejuich. Het nadeel was dat

het vaak te donker werd bij die vangerij. Bovendien vond ik dat de meeste motten te veel op elkaar leken. Libellen vangen deden we later in het jaar. Dat viel niet mee. 's Avonds, als het afkoelde, lieten die vlugge vliegers zich wel eens vangen. Dan konden we met bewondering naar de grote facetogen en de geaderde vleugels kijken. De snelle libel liet zijn vleugels altijd trillen. Ook in onze glazen pot was duidelijk te zien dat het dier een gewiekste vlieger was. Hij kon gewoon in het midden van de kleine ruimte blijven zweven en dan was het alsof hij daar helemaal stilstond. Wanneer hij daarna op het takje in de pot landde, ging dat heel statig en zacht. Bij ons zaten niet de mooie groene en sierlijk blauwe, die ik kende van de polderwetering en de patersvijver. Hier waren alleen de veel grotere goudglimmende soorten die wij *snijers* en sommige mensen 'glazenmakers' noemden. Langs de karrensporen van de Witteweg waren er zoveel dat wij, kinderen wel van *de Snijerhoek* spraken.

Lieveheersbeestjes zaten vooral op het boerenwormkruid, de sneeuwbal, de *flodderbonen* en alles wat veel bladluis kreeg. Er waren geel met zwarte, rose met zwarte, zwart met rode en oranje rode met zwarte stippen. De laatste kwamen het meeste voor en ze waren het grootst. Wij lieten de onaangenaam riekende kevertjes over onze handen kruipen, terwijl we zongen: "*lieve heertje, vlieg maar weg, anders komt de duivel...!*" Het mooie diertje klapte vaak heel onverwachts zijn schildjes uit en spreidde zijn daaronder opgevouwen, dunne bruinige vleugeltjes om vervolgens vlot weg te vliegen. Als alles meezat en we eraan dachten, wasten we later voor het eten onze sterk stinkende handen. Lieveheersbeestje was voor mij een goede naam; ze waren mooi en lief en ik vond eigenlijk niet eens dat ze stonken. Van mij mochten ze gerust een beetje ruiken, want ze waren nuttig! Lieveheersbeestje was zelfs een van de best gekozen namen naar mijn idee. Het was vanzelfsprekend dat die zo heetten. Niet alleen omdat ze wegvlogen voor de duivel maar veeleer, omdat er bij de grote schoonmaak bij ons in het houten kruisbeeld van de goei kamer een heel nest van die kleurige kevertjes overwinterd had. Die had ik toen in grote groepen uit het holle hout van het kruis zien komen. Dat kon toch geen toeval geweest zijn!

Het avontuurlijkst van alles was het 'angelvangen'; het vangen van bijen, hommels en wespen. Dat eraf brengen zonder gestoken te worden vereiste behendigheid. Meestal was het vlug het deksel van het glazen potje en de bij met bloem en al erin. De gemakkelijkste bloem hiervoor was de reuze balsemien en de vingerhoed. In beide bloemen verdween de hommels helemaal en bovendien liet de bloem gemakkelijk los. We wisten waarom de hommels en bijen soms helemaal in bloemen verdwenen; we hadden immers zelf de lange spitse sporentuutjes van de akeleibloem en de dovenetel wel eens leeggezogen. Daar zat nectar in! Wespen vangen ging makkelijk met een fles waar zoetigheid in zat. De stomme wespen kropen er vanzelf in en wij hoefden alleen maar de stop erop te doen. Wespen waren ook gemakkelijk te vangen door de fles omgekeerd boven afgevalen fruit te houden. De vraatzuchtige insecten merkten de fles boven hen vaak niet eens voor het te laat was, of ze waren zo volgevreten dat ze nauwelijks konden opstijgen.

Wanneer de prooi eenmaal achter glas zat, moesten we zorgen, dat de pot met gaatjes in het deksel goed gesloten bleef, want opgesloten 'stekers' werden extra woedend.

Een buurjongen, Jo van Hasse, probeerde ons eens wijs te maken dat bijen lekker smaakten. Die zouden immers vol honing zitten. Wij geloofden hem niet erg. Jo legde uit dat je de bijen achter de kop moest 'vatten' en dan het achterlijf los moest trekken. Dan kon je heel de honingopslag in de ingewanden zien. Wij keken onze buurjongen ongelovig aan en reageerden met een giechellachje dat te kennen moest geven dat wij er niet intrapten. Jo voelde zich verongelijkt en zou het ons eens voordoen. Dan moesten we hem wel geloven. Hij ging meteen op jacht. Het duurde lang voordat hij een bij 'achter de kop' te pakken had. Eindelijk kon hij er één met een stokje tegen de glaswand drukken. Aan Jo's bewegingen was duidelijk te zien dat hij een grote hekel had aan bijensteken. Ik dacht nog steeds dat het een flauw grapje was, toen Jo de arme bij daadwerkelijk uiteen trok. Ja, om stoerheid te bewijzen moest je wat doen, dacht ik en trok een vies gezicht.

De kapot getrokken bij deed me denken aan de sterke verhalen van mijn broers. Hun klasgenoot De Moes durfde nog wel een levende kikvors de kop af te bijten en zijn broer deed datzelfde met muizen!

Huiveringwekkend, vond ik. Aan de waarheid twijfelde ik in dat geval geen ogenblik. Ik had de gebroeders zelf menig wreed spel met kleine dieren zien uithalen, zoals het kikvors opblazen, wat tot de onschuldigste gerekend moest worden, ook al bekocht de kikker dat vrijwel altijd met de dood. Ik wist dat ze zelfs de bebroede eieren leeg slurpten uit pure stoerheid. Van de lucht alleen al vielen we bijna flauw.

We vergaapten ons intussen aan Jo die met gesloten ogen het gele achtereinde van de bij werkelijk in zijn mond stak. Het bekwam hem blijkbaar niet al te best. Al bij de eerste kauwbeweging moest hij alle moeite doen zich goed te houden.

Volgens ons was hij gestoken. Geleidelijk aan trok zijn pijnlijk vieze gezicht weg. Even twijfelde ik tussen een vieze smaak en een heuse steek. In ieder geval hadden wij voorlopig geen behoefte hem na te doen en ontsteld liet ik mijn hele verdere vangst los. Misschien was het wel de vrees om het volgende proefkonijn te moeten zijn, die mij ertoe bracht de pot met losse deksel te laten vallen, In een mum van tijd was iedereen weggevlucht. De bijen zowel als de omstanders die mij danig vervloekten. Alleen ik stond stil en verbaasd te gapen naar mijn gebroken glazen pot. Jo verhuisde de volgende dag uit ons buurtje. Ik meende te weten dat hij, terwijl hij op de kar van de overtrek vol huisraad zat, minstens een dikke tong aan de bijen van Tenblakke overgehouden moest hebben. Misschien zei hij daarom niets bij het afscheid. Has, zijn vader, had een weduwe gevonden, die net als hij met een heel nest kinderen was blijven zitten. Has kreeg groot gelijk van de meeste mensen uit de buurt.

Er waren veel meer 'buitensporten' voor ons. We zochten *kreiappels*, die eigenlijk galnoten heetten. Daar was variatie genoeg van te vinden op de eikenwallen. We schopten mierennesten uiteen om de eitjes te zien en de mieren, die wij hatelijk *zeikwormen* noemden, te pesten. Die rotbeestjes beten ons nogal eens in onze blote benen en daarom moesten zij het ontgelden. Van tijd tot tijd vingden we sprinkhanen, die overvlo-

dig in het dorre heigras van onze omgeving voorkwamen. Meestal kwam ik op dat idee, wanneer ik toevallig zo'n grote groene sabelsprinkhaan ontdekte. Dan moesten het de vele kleinere varianten het in de Huppelhoek op onze hoogte ook weer ontgelden. Soms liet ik heel stoer de grote, groene sprinkhaan in mijn vingers bijten voor hij weg mocht vliegen, maar als hij te hard beet, stampte ik hem boos dood. Er kwam een tijd dat we alles afzochten naar frambozen en wilde aardbeities, die volop langs het spoor groeiden. Nog later plukten we potten vol zwarte sappige bramen die met trossen in de heggen hingen. In het wild gaan plukken mochten we gerust, maar daar konden we het dan meestal toch niet bij laten. We wilden ook wel onder de kersen, appels en peren. Allemaal vruchten die we zelf niet hadden en waarvan er overvloedige boomgaarden op betrekkelijk korte afstand aanwezig waren. Rond juli waren de 'kersen' van de Liebus rijp. Die zure rode vruchtjes waren eigenlijk morellen, maar voor ons heetten ze kersen en waren ze een gezochte lekkernij. Het was een gevaarlijk avontuur om de heerlijk uitzierende maar bedrieglijk wrange dingen weg te *strietsen*, want de werkeloze Liebus lag altijd ergens op de loer en hij kon in zijn woede zelfs met zijn riek gaan gooien.

Later beschouwden we het appels stelen als een soort sport. Er was gelegenheid te over om de groene vruchten te 'jatten'. Onze voorkeur ging meestal uit naar de eenzame boomgaarden in de voorpolder. Ze zeiden wel dat er voetklemmen zouden staan, maar we riskeerden het toch. In het begin keken we dan angstvallig naar de grond, maar omdat we nooit zo'n verdedekte val vonden, lieten we de angst daarvoor al gauw varen. Elke boerderij in onze hoek had zijn eigen appelbomen en al waren de appeltjes er nog grasgroen en zuur als brem, ze waren door ons gezocht en we aten ze ook grif, al wisten we dat we er naderhand behoorlijk ziek van konden worden. In onze gulzigheid namen we er vaak veel meer mee dan we werkelijk op konden. Appelroof kwam alleen bij ons op als we in groepen waren.

De perziken kwamen van buurman Mrienuske. Thea, de jongste dochter daar, had ons een keer onnozel aangemoedigd toch ook een paar van hun *spiskes* te proberen. Toen we gretig, te gretig van het aanbod gebruik

maakten en onze zakken tot uitpuilens toe vollaadden, veranderde ze van mening en o wee voor ons, toen zij het tegen moeder Merie vertelde. Die stond in de kortste keren op hoge poten bij ons op de stoep. We wisten wel, dat er iets zwaaien zou en waren uit eigener beweging snel aard-appels gaan rapen. Het mocht niet baten. Mamma kwam ons flink uitfoeteren. Ze had Merie de geschatte, gestolen perziken betaald met een daalder. Wij vonden de perziken duur. Vele waren er ondertussen in onze zakken gekneusd en te vies om nog op te eten.

In de herfst gingen we met veel spanning onder de noten en kastanjes. De noten kwamen vooral van Monnus die er vaak dezelfde tactiek op na hield als de Liebus. De knapperigste kastanjes waren het gemakkelijkst weg te halen. Die groeiden tamelijk dicht bij ons huis in de mastenbossen van het Heerke. Hij had wel wat vervelende honden, maar die zaten vast rond zijn villa. Hij dreigde veel wanneer hij ons betrapte, maar hij deed navenant niets. Hij zou onze ouders eens op komen zoeken, riep hij, terwijl hij deed alsof hij zijn honden ging loslaten. We liepen vrij gerust weg omdat we wisten dat hij alle kinderen toch niet uit elkaar kon houden en omdat zijn dreigementen altijd loos bleken te blijven. Ik was in de groep nooit de grootse held, maar ik was de kleinste.

Toen ik wat groter werd, ving ik in de hooitijd muizen die onder de opgestoken hooioppers wegschoten. Alleen de donkere, kleine spitsmuisjes waren nuttig en werden ontzien, ook al omdat ik voor die beestjes moeilijk voer kon vangen. Mamma was niets vereerd met mijn glazen pot vol muizen.

Ik maakte 's zomers mijn eigen tuintje vlak buiten onze hof. Daarvoor had ik een armzalig stukje achter de hoge beukenheg uitgezocht. Het wou er meestal niet groeien, maar we probeerden het toch steeds weer. Meestal begon ik te tuinieren als mamma's bloemen volop bloeiden of wanneer ik in het wild een mooie bloem gevonden had. Zo gebeurde dat met sporadisch gevonden en dus 'heel zeldzame' rode, rose of paarse korenbloemen. Blauwe waren te gewoon en ook witte kwam ik nogal wat tegen tussen de rog. Ik probeerde de gele teunisbloem en zelfs de

blauwe gentiaan, die ik op de hei vond, uit te graven en over te planten. De meeste gingen helaas snel dood in het lichte, geelachtige zand. Alleen de muurpeper en de donderbaard wilden het overal wel doen. Die groeiden zelfs op de daken. Bij Jan Sjooman bloeiden die nog wel op het pannendak. Mijn tuintje kreeg in het najaar soms een opleving, wanneer ik de paddestoelen versjouwde en plantte tussen de schaars bloeiende bloemen. Had ik een doos vol en kon ik er baas over blijven, - mijn broers wilden ze meenemen naar de meester -, dan plantte ik ze zorgvuldig. En warempel, de kleinsten groeiden nog even ook om daarna heel snel te vergaan. De vliegenzwam was veel te vinden in ons eigen bosje. Vooral de niet volgroeide trommelstokjes waren erg in trek. Dat ze giftig zouden zijn deerde me nauwelijks. De sparrenbossen van het Heerke hadden in de herfst een overvloed van die parapluutjes in allerlei soorten.

De jacht op coloradokevers en hun larven met dikke roze achterlijven liep met het verdwijnen van het laatste aardappelloof af. Die vangst werd overigens door onze ouders nog het meest op prijs gesteld. Ik moest ze wel doodmaken, want de streepkevers en hun nakomelingen waren heel schadelijk. Meestal traptten we ze op de harde dorsvloer dan maar te pletter.

Vaak speelde ik in het gele zand bij het bos. De brede golvende strook stuifzand heette *Zandzee*. Ik bouwde kastelen in de uitgegraven witte kuilen, meestal ontstaan uit de behoefte aan wit zand voor de *hennenschilft*, de slaapgelegenheid voor de kippen. Dennennaalden en mastenproppen of dennenappels, evenals de gevleugelde zaden van de esdoorn en de linde zorgden voor extra bouw materiaal. Waren de grote bouwwerken af, dan kon ik met de overgebleven zaadjes een hele oorlog uitvechten, waarbij de verhalen van parachutisten op de hei vaak aan de basis stonden. De opgegooiden zaden wervelden als 'propellerkes' neer op en rond mijn bouwsels. Pakte de wind hen, dan kwamen ze soms ver van hun eigenlijke doel terecht.

Het groen in onze omgeving was heel belangrijk voor de spelletjes die wij bedreven. Zo maakten we van het hoge vlierhout bij onze houten

schuur bijna elk jaar weer een donderbus of proppenschieter. Het vlierhout, dat verhullend over ons huiske hing, had genoeg dikke takken, waaruit het materiaal voor het schiettuig te halen viel. We zaagden een tak uit de vlierbos, die daar niets mee leed, omdat hij elke keer weer volop nieuwe takken kreeg en zijn oude toch maar liet afsterven. Uit de dikke tak zaagde ik met pappa's gereedschap een gaaf stuk van om en nabij een voet lengte. Het zachte, geurige merg werd met een dikke zevendui-mer als een wit worstje naar buiten gewerkt. Dan kwam het allermoeilijkste: van een even dikke eikentak moest ik met een mes een 'stempel' snijden. Uren zat ik daarop te *snetteren* en natuurlijk sneed ik flink in mijn vingers. Ik moest per se proberen de donderbus helemaal zelf te maken. Een erekwestie, vond ik. Thuis werd ik altijd als *ouws* afgeschilderd, wat er op neer kwam dat ik twee linkerhanden zou hebben en ik wilde het tegendeel wel eens bewijzen. Ouws vond ik een onprettig woord. Als de stempelstok nu maar niet voortijdig brak..., de snijwonden nam ik voor lief. Eindelijk paste de stempel. Hij klemde nergens noemenswaard en had ook niet teveel speling. Erg trots liep ik met mijn eigen stukje vakwerk rond. Ik kon nu naar lading voor de schietbus gaan zoeken. Nat gemaakt krantenpapier, maar vooral groene elzenproppen waren daar erg geschikt voor. Toen ik het holle gat laadde met een door-drenkte papierprop en die met mijn stempel aandrukte, kwam er een laatste stukje vliermerg naar buiten. Het eerste schot was daardoor een mislukking. Een nieuwe krantenprop zorgde voor de volgende krachtige aanzet. Het in elkaar passend geheel op de borst en uit alle macht drukken. Ineens schoot met een lichte knal de natte lading uit de schietbus. Mijn bus rookte nog na, wat me aan de plaatjes in de boeken van de cowboys deed denken; de revolvers in het wilde westen rookten ook meestal na. Dat was zelfs zo op de kauwgumplaatjes van Roy Rogers en andere jeugdfilmschutters.

Ander schiettuig uit het ons omringende groen gesneden, was de katapult. Daarvoor zochten we net zolang, tot we een geschikte mik in de heg gevonden hadden; een stammetje dat zich zo moest vertakken, dat we er een vorm van een Y aan over konden houden. Katapulten schoten veel zuiverder dan vlierbussen en waren daarom veel gevaarlijker. De

lading bestond bovendien uit steentjes of pitten. Die munitie kwam natuurlijk wel harder aan dan krantenpapier. Er wilden nogal wat ruiten sneuvelen onder het katapultgeweld. Bij onze ouders was dat schiettuig terecht weinig in tel.

Schieten was in onze jeugd blijkbaar het meest belangrijk. Na de vliëbus en katapult kwam de *spanboog* als onschuldige variant in gebruik. Weer was hout het belangrijkste bestanddeel van het wapen. Een flinke eiken stok werd in een weerbarstige boog gezet en met stevig touw of draad in die gebogen vorm vastgebonden. De projectieltjes voor onze boog waren rietjes, die we zelf tussen de droge pluimen in de spoorloot sneden. De pijlpunt maakten we vaak van hele lichte stukjes vliëhout. Je moest uitkijken voor elkaars ogen met die rotrietjes, waarschuwde moeder. Met het vliëhout topje zagen we dat gevaar niet zo zeer. Wel haalden we soms onze vingers open aan het scherpe riet. Het beroerde van de zweverig lichte pijlen was dat ze zo gemakkelijk op het strooien dak van ons huis en in de hoge beuken rond de hof bleven hangen. Daardoor raakten we veel riet kwijt.

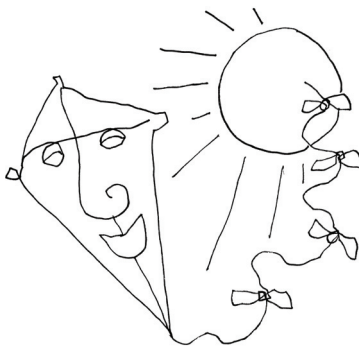
Even kwam op Tenblakke het 'zwieren' in zwang. Het uitgesneden dek-sel van een bus was dan het werpmateriaal. Als je die goed wegslingerde, zeilden de vlijmscherpe blinkende schijven met grote sierlijke bogen door de lucht. Je kon echter je handen flink openhalen aan de scherpe, vaak roestige *zwier* en het was vervelend dat je dikwijls de grootste moeite had de werpschijf weer terug te vinden na zijn sierlijke vlucht door de blauwe hemel. Bij de wedstrijdjjes ontstond er dikwijls onenigheid over wie het verste gekomen was en wie de eigenaar van de 'zwier' wel was. Daarom beoefende ik het zwieren liefst alleen. Ik keek trots mijn schijf na, terwijl hij in zijn baan door de lucht vaak merkwaardige kleurveranderingen onderging. Dan eens blonk hij zilverig, dan weer leek hij helemaal zwart. Het gevaar van de werpsport deed onze ouders het zwieren voorgoed verbieden.

Alle kleuren waren belangrijk, maar toch... , geel, groen en blauw waren de tinten van onze jeugd. Vooral groen overheerste in onze tekeningen. De kleursoos had maar één kleur groen en die was zomers hard. Voor de

lentelichte groenvariant voegden we geel bij en leerden dat geel en blauw gemengd ook groen opleverden.

De hoeveelheid blauw bepaalde de donkerte van ons groen. Een overwegend 'groene driekleur' zou de vlag van onze woonhoek moeten zijn.

Op sommige hete zomerdagen leken alle kleuren op te lossen in de zinderende hitte die golfde boven het zand.

VLIEGEREN

Het heerlijkste van alles was het vliegeren. Dat gebeurde bij voorkeur wanneer de roggegarven aan schoven op het stoppelveld stonden. Dan hadden we vrij veld genoeg en hoefden niet meer uit te kijken voor de gewassen. Alleen de schoven moesten we ontzien.

Dat we meteen met onze vlieger het veld opstormden en niet wachtten tot de *gaasten* aan de mijt gereden waren, had zijn voornaamste reden in de korte tijd dat een stoppelveld onberoerd bleef liggen. De kale hoge akker ging al snel bewerkt worden voor het knolgroen dat in de late herfst de tweede oogst opleverde.

Mijn vlieger had vader, ondanks zijn schaarse vrije tijd, eigenhandig voor mij gemaakt. Het licht houten kruis van dunnen latjes was overtrokken met doorschijnend fel gekleurd papier. Op de orangerode achtergrond plakte ik een rode mond, een gele neus en een paar zwarte ogen, want mijn vlieger moest een gezicht hebben. Wat moest het mooi zijn om zo ontzettend eenzaam en hoog neer te kijken op ons vertrouwde wereldje.

Wat vond ik mijn bezit machtig staan tegen de blauwe lucht! Hij stond weliswaar klein boven de bossen, maar dat kwam omdat hij zo hoog en ver weg was. Misschien stond hij wel boven het water van de Karrenput! Heel misschien kon mijn vlieger weggijken tot in Duitsland! Het was een heel karwei geweest hem daar zo hoog te krijgen. Eerst was hij veel te licht geweest. We verzwaarden de staart met opgefrommelde proppen krantenpapier, die broer Harrie kundig inknoopte. Hij had eigenlijk helemaal geen tijd voor dergelijke onnutte dingen en ik had dan ook lang moeten zeuren, voor moeder hem opdroeg mij te helpen met vliegeren. We probeerden mijn vlieger tegen de wind in omhoog te trekken. Ik moest met mijn vlieger in de hand, hoog boven me, al lopen wat ik kon, terwijl Harrie met de klos touw een tiental meters voor mij uit holde. Toch maakte de rotzak steeds dezelfde dartele kapriolen; nog te licht

dus. Ons papier was op, maar geen nood; Harrie wist wel een snelle oplossing. Hij was een ervaren vliegeraar in mijn ogen. Hij bond vlug wat uitgetrokken stoppelpollen tussen de ingebonden kranten van de staart. Eindelijk was de juiste maat gevonden. Teleurstelling maakte plaats voor trots, toen ik mijn vlieger, eerst nog wat onzeker, maar weldra gestaag zag stijgen. Hij vloog boven de Zandzee, over de Witteweg en de Krekelsteeg. Wat hadden we een eer van ons werk! Het was verder geen kunst meer. Ik hoefde alleen maar meer touw te geven als ik hem hoger en verder wou hebben. Hoe meer touw ik gaf, hoe kleiner hij werd. Hij zweefde nu al boven de Blankeberg achter de hooghei. Hoewel Harrie me aangeraden had, de eerste keer maar niet te hoog te gaan, kon ik al snel bijna het hele hout van de wikkelploos zien. Wat een glorie was het je vlieger zo heerlijk hoog te zien staan! Temidden van de geur van verwaaid zand en rijpe rogge was ik de wind dankbaar dat hij mijn hemeltuig zo moeiteloos naar boven gedragen had en zo sierlijk boven alles uit liet stijgen. Wat moest het toch geweldig zijn zo de wereld te kunnen bezien. Even overwoog ik later piloot te worden, maar al gauw verdreef ik dat idee. Nee, vliegtuigen maakten veel te veel herrie, hooguit zweefvliegen zou nog in aanmerking kunnen komen. Vliegen leek het toch lang niet te kunnen halen vergeleken bij vliegeren.

De zwoele wind aaide mijn warme oren die een mengeling van spanning, opgewondenheid en trots verrieden. Al vliegerend was ik ongemerkt de spoordijk genaderd, waarover elk half uur een stoomtrein ratelde. Als er een trein voorbij kwam, ging ik expres heel opvallend stoer lopen met mijn vliegertouw en het deed me goed te zien dat sommige van de voorbij suizende reizigers naar mij en mijn verre vlieger keken.

Ik ging briefjes sturen van het in de spoorloot gevonden papier. Er lag genoeg. Ik vond zelfs sigarenbandjes en luciferdoosjes. Het was alsof men juist hier de asbakken leegde. Bij onze hoge akker vonden we altijd het meeste. Al mijn kleine boodschappen en vragen gingen langzaam omhoog langs de oneindig lange vliegerlijn, voortgestuwd door de wind. Ik vond het jammer dat ik geen potlood had. Ik probeerde te schrijven met langs de lijn gevonden afgebrande lucifers en toen dat

toch niet zo goed bleek te gaan, schreef ik alleen nog in gedachten. Ik deelde mijn vlieger van alles mee. Hoe mooi ik hem vond en hoe trots ik op hem was. Ik vroeg hem of hij Duitsland kon zien en of het in België ook zo'n geweldig vliegerweer was en of ze in Engeland vliegers hadden. Een paar stevige rukken aan het vliegertouw en wat fantasie bezorgden me steeds bevestigende antwoorden op al mijn vragen. Mijn gewillige vlieger knikte dan duidelijk met zijn eigenwijze gezicht en ik geloofde onvoorwaardelijk dat hij gelijk had. Zo tuurde ik uren naar de bijna wolkenloze hemel, waarin mijn bezit zo fier kijkend stil stond. Alleen de vogels meden hem...

Het was zeker een moment van onachtzaamheid geweest. Misschien was mijn aandacht te zeer bij het zoeken naar nieuwe briefjes geweest of was de trein toch schuld? De klos, die ik aanvankelijk met beide handen zo stevig vastgehouden had dat hij helemaal warm en nattig van het zweet geworden was, bleef het enige dat ik in mijn klamme handen overhield. Ik was totaal verbijsterd. Had mijn vliegertouw de voorbij-schuivende trein geraakt, of was het einde niet goed vastgemaakte geweest aan de houtklos? Ik kon mijn vlieger niet meer laten antwoorden. Hij had het zeker wel geweten. Verbijstering en verdriet vervulden mij. Had ik hem toch ook niet zoveel touw gegeven! Onze Harrie had het nog zo goed gezegd. Tranen belemmerde mijn uitzicht. Het laatste dat ik van mijn vlieger zag, was een onvaste wankeling in de lucht voor hij alsmal kleiner wordend in de verte verdween. Op de hele weg naar huis zag ik niets meer dan vage gele, groene en blauwe vegen.

Naarmate ik dichterbij huis kwam, werd mijn gejammer erger. Hoe moest ik het in godsnaam vertellen? Pappa had hem speciaal voor mij gemaakt... Harrie had me zo goed geholpen en nog zo gewaarschuwd... Ik durfde niemand iets te zeggen, maar mijn huilgezicht en mijn ongebruikelijke stil zijn aan tafel verrieden me meteen.

Er zou voorlopig geen nieuwe vlieger voor mij komen en dat was een reden te meer mezelf verwijten te maken en verder te jammeren.

PLUIMSTAART

De eekhoorn was voor mij een van de knapste beestjes van het bos. Als ik hem van de ene sparrentop naar de andere zag zweven, werd mijn respect nog groter. Het parmantige beestje snelde altijd meteen de bomen in wanneer hij je aan zag komen en ging steeds aan de andere kant van de stam zitten als waar jij stond. Eekhoorns hadden iets grappigs wanneer ze met hun eigenwijze pluimoortjes zo verstoppertje speelden. Soms zag je enkel de pluimstaart die ze als roer bij hun sierlijke zweefvluchten gebruikten.

Jonge eekhoorns kregen we van omen Bert die ze zelf hield. Hij vond ze in oude eksternesten. Dikwijls waren het er twee of drie. Ze waren schitterend.

In onze buurt hield vooral Jan Sjooman eekhoorns. Jan was een vreemde vogel die veel moderniteiten rond zijn huisje bezat. De bewoners van Tenblakke bekeken hem met grote achterdocht. Hij zorgde al voor eigen elektriciteit via een windmolentje en had een gemotoriseerde pomp bij zijn huis.

Jan was een braniemaker die overal vertelde dat hij de tamste eekhoorns ter wereld had. *”Zo zeeg zag je ze zelden,”* verkondigde hij alom. Toch herinnerden wij ons allemaal nog maar al te goed dat een van de twee pluimstaartjes hem bij het voeren ontsnapt was. De eekhoorn schoot de kooi uit en vluchtte verward het huis in via de openstaande achterdeur. Jan meende dat hij daarmee geluk had en dacht het beestje gemakkelijk te vangen. Maar dat liep anders. De ontsnapte eekhoorn vloog daarbinnen de gordijnen in, klom omhoog en verdween door het openstaande bovenraampje weer naar buiten. In de kortste keren zat hij in de hoge lindeboom voor het oude winkeltje van tante Roos, die vlak naast Jan woonde. De winkelklanten en buurtkinderen verzamelden zich omhoog gapend rond de oude linde met de eekhoorn. Sjooman was niet van plan het op te geven. Met stoere leren motorwanten gewapend beklom hij

een grote ladder. Omdat er geen andere bomen in de naaste buurt stonden, klom de eekhoorn hoger en hoger tot hij in het bovenste topje zat. Misschien bleef hij op die plaats zitten omdat er al vrij vlug een behoorlijk opstootje van nieuwsgierigen om de boom stonden. Voor onze hoek was het een ware sensatie en er waren veel buurtgenoten die enig leedvermaak hadden. Sjooman vorderde gestaag op de hoge ladder. Het gezochte klimmertje zat nog steeds weggedoken tussen de dunste wiebelende takken van de lindetop. Geleidelijk aan kwam de man dicht bij het diertje. Gespannen gaapte iedereen omhoog. Het moest wel dra tot een ontknoping komen...

”Nou... Jaaa!” Een schorre schreeuw en daar kwam Sjooman aan, die op het laatste moment misgreep en zijn evenwicht verloor. Met een dof dreun landde hij op de harde wortels van de oude linde. Hij kreunde, maar was niet van plan de jacht op zijn zege eekhoorn op te geven.

De eekhoorn, die er kennelijk genoeg van begon te krijgen om het middelpunt van de belangstelling te zijn, huppelde boven in de boom wat op en neer en waagde daarna onverwachts een reuzensprong. Hij zeilde met een enorme zweefduik over de toeschouwers heen om verderop in het hoge schomgras te landen. Sjooman die opgekrabbeld was, verbeet zijn pijn en ging er achteraan. Nog voor pluimstaart de hoge eikenheg bij de Liebus kon bereiken, heroverde Sjooman zijn bezit door zich met een ferme duik voorover in het gras te storten en de vermoeide vluchting te grijpen. Het diertje beet met zijn vlijmscherpe tandjes door de leren handschoen, die langzaam rood werd, maar dat mocht niet baten. Sjooman had hem terug en hield hem stevig vast. Wel stonden zijn haren opeens overeind.

Toen hij ondanks alle inspanning tevreden terugkwam bij zijn kooi, bleek de andere eekhoorn gevlogen te zijn. Ik verdacht meteen dochter Sjannie, die wel eens had laten horen dat ze vond dat eekhoorns niet in gevangenschap gehouden zouden moeten worden. Sjooman gaf de omstanders de schuld en begon luid te vloeken. Dat kon een oude, zwart geklede vrouw maar moeilijk verdragen. ”Vloeken hoort nie!” verkondigde ze luid en ze ketterde tegen Sjooman als was hij een grote misdadiger.

Iedereen, Sjooman inclusief, was daar verbaasd over. De lichtgebogen feeks was bekend als 'Tijl Uilenspiegel' en hoewel ik tevoren niet precies geweten had, hoe die eruit moest zien, wist ik meteen dat zij het moest zijn. De naam paste bij haar; haar gezicht had kleine fonkeloogjes en een grote brede neus. Ondanks haar lelijkheid, versterkt door haar piekerige grijswitte haren, hield ze iets grappigs, zelfs nu ze nijdig was. Het was een merkwaardige vrouw van wie men vertelde dat ze in een hol in Heintje-Toonen-Berg gehuisd had. We zagen haar vaak langs onze stoffige wegen sloffen en wij, kinderen waren allemaal een beetje bang van haar.

Toen Tijl haar gif gespoten had, ging ze mopperend verder, ons allemaal wat beduusd achterlatend. We keken haar na en zagen dat ze plotseling langs de zandweg bij de Liebus door haar knieën zakte en in die merkwaardige houding een tijdje bleef zitten. Even later gingen we kijken op de plek en ontdekten dat het daar nog vochtig was. Had ze zomaar even langs de weg zitten pissen, die feeks! We twijfelden, omdat het volk van haar vertelde, dat ze kon heksen. Had zij gezorgd dat de andere eekhoorn ontsnapt was? Over Sjooman, die opeens 'Pluimstaart' heette, werd een tijdje lacherig gedaan.

Toen Jan Sjooman later ging verhuizen, brachten wij dat in verband met Tijl, die hem vervloekt zou hebben.

PAP EN MAM

Wij spraken over onze ouwelui altijd alleen met pap en mam of het vriendelijker bedoelde pappa en mamma. Vader en moeder waren voor ons deftige woorden en de dialectverkortingen daarvan tot *vòt* en *moen*, zoals onze buurlui die nog bezigden, vonden wij belachelijk ouderwets. *Vaoier* en *moeier* klonken ons te onvriendelijk, evenals *vaj* en *mòn*.

Wat onze ouders gemeen hadden, was hun lichamelijke kracht. Ze waren nooit ziek. Trouwens een dokter kwam bij ons zelden.

Onze ouders deelden hun tevredenheid met de armzalige omstandigheden van ons leven en hadden beiden een onweerstaanbare neiging om na het eten in slaap te sukkelen.

Het waren alle twee harde werkers, die 's avonds verzadigd na de warme maaltijd en oververmoeid van het vele verzette werk indommelden. Vooral in de winter bij de warme kachel gebeurde dat snel. Dan konden ze geen bladzij van de krant of Illustratie gelezen krijgen zonder te knikkebollen. Mam zat dan ook nogal eens met haar brei- of verstelwerk te hannussen. Haar beweeglijke vingers vielen al gauw stil, haar hoofd zakte voorover en ze bevond zich in een vredige slaap. Als niet een van haar pennen over de plavuizen van de huiskamer rinkelde, hield ze het zo wel een tijdje vol.

Onze pap was een zoon van Gret Gurtjes, groot geworden op de Eikenburgt. Gret van Grarus Gurtjes was onze opa geweest, maar die hadden wij kinderen geen van allen meer gekend. Vrijwel heel onze Gurtjesfamilie woonde in en rond Rosmalen. Weliswaar vaak aan de rand van het dorp, zoals op Tenblakke, de Eikenburgt en bij de Wamberg. Gret Gurtjes was pas later na een tweede huwelijk verhuisd naar de oude Huisbergsche Hoef onder de Kruisstraat.

Van vroeger tijden, toen pappa nog ongetrouwd was, stamde een oud dubbelportret dat door een Duits Antje getekend was naar foto's. Die Duitse vrouw kwam daarvoor indertijd langs de deur. Dat oude, wat onechte portret was de enige herinnering aan papa's vader. Hij stond er sjiek op met zijn zwarte boerenfrontje naast zijn Nel van Lokven, die ons Grutje was. Grutje die het portret had hangen, droeg daarop de deftige witte pronkmuts van kant die ook *poffer* heette. Pap had twee halfbroers. Opa Gret was twee keer getrouwd. Er waren nog twee ooms, volle broers van vader en zijn enige zus was onze tante Jaan.

Ons mam was de oudste dochter van Klaas Heijmans. Haar moeder, Drika de Veer, was al heel vroeg gestorven. Sinds die tijd had mam alles moeten bemoederen in het grote gezin van grootvader Klaas en zodoende had ze een zware jeugd gehad. Ze was aanvankelijk zelfs blij geweest, dat ze mocht gaan *dienen op den boer*. Dat had ingehouden dat ze bij een boer dienstmeid werd tegen kost en inwoning en een schijntje jaarvergoeding. Ze had moeten dienen bij rijke boeren in de buurdorpen. Haar kostbazen waren geen gulle bazen geweest.

In de Heijmansen familie deed een bijzonder verhaal de ronde. Ook al was het maar indirect en van de koude kant geweest, er zat echt blauw bloed in de familie en dat was niet niks! Enkele generaties voor opa, zo rond 1840 was er een Doruske Hanegraaf geweest, meergenaamd Van Teijne, die ene Hermina Venanzia Hagens had 'moeten' trouwen. Nee, het was niet vlekkeloos verlopen met dat blauwe bloed. Roza Hagens was de dochter van jonkheer Jan Willem Hagens, die deze huwelijksdwang allerminst had kunnen waarderen. Roza had dan ook geen toestemming gekregen om met haar *boerke* te trouwen. Zij was echter eigenzinnig genoeg om Doruske in ware liefde tot man nemen, toen ze al moeder van een dochter was. Roza zou daarop door vader Hagens onterfd zijn. Later hadden Roza's broers de totale erfenis verbrast. Het landgoed Elzenbosch ging er in de kortste keren volledig aan. Alleen de weg langs hun voormalige landerijen bleef met de naam Hagensdijk aan de vroegere eigenaren herinneren.

Roza was altijd bijzonder gesteld gebleven op haar Doruske. Vroeger was dat met haar zo erg geweest dat het volk er schande van sprak. Ze

was zelfs met haar honden erbij ooit de kerk binnengewandeld om naar de fraaie zangstem van 'haren Dorus' op het koor te luisteren.

Ze had schijt aan het Hagens-huis bij de Singel en heel het bijbehorende gedoe in de polder. Ze woonde in een kleine boerderij op Bruggesbult en bleek best gelukkig te zijn.

Het moest in die tijd heel wat opschudding teweeg gebracht hebben en lange tijd was het blauwe bloed vanwege het schandelijke moetje de doofpot ingegaan.

Nou was dat allemaal al meer dan honderd jaar geleden en men sprak er met enige trots over in de familie, want Antonius Heijmans trouwde later met Johanna Maria Hanegraaf, dochter van Dorus en Roza! Die Toon Heijmans was mamma's opa, vandaar...

Opa of *grutvòdder* Klaas had wel foto's van zichzelf, maar van mamma's gestorven moeder was in de hele familie geen portretje bekend. Bij opa hing in den herd nog een oud gezinsportret, waar mamma en al haar broers en zusters om opa geschaard stonden. Grootvader zat daar trots tussen zijn volledige kroost, dat uit drie dochters en vijf zonen bestond. Wat zagen die eruit in hun zondagse kleren van die tijd! Alle vrouwvolk op de foto was in het halflang wit. Mamma ook. Ze had iets van een zi-geunerin, doordat haar donkere huid en zwarte haar sterker in die bleke kleren afstaken.

Mamma was een stevige vrouw, die binnen, op stal, in 'haar' hennenkooi en op het veld veel werk verzette. Haar handen waren zwaar gekloofd, eeltig en gerimpeld van het wroeten in den hof en op het veld. Wanneer de kloven bij guur weer te groot en pijnlijk werden, heelde de uierzalf voor de koeien de zere groeven snel. Werkelijk, die zalf hielp! Niets van het boerenwerk was haar te zwaar; alles pakte ze aan. Ze ploeterde hard in de eeuwige zorg voor haar kinderen. Moeder kon eten als een *spajer*, hetgeen bij al haar arbeid niet verwonderlijk was.

Het enige waar ze slecht tegen kon, waren de hoogst zelden voorkomende ziekten bij haar kinderen. Dan sloofde ze zich mateloos uit voor haar kroost. Er kwamen druiven, waarvan we wisten dat ze die eigenlijk veel te duur had gevonden. Ook als er eens iets bijzonders was, zoals een

schoolreisje of een examen van mijn oudere broers, deed ze al het mogelijke het naar de zin van de 'gelukkige' te maken.

Onze pap was veel rustiger. Hij was vaak ernstig en vrij stil. We hielden van zijn stemgeluid dat hij veel te weinig liet horen. Vader was heel bescheiden en het liefst 'op zijn eigen'. Hij was er in zijn verhalen eerder toe geneigd iets af te doen dan erbij. Als hij al eens vertelde van zijn werk of voorlas uit de krant op moeders verzoek, hingen wij allemaal aan zijn lippen.

Soms sprak hij zijn twijfels uit omtrent God en vooral de kerk. Toch ging ook hij, zoals iedereen, elke zondag trouw naar de mis.

Vader had eens nicotinevergiftiging gehad van zijn eigenteelt die hij op de maffe vliering droogde. Hij was dol geworden en onverwachts omgevallen. Iedereen bij ons was enorm geschrokken; niemand had verwacht dat bij zo'n sterke man zo iets nog kon. Mam had het verhaal vaak breed uitgemeten naverteld. Hoe pap de ronde rommelbladeren van de tabaksplanten stoomde boven het hete water op een fietswiel dat op het oude fornuis lag. De eigenteeltse rommel rookte hij en op het beste ervan pruimde hij. Tot hij op die fatale dag langs de lijn naar huis was komen zwijmelen en thuis tegen de vlakte was gegaan. Mam was danig van de kook geraakt. Ze had hem naar het bed van de goei kamer gesleept en ze had hem met veel natte doeken weer bij gekregen.

Pap's eerste reactie was geweest: "*hedde de polis al gezocht?*" Mam was duvels blij geweest dat hij reageerde, maar ze had hem de wrange humor kwalijk genomen en ze had gesnauwd: "*stikt mi oewe polis!*"

Sinds de flauwte rookte vader minder en enkel sigaartjes. Het pruimen kon hij niet laten, maar de eigen versneden tabak was voorgoed van de baan.

Vader maakte gemiddeld meer dan twaalfurige werkdagen in de sleuven bij Plientjes en deed dan thuis ook nog het nodige zware werk op ons boerderijke, dat niet groot en goed genoeg was om erop thuis te kunnen blijven. Alles wat hij deed, ging in zijn zelfde schijnbaar rustige tempo, dat wij geen van allen konden bijbenen. Pas wanneer we probeerden hem bij te houden, bleek ons hoeveel werk hij verzette.

Pap was een plezierige mens, slecht gehumeurd was hij nooit. Zo hij het toch ooit geweest mocht zijn, liet hij er ons nooit iets van merken. Er moest veel gebeuren, wilde hij eens uit zijn slof schieten. Pappa kon alles. Hij maakte onze kapotte fietsen, onze schaatsen en ons speeltuig. Hij repareerde ons gereedschap, onze schuur en ons huis, wanneer dat nodig was. Hij was van alle markten thuis, of het nou bij de timmerman, de metselaar of de boer thuishoorde. Hij wist daarom overal over mee te praten en moest heel wat 'opkalefateren'. Helaas had hij daardoor voor ons spelen weinig tijd. Pap was zeker geen goed handelaar; daarvoor was hij veel te goedhartig en te goeder trouw. Wat dat betreft had mam meer mogelijkheden. De aan- en verkopen van voer en vee liepen bij voorkeur via haar. Alleen de koeien waren voor vader; het paste een vrouw niet dat grote vee te verhandelen en bovendien moest vader daarvoor altijd tevoren bij zijn broers naar de gangbare prijzen informeren. Ik was graag alleen met pappa. Heel zelden wilde hij wel eens vertellen. Als hij over vroeger praatte, want daarover ging het dan veelal, ging er een rustige wijsheid van hem uit. Hij had vroeger voor een boerenzoon onwaarschijnlijke sporten als wielrennen en voetballen bedreven. Dat wielrennen was op gewone fietsen geweest en pap had toen ooit gewonnen, maar daarover vertelde hij zelf nooit. Dat wisten we van mam. Heel af en toe deed pappa even mee bij ons voetbalspel. Hij was dan altijd keeper. Met zijn onafscheidelijke boerenpet was hij voor ons dan even Piet Kraak, keeper van het Nederlands elftal.

Een keer was hij mee geweest naar het schaatsen op de Karrenput. Toen had hij vorstverlet gehad en was hij samen met mamma helemaal door de sneeuw komen lopen om onze kunsten te zien. Wat had ik me toen uitgesloofd om al mijn vaardigheden toch goed te etaleren!

Het grote verschil tussen pap en mam was, dat je aan pap zelden zag wat hij voelde, terwijl mam dat altijd overduidelijk verried. Mam had een bruisende lach, maar kon haar tranen al gauw niet meer bedwingen. Haar gemoed schoot rap vol, zoals ze zelf zei. Ik had pap maar een enkele keer zien huilen en dat was toen hij dronken was geweest. Toen had hij zich een heel ander mens getoond.

Wanneer moeder haar man prees als de beste leerling op zijn vroegere school, of als de fietser die met het minste materiaal wielerrondes wist te winnen, kwam er altijd een bescheiden wegwerpgebaar. Met een verlegen lachje om zijn mond zei hij dan slechts: "*och mins...*" Toch konden wij ons pappa allemaal best voorstellen als tempobeul die iedereen los reed. Hij kon nog altijd geweldig uit de voeten op de fiets; wij hadden vaak de grootste moeite om hem bij te houden.

Pappa zagen we op doordeweekse avonden alleen als hij na zijn opgewarmde avondeten de krant las. Vader hield het blad wat veraf in zijn eeltige handen. Hij had een gelatenheid over zich als hij rustte, zoals hij altijd iets vastberadens in zijn werken had.

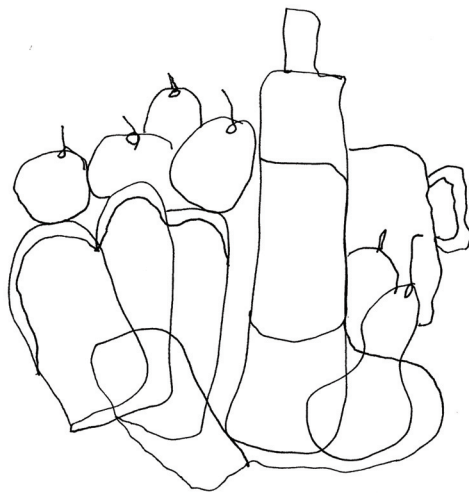
Zijn rechterwijsvinger was geelbruin van het roken. Uit zijn mouwtjeshemd, dat onder opgerolde mouwen van zijn boezeroen uitkwam, staken gespierde, behaarde armen. In de winterdag droeg hij een pullover over zijn blauwe werkhemd. Zijn stevige leren hoge schoenen, die hij *kiesjes* noemde, kwamen onder zijn zware manchesterse broek uit. De gebruikelijke boerenpet bedekte zijn kale hoofd. Wanneer hij die pet voor het eten even afzette, zagen we zijn gladde hoofd dat heel blank oogde tot aan de rand van de pet.

Onze ouders vormden een hecht span. Het was voor ons in huis het gezelligst als ze beiden thuis waren. Mamma wou pappa nog wel eens een *goeike* of *doeske* noemen wanneer wij in de buurt waren, maar pap liet zich over zijn liefde niet uit. Dat was eigenlijk ook overbodig voor ons. Iemand die zich zo inzette voor vrouw en gezin, hoefde daar geen woorden aan te wijden. Bovendien was het ongebruikelijk zich over intimiteiten te uiten; het was al gauw 'flauwigheid'. In veel opzichten heerste er stilzwijgende vanzelfsprekendheid in ons gezin.

Samen hadden onze ouders één groot streven en dat was vooruitkomen en zorgen dat de kinderen het later beter zouden krijgen dan ze het zelf gehad hadden. Daarvoor werkten ze keihard en wij moesten wel inzien, dat het voor onze eigen bestwil was. Wij moesten er aan meewerken. Zoals alle kinderen bij ons hield ik ontzettend veel van allebei. Moeder kon ons wel eens spontaan knuffelen wanneer we met een goed rapport

thuiskwamen, of als we een hele dag hard meegewerkt hadden. Pappa, die 's avonds hetzelfde resultaat onder ogen kreeg, of het via moeders beschrijving aanhoorde, deed het met een gemeend "schitterend" af. Maar hij was dan ook dodelijk vermoeid en uitgeblust en bovendien een man van weinig woorden.

Tot ons tiende jaar gaven wij pap en mam een *snuutje* voordat we naar bed gingen. Na mijn tiende hebben mijn lippen pappa's stoppelgezicht bij mijn "welterusten" nooit meer geproefd. Mamma kreeg wel eens een kus, maar van haar kreeg je er zelf ooit onverwachts een terug. Daarom vroegen wij haar nog lang bij het naar bed gaan of ze ons wilde onderstoppen. Meestal kwam ze dan moe naar de opkamer om haar kleinste kroost te knuffelen.

UIT DE ALLEDAAGSE SLEUR

Eens in het jaar werkten we niet op onze boerderij, zoals anders. Alleen onze vader was dan al weer lang naar zijn zware werk vertrokken. De hele rest van ons gezin ging dan een dagje genieten. Omdat het zo zelden voorkwam, telden wij er elk jaar weer geweldig op. Ook ons moeder was uitgelaten en vrolijk.

Tassen volgepakt met boterhammen, fruit, chocolademelk moesten mee. We gingen bepakt en gezakt op weg naar tante Mrie, want die ging dan met het hele gezin mee op ome Mrienus na. Daarvandaan gingen we te voet langs de Liebus, door de bossen van de waterleiding, naar de hoge met masten begroeide duinen van de zandberg, die we Heintje-Toonen-berg noemden. Ik vond het een gekke naam, maar vragen maakte me daar niets wijzer. Zo had ik voor mezelf maar aangenomen dat Birkebam, die eigenlijk Toontje heette en vlakbij woonde, er iets mee te maken moest hebben. De bossen waren eigendom van de zusters van den Duynendael. Vreemd dat de duinen niet naar Tijn Uilenspiegel genoemd waren die hier ergens aan de noordkant haar hol bewoond had... Veel later hoorde ik dat er lang geleden ene Heintje Toonen, meerge-naamd Hanegraaf, dichtbij de berg gewoond had. Aan de noordkant van d'n Berg zou nog lang een berenhol geweest zijn in de zogeheten Helsen Hoek; misschien kwam daar Birkebam van en misschien was dat het latere hol van Tijn geworden...

Nadat we ons in de nonnenbossen spelend uitgeleefd hadden, aten we buiten in het warme zand. Daar zaten ons mam en tante Mrie met hun blote voeten in het warme witte zand en hadden het grootste plezier. Dat picknicken was voor ons allemaal een heerlijke belevenis. Wat smaakten de boterhammen met aardbeien daar lekker! We snoeven de dennenuit op en genoten van de chocolademelk en de limonade en wanneer die op was, had mamma ook nog koude thee. Dan konden we er met een

appel, om het maal of te ronden, weer een hele tijd tegen. Voor de maaltijd waren we al moe geweest van het ravotten en sjouwen in het losse zand maar na het eten voelden we daar niks meer van.

Na de picknick zouden we gaan bouwen. Dat viel niet mee. Het bovenste bleke zand was zo weerbarstig droog dat er eerst een hele laag afgeschoven moest worden tot de grond eronder geel en donkerder, dus ook vochtiger werd en stevig genoeg was om kastelen en bruggen te bouwen. De bruggen moesten ondergraven worden en om te zorgen dat ze niet meteen instortten, moest een heel vochtige plek gezocht worden. We groeven holen en haalden pijnlijk onze nagels open aan onverwachte verre wortels van omringende sparrenbomen. We bouwden samen een spoorlijn, die met *mastespèllen*, zoals wij de dennennaalden noemden, en gebroken takjes voor de bielzen gemakkelijk te maken was. Geleidelijk aan ontstond zo de hele lijn, zo ver wij die kenden: de overwegen bij de Korsteeg, bij de Karrenput, bij de Grind en bij het dorp zaten er allemaal in. We bouwden onze buurt erbij met mastenproppen, bladeren, eikels en droog gras, vermengd met mos. Met een gevonden scherf bootsten we het weinige water van de Karrenput na. Heel Tenblakke verrees zo in miniatuur op d'n Berg.

Waren we het bouwen beu, dan deden we een ander spel. Dat waren vaak heel eenvoudige spelletjes, zoals dat met de *ijsdoornblaajkes*. Tussen de Liebus en tante Siejn stonden tal van sierlijke ijsdoornbomen met gegroefde stammen, die deftig acacia's heetten en met schitterend witte trosjes bloeiden. Het oneven geveerde blad van de acacia moest bij ieder accent een bladveertje laten, terwijl wij het monotone rijm opdreunden: "*ik ging nor d'n bèkker en kocht er 'n brood, ik kreeg er wa zuurtjes, 'n wit, 'n blauw en 'n rood...*" De kunst was om bij het laatste accent het laatste bladveertje te laten vallen. Er werd nogal gesmokkeld om dat voor elkaar te krijgen.

Wij gebruikten het rijmpje al gauw voor het afpotten, want we deden toch liever *leste*. Leste was een spelletje dat doorging tot op de terugweg. Het ging erom iemand als laatste te tikken: "*gij het lekker de leste!*" was dan de kreet.

Op de thuisweg legden we wel eens bij tante Mrie aan. Dat hing van mamma af. Wij hoopten altijd dat het feest nog even voort mocht duren, want ook bij tante Mrie was gelegenheid te over om te spelen.

Ze hadden een grote tuin met oude knoestige fruitbomen en veel bessenbossen langs de meidoornheg. Bij het *wegkruiperke speulen* verstopte ik me enthousiast achter die dichte bossen, tot mijn blote benen vol bultjes kwamen van de grote brandnetels. Geen wonder dat ik er niet gezocht werd. Ik durfde er zelf nauwelijks uit, bang voor nog meer pikbultjes.

Voor de afwisseling volgde het buutspel; wanneer degene die hem was, jou zag, liep hij hard naar het honk en riep "*buut!*" Hij klopte daarbij op de groene staldeuren onder het roepen van je naam. Wie het eerste afgebuut was, moest hem in het volgende spelletje zijn. Als degene die hem was in de buurt kwam van iemand, die er nog niet 'bij' was, riepen we: "blijf zitten waar je zit en verroer je niet!"

We waren ook nog zo suf tevens de kant op te kijken waar de verstopte zat. De afbuter wist door onze kreet toch al, dat hij warm was. Duurde het te lang voor de laatste gevonden was, dan werd die soms opzettelijk verraden, hetgeen de nodige heibel teweeg kon brengen. Het '*wellesnietes-verrajer*' kon dan uitlopen op heuse vechtpartijen die meestal eindigden met: "*ik doe nie meer mee, ik schei eraf!*"

Een grotere makker probeerde de zaak soms te redden met: "*doe nie zo flauw, jôh... Ik zal 'm wel zijn.*"

Soms mochten we bij tante Mrie op zolder. Daar voelde ik me aanvanke-lijk helemaal niet op mijn gemak. In het strooien dak zaten veel gaten van de ratten die er huisden en van die griezels had ik grote schrik. De donkere hopen in het dak waren van buitenaf al te zien. Nu ze zo vlak boven me waren, deden ze me huiveren. De rillingen liepen over mijn rug. Elk moment kon ergens zo'n snelle langstaart wegschieten. De anderen hadden er kennelijk minder last van. Ze durfden zich in de kleinste hoekjes vlakbij de griezelgaten nog wel te verstoppen.

De kinderen van tante Mrie speelden vaker op zolder. Gerrit, oudste neef en speelmakker, had een fraai klein hamertje gekregen, omdat hij ooit had laten doorschemeren misschien wel timmerman te willen wor-

den. Met zijn jongere broer Corrie had hij al enkele eigengemaakte producties tentoongesteld. Het maakte me jaloers. Ik drentelde wat onwennig over de dichtgeplankte bovenvloer en vergeleek die in gedachten met onze eigen zolder thuis. Daar mochten we bijna nooit op. Die was immers maar van zachtboard en als je niet net als pap, precies wist waar de muren waren, duvelde je daar gegarandeerd dwars doorheen. Op onze hooizolder, die wij toepasselijk *de balken* noemden, moest je evengoed uitkijken om niet onverwachts tussen de sparrenbalken door te schieten. Vooral wanneer het hooi zowat op was, zakten we er wel eens pardoos doorheen. Dat bezorgde ons meestal behoorlijk pijn in het kruis. Op onze zachtboard zolder, boven het woonhuis, stond alleen de kerststal en er lagen wat oude vergeelde illustraties. In de winter bevond zich tussen het luik en de schoorsteen een kist bewaarappels. Het moest nauw lukken dat die bellefleurs zo dicht bij de warme schouw nog bevroren. Naar onze zolder liep geen vaste trap zoals bij tante Mrie. We konden alleen door het luik in de opkamerzoldering bij de winterappels komen. We mochten soms appels halen onder het toeziend oog van mam. Dan klommen we op het nachtkastje bij ons bed en trokken ons door het losse luik de donkere zolder op. Het was daar griezelig. Boven de appels hingen grote grauwe spinnenwebben en daarboven in de nok hing ook nog altijd pappa's eigen gedroogde tabak. Het woei er altijd licht en de dorre schrompelbladeren eigenteelt gingen knisperend op en neer.

Als moeder ons van de speelzolder van onze neefjes riep, wisten we dat er geen uitstel meer mogelijk was en snel naar huis moesten.

Ik had al lang weg gewild, maar ik had het niet goed gedurfd om meteen al naar beneden te gaan. Ze zouden gezien hebben dat ik schrik had... Daarom had ik maar wat met het kleine hamertje van Gerrit in mijn handen staan drentelen. Het mocht niet opvallen dat ik doodsbang was. Ik haastte me de trap af en nam het mooie hamerke mee. Nog voor ik beneden was, werd het werktuigje al gemist. Moeder keek me bedenkelijk aan en ik kreeg een hoogrode kleur. Ik wist wat ze dacht en ik kon niets uitbrengen. Ik legde het kinderhamertje bij de stalpomp en probeerde het te laten lijken alsof ik vergeten was het rotding boven terug te leggen.

Op weg naar huis voelde ik eigenlijk pas goed hoe moe ik was.

Thuis riep het vee om voer en moeder moest koken. We hadden ondertussen wel weer honger gekregen. We moesten allemaal mee helpen. De kippen moesten gevoerd en de eieren uitgehaald worden. Het varken had nog niets gehad. Als er eindelijk gegeten zou worden en wij allemaal aan tafel zaten, begon moeder de Engel des Heren, die met de warme maaltijd naar de avond verhuisd was. Terwijl ze voorbad, sjouwde mamma met hete pannen en schotels naar en van tafel. Onder het eten was zij zowat de enige die praatte. Ze vertelde vader de nieuwtjes die ze van tante Mrie gehoord had. Tante had kennelijk veel verteld. Dat hadden we overigens niet anders verwacht. Tante was altijd rijk aan gesprekstof.

Na de maaltijd ruimde Nellie de tafel af. Zeven vuile borden verhuisden met schotels en pannen naar de granieten aanrecht onder het donker-groene noordelijke raam op de geut. Het wollige kleed bedekte het zeil op de tafel al weer. Het vrouwvolk deed de afwas.

Moeder kwam uit de keuken en haalde de rozenkrans uit de dressoir-lade. Het lange, eentonig treurige gebed begon. Ik dacht van alles, terwijl ik met de anderen op de beurt mee dreunde...

Het deed me meestal aan de dood denken. Toen Grutje dood in haar witte kist gelegen had, was er op diezelfde lange, levenloze toon avonden lang gebeden. Ik moest toen denken aan de pepermuntjes die ik 's zondags van haar gekregen had en aan de bult op haar hoofd, die dokter Hanegraaf telkens weggesneden had, tot een week voor haar dood toe. Ik kon ons oude Grutje met haar dunne witte haren en haar vertrouwde gezicht goed voor de geest halen. Ik had haar, als eerste dode die ik ooit gezien had, lang niet zo griezelig gevonden als ik me eerst had voorgesteld. Alleen het harde huilen van ome Dorus en ome Driek had me verlegen en onrustig gemaakt. Grutje had er heel bleek maar gemoe-delijk uitgezien, nu ze haar deftige kanten muts niet op had. Ze was helemaal in het wit geweest. Zonder haar vertrouwde zwart en haar blauw geruite scholk was ze heel anders dan anders. Na alle eindeloze weesge-groetjes, die telkens afgelost werden door een schijnbaar verwaald On-ze Vader kwam eindelijk de litanie met allerlei onbegrijpelijke en

onbekende namen. Ik vond het knap van mam dat ze ook de moeilijke staart van de rozenkrans van buiten kende. Ze had het over sterren, torens en arken die mij niets zeiden. Ze gebruikte de pauze waarin wij "bid voor ons" moesten zeggen nauwelijks. Wij kinderen werden slaperig, maar wanneer er voor het "bid voor ons" geknield moest worden, maakte de slaap snel plaats voor hoop om wat langer op te blijven.

Ik wist wel, dat ik net als de anderen heel blij zou zijn als het eindelijk afgelopen was. Ik hoopte dat er nog even gejojerd of geganzembord mocht worden. Weinig kans natuurlijk na zo'n lange dag.

Even bij de warme kachel, die de gang naar de koude opkamer met zijn kille lakens nog moeilijker maakte. De kachel brandde ook in de zomer om het eten te koken, tot er bij ons een butagasstel kwam op de keuken. Trouwens, die kachel was in de late zomer best aangenaam en wij probeerden daar, bij die warmtebron ons opblijven altijd wat te rekken.

Terwijl we met rozige benen stilletjes bij de kachel ons opblijven zaten te verlengen, kon moeder onverwachts binnenkomen en verontwaardigd zeggen: "*nog nie nor bed!?*" alsof ze werkelijk verwacht had dat we eigener beweging onder de wol zouden liggen. "*Allee, pappa's 'n snuutje en nor d'opkamer!*"

Dralend gaven we vader een kusje op de stoppelwang van grof schuurpapier en stommelden onwillig door de koude keuken naar de opkamer. Nellie en ik, de jongsten, moesten altijd het eerste. Wanneer we tussen de ijskoude witte lakens lagen, kwam moeder ons even onderstoppen. Ons holletje onder de wol werd langzaam warm. Ik lag lekker ingerold en durfde mijn benen niet helemaal uit te strekken, want haar onvriendelijk commentaar van "lig toch stil" lag haar vaak voor in de mond. Ik wist dat pappa nog even naar het nieuws uit de oude militaire radio zou luisteren. Die radio kon je op de opkamer vrij goed horen, omdat hij hoog tegen de muur stond, die ons slaapvertrek van de woonkamer scheidde. Vader had een speciale plank voor de legergeluidsdoos op accu gemaakt. Na het radionieuws zou pap zijn krant lezen en daarbij waarschijnlijk in slaap vallen. Ik hoefde de radio niet te horen en kroop zoals gewoonlijk bijna helemaal onder de dekens. Alleen een opening aan de zijkant zorgde ervoor dat ik vrij kon ademhalen. Ik had niet onder

bed gekeken omdat Nellie erbij was. Die hoefde niet te weten, dat ik zo achterdochtig en bang was. Ik knielde in gedachten op het koude zeil, bad mijn avondgebed en was snel vertrokken. Bidden bleek een goed slaapmiddel.

DE VERLOREN VADER

Op een avond zat moeder erg in haar rats. Het was al over negenen en nog was vader niet gearriveerd. Het eten stond op de kachel te verpieteren en ze was al dikwijls naar buiten gelopen naar de hoge heg, waar je het fietspad helemaal af kon kijken. Steeds was ze mismoe-dig met gebogen hoofd en zorgelijk gezicht teruggekomen.

Uiteindelijk haalde ze resoluut mijn windjack te voorschijn, schoot zelf haar grauwe regenjas aan en nam me mee naar buiten. Het was koud na-jaarsweer. Op vrijdag mocht ik wat langer opblijven, maar nu was het toch wel erg laat. Ik was ook zeer verrast door de plotselinge avondlijke wandeling. Moeder sloot niets af. Samen liepen we zwijgend door de donkere nacht. Ik kon moeders gezicht niet goed zien. Toch wist ik, dat ze nu net als ik aan allerlei verschrikkelijke dingen dacht. Er was mis-schien een ongeluk gebeurd... Mam was overduidelijk uit haar gewone doen. We liepen het huisje van Jentje d'n Bels voorbij en wachtten bij de beschutting van de houtmijt van Jan Hoewd, die naast de zandweg gezet was.

Ik moest eraan denken, hoe ik van de zomer op dezelfde plek gestaan had met wat nieuwsgierige buurtkinderen. Toen was de temperatuur en de stemming veel aangenamer geweest. We hadden staan gapen naar al die feestelijke mensen, die onder de mooie boog, gebouwd door familie en buurt, het feestgedruis inliepen. Het was een groot feest voor de jon-ge Jan, die met De Nellie terug zou komen uit Indië. Tussen al de bloe-men en het vele groen had met grote kleurige letters gestaan: "Welkom Thuis". Er waren feestelijke slingers vol kleurige ballonnen naar de voordeur gespannen. Jan junior moest die dag voor binnenkomen. An-ders kwam er iedereen net als bij ons achterom. Maar die thuiskomst was dan ook iets heel bijzonders geweest.

Wat hadden we lang op de gebruikte feeststelling moeten wachten! Toen hij eindelijk aankwam, droeg de buurt hem met hoera gejuich op de

schouder naar de voordeur, waarachter zijn nieuwe fiets klaar stond. Al wat wij van Jan konden zien, was dat hij nauwelijks iets veranderd was. Iedereen was stralend blij. Terecht. Er waren verscheidene Nederlandse soldaten uit onze omgeving in Indië gesneuveld, geen wonder dat de familie gelukkig was dat Jan het er beter afgebracht had. Ik moest even aan pappa denken. Die kon ook best dood zijn... Ik zei niets. Moeder evenmin.

Nu was alles veel killen en kaler. Weg waren de kleurige versieringen en de vrolijke zomerse gasten. Nu waren mamma en ik alleen en het werd alsmat kouder. Vanaf dit punt kon je alles al kilometers ver aan zien komen. Enkele lichtjes hadden al valse hoop gegeven; ze waren niet afgedraaid in onze richting, maar gewoon rechtdoor gegaan. In de verte hoorden we zacht het geluid van de dynamo. Er blafte een hond in de buurt van de Liebus. Die Liebus zou nou wel heel eenzaam zijn. Zijn vrouw was pas weggevloden, weggejaagd, beweerden boze tongen. In alle geval was de man alleen met zijn kinderen. Ik probeerde me een leven zonder vader of moeder in te denken. Het leek me afschuwelijk. Ik voelde dat moeder hetzelfde dacht.

Heel ver weg kon je af en toe een eenzame auto horen, die ergens tussen de bossen over de Grote Baan moest rijden. De avondstille was al verschillende malen verstoord door het geluid van de door de nacht razende treinen achter ons huis. Ik kon de lange verlichte rupsen duidelijk door de bomen van ons mastenbosje zien. De zwarte rookvlagen van de locomotief veegden soms wat gele raampjes weg, sommige flarden vervaagden de lange gele lijn. Om het half uur kwam uit telkens tegenovergestelde richting zo'n wazig geel lint voorbijgeschoven. We moesten er al een hele tijd gestaan hebben, dat voelde ik aan mijn benen. De maan verdween achter de wolken en maakte alles ineens donkerder en griezeliger. Ik kroop dicht tegen mamma. Zo stonden we in de ijzig zwarte nacht te wachten tot er eindelijk weer een lichtje wat onvast in de verte opdoemde. Moeder liep met mij aan de hand het lampje nog verder tegemoet, alsof ze vader daarmee dichterbij kon brengen. Ik voelde aan alles dat haar verwachting nu extra gespannen was. Ze kneep mijn hand vast in de hare.

God zij dank sloeg het lichtje werkelijk af en kwam in onze richting. Zou hij het zijn? Of was het misschien Jan Hoewd of Mrienuske..? Er klonk een hoest en gelukkig, ik wist het zo goed als zeker, het was vader! Toch bleef er enige onzekerheid. Waarom was die maan ook weggegaan. Pas toen het lamplicht heel dichtbij was, herkende ik het vertrouwde figuur van pap met zekerheid. We hadden hem even verloren gewaand, maar hij had goddank geen ongeluk gehad.

Moeder viel hem om de hals en dat vond ik fijn. Ik had vast van haar verwacht, dat ze na alle spanning flink zou sputeren en klagen over de verpeste avond. Mamma verweet pap echter niets en ik was haar daarvoor dankbaar. Ze was te blij met vaders terugkeer om boos te kunnen zijn. Gedrieën gingen we op de fiets huiswaarts. Het was een hele vracht voor de tweewieler; mamma achterop omklemde pappa stevig en ik, voor op de stang zoals gebruikelijk. Onderweg rook ik pappa's onmiskenbare dranklucht. Vader had moeite met het stuur, het viel hem niet mee in het losse zand. Hij redde het wel maar toch met aanzienlijk meer moeite dan anders. Ik dacht dat ik *snevel* rook, maar het was toch bier geweest, zei hij. Pap had met Mies de Pruver en enkele anderen de uitbetaling gevierd. Iets wat hoogst zelden voorkwam, gelukkig.

UITBESTEDING

Zus Nellie en ik moesten op een morgen al vroeg naar omen Bert en tante Trui. Daar woonde opa in. We gingen er graag heen. Omen Bert kon liedjes zingen, rijmen en dichten en raadseltjes opgeven. Omen Bert maakte vooral levenslopen voor de feesten in de buurt. Hij schreef grappige teksten op populaire melodietjes. Die teksten kon je in brokken en stukken zelfs op de witgekalkte stalmuren terugvinden, want ook onder het melken wilde hem ooit wat invallen en dat schreef hij dan gauw van achter de koeien uier op om het niet weer te vergeten. Voor onverwachte ideeën droeg hij een klein potloodje op zak. Hij vertelde ons dat we eekhoortjes, konijntjes en vogeltjes het beste konden vangen door ze zout op het staartje te leggen. Dan bleven die beestjes allemaal zomaar ineens zitten en hoefde je ze maar te 'vatten'. Onze oom ving zelf zo van alles, volgens zijn zeggen. Omdat hij allereerste dieren in eigengemaakte kooien rond het huis had zitten, was ik geneigd elk verhaal van hem op stroop- en vanggebied te geloven. Mijn oudere zus kon tante Trui al wat helpen, maar ik kon niet veel anders dan in de weg lopen of met Tommie of de katten spelen. Ik vond het jammer dat omen Bert het altijd zo druk had, maar gelukkig was er dan opa nog. Opa heette eigenlijk Cornelis, hetgeen men merkwaardig genoeg tot Klaas had verbasterd in de roepnaam. Men noemde mij naar grootvader en ik was niet alleen. Slechts in één tak van de familie van moeders kant kwam geen Cor of Corrie voor. Dat gezin bleef kinderloos. Alle zeven andere kinderen van grootvader wisten wat opa en de traditie wilden en noemden wel een spruit naar hem. Het was daarbij gemakkelijk dat de naam zowel in het mannelijk als vrouwelijke geslacht gebezigd kon worden. Zo kregen drie neefjes en drie nichtjes de naam Corrie. Een neefje doopte men geheel in de lijn van opa's naamsverwarring Nico. Wanneer opa na het eten zijn middagdutje gedaan had, wilde hij me wel jokers leren, als tenminste zijn hennen verzorgd waren. Hij had me al

ooit andere simpele kaartspelletjes bijgebracht, toen het voor hem buiten toch geen weer was geweest om iets te doen. Als hij zo rond drieën sacharientjes in zijn koffie deed, wilde hij soms van zijn suikerziekte vertellen. Hij beschreef, hoe hij na zijn val van de polderdijk zijn neus bezeerd had. Hij had niet erg goed op de weg gelet, toen hij de verraderlijke dijk afzeilde op zijn oude fiets. Bovendien kon grootvader nog niet eens zo lang fietsen, immers hij had deze kunst pas op zijn vijftigste geleerd. Voor die tijd deed hij alles met de benenwagen. De grote, hoge canadassen langs het weggetje dat de dijk afliep, hadden hele knoestige wortels, die soms boven het fietspad uitstaken. Daar was hij op onderuit gesmakt. In volle vaart was hij voorover doorgesleden tot hij tegen een boom opgeknald was. Hij had met die onverwachte schuiver veel geleden, maar zijn voorgevel nog het meest. Daarom had hij nou die rare fok. "*Oe jonge,*" die neus had hem toch zo'n last bezorgd! Hij had er roos in gekregen. Toen had hij zijn lol helemaal opgekund. Met die suikerziekte van hem wou alles toch al niet genezen. Het wijfke van d'n Ujesen boer op het Heeseind had hem belezen en bestreken. Hoewel hij er niks van geloven kon, had het toch minder zeer gedaan, meende hij. Echt beter worden wou het echter niet. Hij had er toen wel over gedacht naar het Crommerts boerke te gaan. Het 'strijkijzer' was veel dichter bij en hij was net van plan naar die 'magnetiseuse' te gaan, toen het allemaal niet meer hoefde. Het werd opeens zo erg dat hij snel naar het ziekenhuis in *Ballekum* gebracht moest worden. Hij was ook nog in een roestige spijker blijven hangen met zijn rechterhand. Die hand was met zijn neus zo gruwelijk zeer gaan doen, dat hij het niet meer had kunnen houden van de pijn en het uitbrulde. Wanneer opa zo vertelde, zat ik met zeker ontzag naar zijn neus te kijken. Die leek op een forse, wanstaltige aardbei, de kleur deed velen aan snevel denken en al was opa daar niet vies van, de echte oorzaak was toch suikerziekte. Mijn blik dwaalde naar de verminkte hand. De vingers bij de rechterpink waren gedeeltelijk met elkaar vergroeid. Aan de ringvinger hing een vreemd wormvormig aanhangsel, wat ooit die pink geweest was. Als opa buiten was of op stal iets deed, droeg hij die ongelukkige hand meestal in een zwarte want of sok. Ik had bewondering voor grootvader die zo gewoon over zijn

kwalen kon praten. Het was trouwens alsof hij het zelf ook prettig vond over die "fok en klauw" van hem te vertellen.

Ik moest denken aan vader die tegenover ons en andere kinderen vaak grapte over zijn kale hoofd. Hij was volgens zijn eigen zeggen al heel vroeg een 'uitblinker' geweest, omdat er op een keer al zijn haren zo- maar afgewaaid waren.

Opa was bijna kaal, maar op die hoge leeftijd was dat maar heel gewoon. Hij had dus in het dorpsziekenhuis gelegen, verhaalde grootvader. Nou was dat een klooster met een huis voor oude mannekes, maar toen was daar nog het hospitaal geweest van dokter Trügg. In dat kleine ziekenhuis waren zijn hand en zijn arm ontzettend dik geworden door bloedvergiftiging. De zuster had gezegd dat opa veel beter naar de specialist in de stad kon gaan, maar dat kostte veel meer. Opa's broer, Bertoom zou het uiteindelijk mee betalen. Dat had de zuster allemaal al geregeld. Toen grootvader er niets vermoedend met dokter Trügg over had gesproken, was die eerst verbaasd geweest en daarna boos geworden. Hij had uitgeroepen: "verdomme, wat ze daarginds kunnen, kan ik toch ook!" Het was toen ineens allemaal niet doorgegaan en achteraf was opa er erg blij om, want anders zouden ze daar in de stad zeker zijn hele arm afgezet hebben. Grootvader vertelde vaak hetzelfde, bijvoorbeeld het verhaaltje over het vroegere bakken. Het was in de tijd dat hier iedereen zelf zijn brood bakte. Ze kneedden nog met hun voeten het deeg in de trog. Zo was er een heel smerig boerke in de buurt geweest, dat gezegd had: "*verdimme, 't wordt tijd da 'k bak, want ik kan bekant nie meer in m'n klompen.*"

Opa was kennelijk vergeten dat hij het over zijn ziekenhuiservaringen had. Hij kauwde op zijn sigaar. Als hij die bolknaks half opgerookt had, bleef hij een hele tijd op het eind ervan napruimen. Daarom had hij altijd bruin omlinjende lippen. Vroeger had hij wel eens van die witstenen pijpkjes gerookt, maar die 'rotpijpkjes' waren altijd zo gauw gebroken en nou hij nog maar zo weinig tanden had, vond hij het niet makkelijk meer die dingen te roken. "*Ja, die haand was daor in Ballekum toch relijk gebe- terd.*" De eigenwijze Trügg was toch wel een goeie dokter geweest. Men vertelde wel dat hij zelf over zijn operaties tegen zijn Gestelse col-

lega, dokter Prinsen ooit had beweerd: “het kan me wel een paar boeren kosten, maar ik leer het!” Het was voor opa een lange lijdensweg geworden en hij had op het laatst ook nog helemaal onder de luizen gezeten, maar hij had zijn hand toch kunnen houden! Volgens de dokter was hij er indertijd zo goed doorgekomen dankzij zijn formidabele eetlust. Daarom moesten kleine mannekes net als ik, altijd vooral goed eten.

Praten over eten maakte hongerig. Gelukkig had tante Trui het eten een heel eind klaar. Toen de maaltijd op tafel kwam, liet omen Bert ons weten dat we straks iets van hem zouden krijgen, wanneer we heel goed aten. Pas na de rare voorbeden van opa die eindigden op ”de vrucht uws lichaams, Jezus”, waarop wij steeds in moesten vallen, zei oom dat hij speciaal voor ieder van ons een broodje in de oven had. Ze hadden hier een echte oude schouw met een bakoven erin. Daar stonden achter de haal, *de keerwis* en *de ovensholt* in de hoek. Onder het ijzeren deurtje van de bakoven was een kleiner luikje, dat naar de onderoven voerde. Daarachter waren de aardappels opgeslagen. Het fornuis op stal stond in verbinding met de schouw. Er was een kijkgat of lampengat in die schouw, waar de stallantaarn in kon staan, die dan ’s avonds de voorstal en de donkere schouw schamel bescheen.

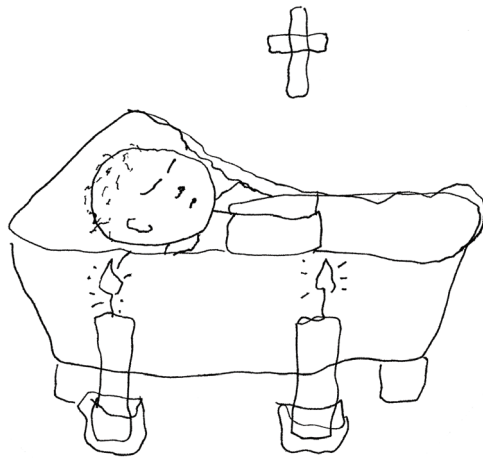
Wij verheugden ons al op de in het vooruitzicht gestelde broodjes. De ronde roggebroodjes, die omen Bert zelf bakte, waren veel lekkerder dan de alledaagse bakkersmik. Vooral de eerste donkere sneetjes nog warm roggebrood met boter en suiker gingen er bij ons in als koek. Telkens als we de warme oven roken, dachten we aan omen Bert en de broodjes die wij straks als geschenk zouden mogen meenemen. We werden die dag toch eigenlijk opvallend verwend... Na het eten mocht ik met oom mee. Ik draaide de wanmolen voor hem, hoewel ik dat nauwelijks kon zonder de hulp van zijn sterke arm. Ik had het trotse gevoel dat ik heel nuttige arbeid verrichtte.

Ik ging er bijzonder groot op als mijn oom mij z’n grote knecht noemde. Omen Bert vertelde van Smidje Verholen, die heel sterk was en haren op de borst had als kabeltouw. Als pappa of omen Bert zich na het stoffige dorsen of wannen in hun blote lijven stonden te wassen, dacht ik sindsdien altijd dat het smidje net zo behaard moest zijn als zij. Omen Bert

was net een orang-oetang, met haren tot op zijn rug. Oom verhaalde van Linke Sjarlie en Platvink-Jantje, die samen met het smidje de dagelijkse stripfiguren in de krant vormden.

Heel haastig en onverwachts kwam vader ineens vertellen dat wij een nieuw Annieke erbij gekregen hadden. Dat nieuwgekochte *kiendje* was voor ons zo'n sensatie dat Nellie en ik, zonder te bedanken of aan de beloofde broodjes te denken, dwars door de sloten, heggen en bossen naar huis holden. Pappa moest eerst nog alles aan tante Trui en grootvader vertellen en daar konden wij niet op wachten. Hijgend in een constante draf sjouwden we naar huis.

Het nieuwe Annieke ging later toch Gerrie heten naar de gestorven broer van vader, ome Gret. Er volgde een wat onwennige week met een vreemde zuster over de vloer en moeder steeds in bed. Wanneer ik het kleine dunblonde wezentje bij mamma aan de volle borst zag liggen, kreeg ik het eigenaardige gevoel van gelukkig te moeten zijn. Er hing een weeïge warmte rond het kraambed, dat voor mij veel veranderde. Ik was van toen af immers bij ons nog alleen de jongste van de jongens.

PIETJES GEBOORTE EN DOOD

Ik zou niet meer de jongste uit het nest zijn, als er tenminste niet hetzelfde gebeurde als met mijn jongste broertje, dat na een paar dagen in de wieg gestorven was. Dat was toen verschrikkelijk erg geweest. Hij zou anders op dezelfde dag als ik jarig zijn. Bij de geboorte van dat broertje was het heel hard winter geweest. Hoewel ik nog maar net vijf jaar was, kon ik me goed herinneren, dat er een dik pak sneeuw had gelegen. Als je buiten kwam, sneed de snerpende wind door je gezicht.

De gure griezelwind joeg om de hoeken van ons ondichte huis dat aan alle kanten vreselijk tochtte. Pappa had zakken tussen deuren en ramen gespijkerd en sakkerde dat de krot niet dicht te krijgen was. Nellie en ik waren toen ondergebracht bij tante Mrie, waar zij met Rikie en ik met Corrie speelde.

Nieuwsgierig thuisgekomen kropen we dicht bij de warme kachel met verkleumde handen en tintelende voeten. Het was binnen gezellig warm zolang de deuren maar goed gesloten bleven en de wind niet draaide. Moeder lag op bed in de koude goei kamer, waar we voor onze begrippen veel bezoek kregen. Maar we hadden dan ook een nieuw kindje en dat was niet niks! Toen was er 's morgens al zo'n norske witgekapt zuster door de kou gekomen, die met veel warm water op moeders kamer werkte. Waar die zuster was, werd het verboden terrein voor ons. Overal weerde men ons en we kregen een grote hekel aan dat witte mens.

Drika van tante Pietje was de hele dag druk doende om alle gasten, vooral familie en buurt, van beschuit met muisjes en koffie te voorzien. Opa en heel veel ooms en vooral tantes waren op visite geweest en hadden het nieuwe kindje, dat naar pappa gewoon Pietje heette, al uitvoerig bewonderd. De visite kwam allemaal even 'vernikkeld van de kou' aan en zei steeds weer dat het een flink *boyke* was. Na de hete koffie met be-

schuit ging het bezoek weer gauw de vijandige kou in. Ze lieten kleertjes voor de kleine en peperkoek en *krintemik* voor de anderen achter. Ze bleven meestal maar heel kort. Het kindje jankte veel. Ik had al eens over de rand van de rieten wieg gehangen om het mollig ronde, rozige kopke van mijn broertje eens goed te bekijken. Zoals hij daar lag, had hij werkelijk op de gezonde baby in het zoete schilderijke op moeders slaapkamer geleken. Zelfs het blauwwollige dekentje was hetzelfde. Het kleine schaars behaarde hoofdje tussen het gebloemde lakenrandje en het kleine kussentje waren iets anders op het schilderij.

In Pietjes wiegje lagen warme kruiken, die aan de zij- en voetkant weg-gewerkt waren. Het rieten wiegje bewoog zelden. Ik wachtte vaak op gewiebel van de wieg. Het enige wat ik van de bewegingloze baby hoorde, was een urenlang zacht gehuil. Soms leek het meer op kreunen. Ik twijfelde of het nieuwe kindje mij wel goed gezind was.

Waarom bewoog hij nooit wanneer ik keek, waarom moest hij zo eindeloos huilen?

Ondanks de vreugdeloosheid van de nieuwkomer was het thuis gezelliger dan anders, al was het alleen maar omdat vader in het vorstverlet zat. Hij kon buiten in de kou bijna niets doen en verdeed zijn tijd tussen het voeren van de koeien, het varken en de kippen en het lezen van Boer en Tuinder, de Steiger en de krant. Pap wilde ons enige konijn gaan slachten vanwege de feestelijke gebeurtenis. Dat konijn hadden we gekregen van omeNinus en het was in korte tijd geweldig gegroeid. Wij kinderen hadden grote moeite met de slachtplannen. Het konijn was een beetje onze vriend geworden en dat was heel anders dan met ons varken. Met ons konijn konden we praten en dat beestje was zo vriendelijk en zacht... We waren al vaak naar de Vlaamse reus wezen kijken en kregen tranen in de ogen als we eraan dachten dat onze Knabbelmans zou gaan sterven. Vader klaarde het karwei snel en kundig. Toen hij onze beteuterde gezichten zag, legde hij uit dat mam extra goed moest eten om snel aan te sterken. Hij zei erbij dat hij het beestje niet voor zijn lol geslacht had en dat wij wel weer een nieuw konijntje zouden krijgen. Wij legden ons met moeite neer bij de dood van vriend Knabbelmans omwille van het nieuwe leven en moeders herstel... Tegen de avond zat vader schijnbaar

voldaan te pruimen bij de kachel. De gezellige warmte zou bij ons wreed verstoord worden. Moeder riep vader opeens naar de kinderieg. Door de slaapkamerdeur die op een kier stond, zag ik hoe mijn moeder in haar lichtgroene nachturk voor haar bed stond met haar armen om pappa's hals. Ik kon de gezichten in de donkere goei kamer niet goed zien door de smalle kier. Ik dacht even dat mamma blij was omdat ze eindelijk beter was. Ze was voor het eerst uit bed. Het kwam niet veel voor dat mam haar armen om vaders hals sloeg, maar wanneer ze heel uitgelaten was, gebeurde het soms waar wij bijzaten. Misschien had ze nou niet eens in de gaten dat ik hen zien kon.

Opeens drong het tot me door dat mamma's schouders heftig op en neer schokten en ik hoorde haar snikken. Pappa stond met gebogen hoofd somber omlaag te kijken. Ik kon moeders betraande gezicht zien en ik wist dat er iets ergs gebeurd moest zijn. Ons kindje huilde niet meer. Hij was in zijn wieg gestorven.

De gammele vensters van de slaapkamer bleven vanwege de kou en Pietjes dood gesloten. Er hing een akelige sfeer in het duistere vertrek. Toch was het dezelfde kamer die kort tevoren nog zo gezellig was gemaakt voor het nieuwe leven. De doordringende lucht van waskaarsen vermengde zich met de onaangename geur van de extra petroleumlamp. De gaslamp met het pompje miste ik die droeve avond. Ons Pietje was dood en daarom was er geen reden voor het vrolijke felle licht, ook al was hij dan recht naar de hemel. Dood hoorde bij donker.

Die avond hoorde ik overal het hartverscheurende snikkende geluid, alleen onderbroken door gesnuif en gesnotter in grote, rode zakdoeken. Ik was blij dat ik naar bed kon en de droevige gezichten niet meer hoefde te zien. Mijn verdriet werd steeds groter omdat ik het gevoel had dat Knabbelmans nu een beetje voor niets gestorven was.

's Anderendaags al ging er een kleine, zwarte stoet door de hoge sneeuw naar de verre dorpskerk. Ons Pietje lag nietig in een klein kistje dat de buurt wegdroeg. Met die grote mensen uit de buurt als lijkdragers leek het kistje nog kleiner dan het was. Ik was niet groot genoeg om mee naar de parochiekerk te gaan. Nellie mocht net wel mee. Hoewel ik me anders meestal verongelijkt voelde, omdat ik altijd te klein was, vond ik

het nu fijn dat al die zwarte, trieste mensen weg waren zonder mij. Alleen mamma lag verdrietig huilend in de lege donkere slaapkamer. Ze sprak niet en leek verdoofd.

Nicht Drika was druk in de weer om de uitgetrokken tafel met alle mogelijke dingen te beladen. Nellie zou haar hebben mogen helpen, maar ik was weer te klein en liep maar in de weg. Daarom zocht ik mijn troost op de warme stal. Ik vertelde Polly en de koeien wat voor verschrikkelijks er wel gebeurd was. Dat deed ik zachtjes, want stel je voor dat iemand mij betrapte terwijl ik zo in mezelf stond te praten, want dat dachten die stomme grote mensen dan toch altijd.

Ik vertelde de dieren hoe er nu in een ijskoude kerk erg veel en lang gebeden zou worden. Daarom bad ik zelf het enige 'echte' schietgebedje dat ik kende: "Engel van God die mijn bewaarder zijt, aan wie de goddelijke goedheid mij heeft toevertrouwd, verlicht, bewaar, geleid en bestuur mij..." Ik zei er wel bij dat het niet voor mezelf maar voor ons Pietje bedoeld was, maar God wist dat natuurlijk wel. Ik bad voor alle huilende mensen in de kerk, voor mamma en voor Knabbelmans. "Onze Lieve Heertje, geef mooi weertje, geef mooi dag dat het zonnetje schijnen mag." Ik zocht naar andere gebedjes maar gaf het op toen zelfs het Weesgegroeetje niet eens wou vlotten. Ik kende eigenlijk alleen de tweede 'nabid'-helft maar en een half Weesgegroeet leek me niet goed. Polly zat me met zijn trouwe ogen aan te kijken. Hij zat behaaglijk warm in zijn nest tussen baskuul en bietensnijder. Polly wist het ook; hij keek treurig, net als de koeien met hun grote droevige glansogen. Alleen het nieuwgeboren kalf snapte er helemaal niks van en maakte me boos met zijn speelse sprongetjes. Dat gaf nou toch geen pas, "stom ding!"

Toen ik door de spinnenwebben van het stalen stalraampje keek, zag ik buiten boven de donkere masten enkele schamele wolkjes aan de vrieshemel. Ze dreven weg met de oostenwind. Er hing een grotere donkere wolk achter die de witte wolkjes voor hem opslokte en daardoor steeds witter werd. Hoe langer ik keek, hoe minder er van de donkere doodswolk overbleef. Net goed. De koeien die ik eerst zo welwillend droevig had gevonden en die de treurnis met hun zeurderige kreungeluid onderstreept hadden, gingen ondertussen gewoon verder met herkauwen. Dat

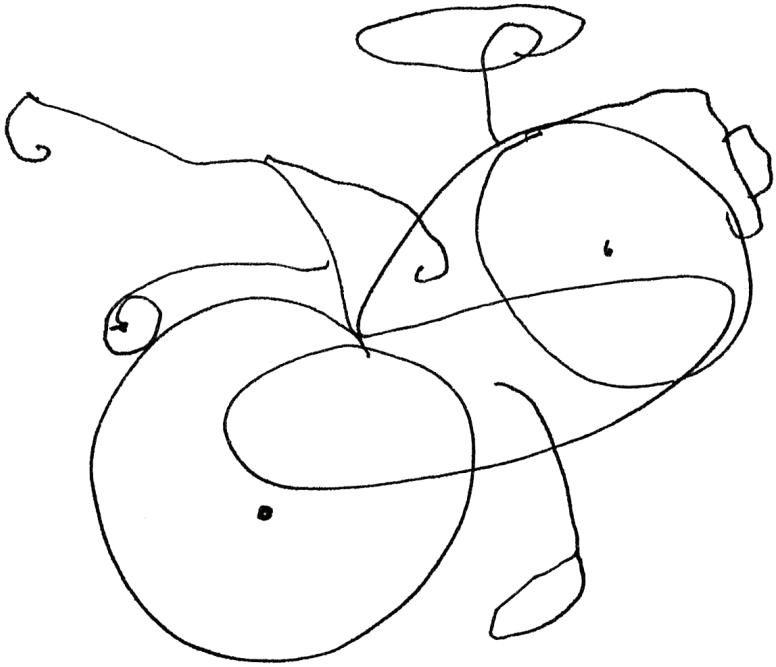
viel me eigenlijk tegen van die grote dieren. Met zoveel droefheid mocht je gewoon geen honger hebben als je groot was.

De dag van de begrafenis was veel stiller en ongezelliger dan andere dagen.

Pas veel later, met Allerzielen, zou ik het zielig kleine grafje van ons Pietje zien. Er stond geen mooie zerk op zoals op de andere grote graven. Er was geen bidprentje voor hem gemaakt, trouwens.

Mijn verjaardagen zouden lang overschaduwd worden door de dood van mijn broertje. Het had zo mooi kunnen zijn.

Ons Gerrieke moest maar blijven leven. Niet al die akelige dingen nog een keer!

VERANDERINGEN

De dood bleef in ons buurtje hangen. De lijkbidder uit de buurt waren de tijden van de rozenkrans aan wezen zeggen onder het gebruikelijke genot van een borreltje. Er moest *gebid* worden voor Bert-oom van tante Roos, die aan kanker gestorven was. Wij werden 'aangezegd', omdat mamma een nicht van tante Roos was en omdat we tot de buurt behoorden.

Voortaan bleef de bank onder de lindes voor het winkeltje van tante Roos op zondagmiddag leeg. Vroeger had Bert-oom daar 's zondags steeds gezeten.

Bij ons thuis werd het een drukke tijd, niet zozeer vanwege de nieuwe aanwinst Gerrie, als wel door de bouwplannen. Er moest een nieuwe kippenschuur bijkomen.

Vreemde mensen in vrachtwagens, zo groot als er bij ons nog nooit geweest waren, brachten allerlei materiaal. Men loste stenen, cement en grote raamkozijnen. Er kwamen twee mannen die specie maakten en met de kozijnen en de muren begonnen, nadat vader zelf het grondwerk had verricht. Ze hadden niet de blauwe gelapte boerenoveralls aan, zoals bij ons gebruikelijk was, maar gele, met duimstokken, hele dikke potloden en zelfs een waterpas erin. Die waterpas met zijn luchtbel in de groengelige olie was interessant speelgoed. De mannen werkten de muren omhoog met veel specie en rode steen. Ik kon uren toekijken bij het handige kappen van de stenen. Ze sloegen ze meestal met één tik op maat. Dan paste ook het afgekapte stuk steen langs het strakke vlieger-touw en weer was er een laag voltooid.

Een van die werklui heette Diesveld. Hij wist met kinderen om te gaan en wij noemden hem al gauw Wim.

Hij was zo sterk dat hij ons na de koffie met boterhammen om de beurt tegen de zachtboardzoldering van onze woonkamer aangooide, waarna

hij ons heel laag weer opving. We vonden het prachtig, zo tegen ons eigen plafond gegooid te worden. Moeder was minder enthousiast.

De nieuwe schuur stond er gauw. Toen de rode pannen erop lagen, vierde men de uitbreiding met bier.

Even werd het rustig als vanouds. Tot er een nieuw plan opkwam; de oude potstal, waarin de koeien zich eigenlijk 'omhoog scheten', moest eruit. Vader wilde een nieuwe Hollandse stal. Dat was een heel werk, maar dat was ook veel beter. Toen de oude mest versjouwd was, vulde vader het diepe donkere gat met wit zand. Met paard en kar reed hij de kuil vol tot er niets meer van de vertrouwde stal te zien was en alles even hoog lag als het dampad van de voorstal. Er werd overheen gewalst en ingewaterd. Alles lag er akelig netjes bij met al dat gladgestreken witte zand. Toen kwam er iemand die de bijnaam d'n Bello had en die alles met specie en een plank en heel grote *truifels* af ging smeren. Hij had eerst met stenen een diepe geul gemetseld. Die lange bak, vlak achter de plaats waar de koeien moesten staan, heette *de groep*. In de mestgeul maakte d'n Bello achteraan een gat, dat door de buitenmuur naar de nog te bouwen mestvaalt ging lopen. Dat was de afvoer voor de dunne gier. Toen hij eindelijk binnen klaar was, ging het werk buiten aan de vaalt verder. Die moest komen op de plaats waar vroeger de mesthoop lag. Er kwam een pijp die het groepgat met de vaalt verbond. Ik wist dat ik tegen de werkmans Bello mocht zeggen omdat het een bijnaam was. Toen hij bij ons binnen aan de schaft zat en onverhoeds mijn ganzenbord verdraaide, flapte ik er toch uit: "Nee, Bello...ke." Het was eruit voor ik er erg in had. Ik had de zaak op het laatst willen redden door de verkleiningsuitgang toe te voegen. Een woord op '-ke' kwam altijd vriendelijker over. Ik schaamde me rot en de verwijtende blik van moeder maakte het nog moeilijker voor me. Haar venijnige ogen voorspelden weinig goeds. Als d'n Bello straks weg was, zou ik ze zeker uitgemeten krijgen. Ik at haastig mijn boterham, bad en maakte dat ik wegkwam. Ik ging naar buiten en zocht troost bij Polly, mijn eigen stommititeit vervloekend.

Ik was ontzettend blij, toen de mestvaalt en de nieuwe stal uiteindelijk klaar waren en d'n Bello bij ons afgewerkt was, want altijd als hij in de buurt was, moest ik weer aan mijn onvergeeflijke blunder denken.

Ondertussen wilde ik wat meer van de wereld weten. Iedereen, behalve Gerrieke en ik, ging bij ons naar school. Daarom wisten de oudere kinderen allemaal veel meer dan ik en daarom mocht ik maar zelden met hen mee. Als ik ouder was en meer wist, mocht ik dat misschien wel. Ik vergat dat mijn broers dan ondertussen ook weer ouder zouden zijn en dat zij mij toch altijd als de snotneus zouden blijven beschouwen. Ik vond dat ik als jongste jongen altijd het minste mocht. Ik vergat dat er hard gewerkt moest worden als je ouder was en dat ik dan mijn vrije tijd om door bos en hei te zwerven erg zou gaan missen.

Als ik maar eens eindelijk naar school mocht... Wellicht kon ik daar leren hoe al die kleine beestjes, die niemand bij ons kende, precies heetten.

Ik kreeg mijn eerste sterke verlangens naar verder... Ik kon wel dood zijn voor ik iets van de wereld wist, maakte ik me wijs. Die doodsgedachte bleef lang bij me rondspoken en voedde mede het verlangen om snel groot te worden.

Ik leerde fietsen. Dat viel niet mee in het losse zand. De nieuwe fiets van moeder had ik eigenlijk het liefste gebruikt, maar die was spiksplinternieuw, zodat dat *ongepermitteerd* was. Zo'n damesfiets was ideaal om het rijden op de tweewieler te leren. Dan had je tenminste niet die rotstang, die voor mij veel te hoog was. Het was lastig om met je been tussen de stangen te fietsen. Je moest de herenfiets dan zo ellendig schuin houden. Daarom was Nellies fiets bij mij aanvankelijk het meest in trek. Een gemak was dat ik voor verder verkeer in onze buurt nauwelijks hoefde uit te kijken.

Het liefst startte ik op onze harde misse, die vanaf de voordeur wat afliep. Ik moest het rijwiel komende van ons voorerf overeind zien te houden tot de hooiberg, waar ik zacht kon landen. Het was een geweldige ervaring zo op twee wielen voor de allereerste keer boven de aarde te zweven! Het was een ware sensatie en het fijne bij fietsen was, net als bij

schaatsen en zwemmen, dat je het nooit meer kon verleren wanneer je het eenmaal machtig was. De eerste keer dat het lukte gaf me moed en ik werd er verlekkerd op en zeilde steeds vaker van onze voordeur weg. Ik werd al vaster in het stuur en ging minder *schriekelen*. Dat kon ik zelf mooi zien aan de sporen van de banden in het zand, die steeds rechtere lijnen werden. Geleidelijk aan leerde ik ook opstappen zonder de fiets te laten vallen. Ik voelde me al een volwaardig fietser en had het voldane gevoel, dat ik het nou nooit meer kon afleren, nog niet al zou ik het zelf willen...

Later zou ik de fiets vaak vervloeken als mijn broek weer eens tussen de ketting kwam of wanneer de ketting eraf liep of de band geklapt was. Dan moest ik naar Gret Vlee, tenminste als vader het zelf niet maken kon. Meestal liet ik daar dan ook maar meteen mijn haren knippen, want dat deed Gret er voor een dubbeltje bij. En voor die paar centen kon papa zelf toch niet *gaan liggen kloten*.

Gewoonlijk ging ik, nou ik toch fietsen kon, voortaan wat verder van huis weg. Dat kwam vooral omdat mijn vaste vriendjes, mijn neefjes, allemaal in een keer verhuisd waren. Tante Mrie en tante Siejn hadden de oude krotten op Tenblakke verlaten en betrokken nieuwe woningen op het naburige gehucht, de Kruisstraat. Ik had het erg gevonden. Ineens was er geen enkele jongen meer van mijn leeftijd in de wijde omtrek. Ik was Gerrit, Henkie, maar vooral Corrie opeens kwijt. Er waren geen nabije vaste kameraden meer en daarom speelde ik uit arren moede soms wat met de verwende Sjannie Sjooman. Vooral het doktertje spelen met haar was even in, hoewel ik het spelen met meisjes eigenlijk toch maar behelpen vond. Ik had veel liever jongens. Ik ging vaak naar de Kruisstraat, zeker toen Sjannie ook nog naar Tiel verhuisde.

In ons buurgehucht Kruisstraat, -er stonden wat huizen bij een kruispunt-, zou ik veel tijd doorbrengen. Wanneer 'mijn' fiets niet van Nellie geleend kon worden, ging ik gewoon te voet.

De nieuwe huizen van de Kruisstraatse familie vond ik verre van mooi. Nee, ik zag die bekrompen blokken van twee onder een kap bepaald niet als vooruitgang. Je had daar nauwelijks een eigen erf en al die huizen stonden voor mij op dezelfde manier in hun rij lelijk te zijn. Ik miste er

de vrijheid van onze oude buurt. De nieuwe buurt was zo ontzettend nieuw en kaal. Maar ja, als je het gewend was, kon je het hangen wel lijden...

De twee verhuisde families schenen er zich al gauw thuis te voelen. Ze kwamen nu nog maar zelden naar ons om eieren en melk te halen. Het was alsof ze Tenblakke zo snel mogelijk wilden vergeten.

Het enige verschil tussen de blok van tante Mrie en die van tante Siejn vormden de dakpannen. Die van tante Siejn waren rood, de andere allemaal blauw. Ik zou de saaie gemeentewoningen voor geen geld hebben willen ruilen voor de oude gezellige huizen van ons buurtje.

Als ik die nieuwe tegen elkaar geplakte huizen bekeek, vond ik onze eigen woning zo slecht nog niet. Het gruis mocht dan van de muren komen en de molm uit de balken, het mocht er in de winter ontzaglijk tochten en het zou allemaal wel niet zo nieuw en stevig zijn, ik was er toch veel liever. Trouwens, wanneer pappa alle spleten van de deuren en ramen gedicht had met jutezakken en ander doek, viel de koude trek toch wel mee. En ons huis kon in de winter zo behaaglijk weggedoken liggen onder de besneeuwde bomen. De nieuwe huizen stonden er daarbij vergeleken lelijk kaal bij.

In die tijd namen de rozenhoedjes bij ons thuis af. De paternoster verdween van het kruisbeeld, waarom hij altijd gedrapeerd hing. Hoe dat zo kwam, wist ik eigenlijk niet. Het rozenhoedje bracht slaap teweeg. Moeder, die onder het voorbidden van alles beredderde, zag er misschien ook geen heil meer in ons en zichzelf met het lange gebed te plagen. De steeds goorder wordende scapulieren die wij onder onze hemden droegen, raakten in onbruik. Daarvoor in de plaats kwam een gewijde medaille aan een kettinkje, die we wel *skabbedöllie* noemden. Wanneer er een heiligenbeeld sneuvelde, kwam er niet zo vlot meer een nieuw als vroeger.

Mies de Pruver was zonder werk komen te zitten en zijn arme Mina en hij wisten niet meer hoe ze hun kinderen aan den eet moesten houden. Het was grote armoede in de houten barak waar zij woonden. "We zijn zo arm da de luis hier de klok optrekken," had hij in de kroeg verkondigd. En dat was de grootste ramp: Mies kon het drinken niet laten en hij kon

zijn verslaving niet betalen. Hij dronk daarom voortaan brandspiritus...
De klok van Arnemuiden klonk soms toch nog over de hei van Tenblakke. We hadden met Mies en zijn gezin te doen en wilden helpen, maar buiten het maaien in de oogsttijd had vader geen werk voor hem...
Op een droevige dag hoorden we dat Mies opgenomen was in een inrichting. Ik moest van ons moeder melk en eieren gaan brengen naar Mina. Die was door de gave zo verbouwereerd dat ze alleen maar kon janken.

HET PROBLEEM VAN HET HUISKE

Zo 's avonds naar de verre plee door het donker was een van de afschrikwekkendste dingen. Bij de oude schuur zaten ratten en de sparrenbomen kreunden met de oude vlierbos in de wind. Werkelijk, als je bang was in het donker zoals ik, moest je al haast in je broek doen bij de gedachte aan de 'afgang'. Je kon er zeker van zijn dat ik de zaak al gruwelijk lang uitgesteld had en dat ik waarlijk hoge nood had. Ik stond op springen en was onbeschrijflijk gespannen. Wat voelde ik me kwetsbaar op die verre wc.

Het enige voordeel dat nieuwe huizen ten opzichte van het onze hadden, vond ik, was die koude witte wc binnenshuis. Onze plee was altijd buiten geweest. Het was nog steeds hetzelfde strooien bouwseltje met het gammele deurtje, waar met opzet onder een stuk ontbrak zodat je altijd al van veraf zien kon of het huiske bezet was. Het geheel stond tegen onze oude hennenkooi geleund en de grote vlierbos hing er gedeeltelijk overheen, als wilde hij het gevalletje aan het oog onttrekken. Het eigenlijke toilet bestond bij ons uit een serie planken, een grote houten kist of doos met een rond gat in het midden, waarbij de bijpassende uitgezaagde deksel hoorde. Onder het plankgat stond een hele grote oude varkensketel. Papier behoorde hier tot de verdere benodigdheden. Er hingen gevouwen kranten en Sint Jansklokken aan een touwtje geregen aan de wand. Het waaide er maar fris tegen op ons *plonspleeke*, want ook de achterkant was gedeeltelijk opengelaten om de zwarte ketel gemakkelijk te kunnen legen.

In de zomer zag je het onder je krioelen van de maden. Wanneer we op ons huiske zaten, konden we met het draaien van een houten klosje en met een haakje het dunne deurtje sluiten, hetgeen wij niet zelden vergaten. Ik negeerde de sluiting vaak met opzet, omdat ik met de deur open mooi weg kon kijken en niet zo'n eenzaam, verlaten gevoel had. Ander-

zijds had ik een enorm schaamtegevoel en ik zou het als een regelrechte ramp ervaren hebben wanneer een vreemde me zo zou zien. Maar er zou wel niemand komen en was dat al het geval, dan konden die mij achter onze schuur toch nog niet meteen zien. Bovendien zou Polly tijdig waarschuwen. De enigen die me zo konden betrappen, waren ouders, broers of zusters en dat was maar half zo erg.

In het donker hierheen gaan bleef voor mij een kolossaal probleem. Ik moest al een heel eind door het duister voor ik er was en dan zat ik moederziel alleen zo ver weg van de warme herd tegen de onheilspellende bossen. Uit de bosrand hoorde ik steeds meer vreemde geluiden op me af komen. Voor mij een reden om het zo kort mogelijk te maken.

Daarom had de nieuwe groepstal ook klandizie in het donker. Dan kwamen de eigenwijze katten wel eens nieuwsgierig van de hooizolder en gingen ze met hun gele ogen het schaarse stallicht zitten weerkaatsen. Helemaal rampzalig was het, wanneer onverwachts iemand vreemds achterom over de stal binnenliep. Dan voelde ik me met mijn ontblote achterste erg voor schut zitten. Met stil zijn hoopte ik aan de aandacht van zo'n bezoeker te ontsnappen. Zijn komst deed me weer voor even besluiten in het vervolg toch maar naar de verre buitenplee te gaan. Ik was groot genoeg, maakte ik me dan wijs, ook al wist ik dat ik in mijn hart nogal een schijthuis was.

Kleine boodschap deden wij in het algemeen buiten, op de hoek van het huis, tegen het bos of bij de mestvaalt. Was het donker, dan stapten we door de voerbak en de stalrepen met de liggende koeien en gingen het tussen de beesten af staan werken. De koeien vonden dat zo gewoon dat ze daarvoor niet eens overeind kwamen, maar rustig verder *nerkten*, zoals wij het herkauwen noemden. Ik had op die manier veel minder het gevoel dat ik alleen in het donker was. Door de kier van de opengelaten *geutdeur* viel toch altijd nog wat schraal licht de donkere stal binnen. In het zwakke schijnsel van de lantaarn op de keuken zag ik het vochtige stro tot goud kleuren, hoewel ik in mijn haast nauwelijks tijd had daar op te letten.

Wat was het een opluchting als ik het eindelijk kwijt was. Vaak zat ik de martelgang uit te stellen tot er iemand meer zou moeten.

Je zou altijd zien dat zoiets dan heel lang duurde. Soms werd Polly wakker en hield me gezelschap. Ook zijn aanwezigheid was al een troost. Altijd nog beter dan het eenzame buitenwerk.

Ja, ik kon me voorstellen dat zo'n binnen wc in de nieuwe Kruisstraatse huizen toch een vooruitgang was, maar daar stond tegenover dat rustig buiten pissen eigenlijk niet meer kon.

TJAN EN DE WATERPUT

In het gehucht waar wij woonden, hield men vaak *tjans*. Dat was de naam voor de getemde kerkkauwtjes of jonge Vlaamse gaaien. De kauwen kwamen meestal uit de nesten in de schoorstenen van de boerderijtjes. Zo gehaat de kraaien, eksters en gaaien waren, omdat die de jonge kuikens weghaalden als voer voor hun jongen, zo geliefd werden dikwijls onze tjans.

Als jong zetten wij ze in hokjes, voerden ze en richtten ze af. Nog voor ze uitgevlogen zouden zijn, zag je ze vaak al vrij rondhuppelen over het erf. Als ze konden vliegen, waren ze zo goed gewend dat ze toch bleven. Soms kortwiekten we ze uit vrees voor een verlate vlucht. Wanneer de vogels eenmaal op de roep: "tjan,...tjan!" afkwamen, bleven ze voortaan zeker.

Wij hadden ook zo'n tjan, geen kauw, maar een mooie Vlaamse gaai. Ik trok veel met de tamme vogel op en dacht dat hij de mooiste van zijn soort was. Hij huppelde zo tam over ons erf, dat wij hem 'superzeeg' noemden. Ik hoefde maar "tjan" te roepen en hij kwam al aanwieken. Hij at rupsen, kersen, bessen, brood en vele andere dingen. Hij vloog op mijn schouder en at uit mijn handen. Ik was apetrots op mijn mooie verderbeest. Wij waren er allemaal aan gewend dat tjan op ons roepen meteen kwam. Hij wist dat er dan gewoonlijk iets voor hem te halen viel. Elke morgen, als hij mijn broers hem riepen met "tjan, kom maar gauw", kwam hij vlot over de hoge beukenheg aangezeild. Hij schrokte zijn ontbijt met opgezette kuif naar binnen. Toen wij de vogel al zo lang hadden, dat zelfs de katten aan hem gewend waren en geen poot meer naar hem uitstaken, riep ik hem op een morgen met de vertrouwde kreet. Ik wist dat tjan in alle vroegte met vader naar buiten was gegaan. Hij overnachtte meestal op de achterstal of in de oude kippenkooi. Mijn "tjan, kom mar gauw" klonk door onze tuin. Plotseling klonk het heel schrill en eigenwijs terug: "kommaa gaauw!", als een verwrongen echo en daar

kwam hij over de beukenheg gevlogen. Ik was zo verbaasd dat ik het bordje met brood in de steek liet en eerst iedereen ging vertellen dat onze tjan teruggeroepen had. "Onze tjan kan praten!" Bij ons was dat al lang bekend, omdat broer Harrie al eerder een heel tamme tjan had gehad.

Vanaf die dag ging ik hem met nog grotere bewondering bekijken. Ik staarde naar zijn blauwgeblokte dekveertjes die voor de zwartwitte penen op de vleugel zaten. Ik vond mijn vogel met zijn rose-bruine verpak en zijn eigenwijze keelvlakjes veel mooier dan voorheen. Een gaaie-tjan was toch veel specialer dan een kauw... Ik had nooit verwacht dat we tjan aan het spreken zouden krijgen; het enige geluid dat ik tot dan toe ooit van hem gehoord had, was de vuile, schorre krijs van schrik geweest. Toen hij wegvloog naar zijn zitplaatsje in de seringenboom, die wij *kruinagel* noemden, leek hij in zijn vlucht wat op een ekster. De bloemenboom stond tegen onze put.

Op zondagmorgen, als de groene krielaardappels op het middenpad van de moestuin in de buitenketel stonden te koken tot varkensvoer, was tjan daar ook bij. Hij vloog mijn vader tegemoet die uit de kerk kwam. Voor dat de hete aardappelen in de zinken varkensmolen gemalen werden, had tjan er al een gekregen. Het was een koddig gezicht hem met de hete knikker te zien worstelen. Van hete dingen moest hij eigenlijk niks hebben en wij lachten ons slap. Toen lagen er op het middenpad van onze hof nog blauwgeblokte handdoeken en witte lakens met schijfjes appel die drogen moesten in de zon. Die appelpartjes verkleurden naderhand lichtbruin en werden extra zoet. Ze waren dan tutti-frutti-achtig taai en houdbaar. Tjan wilde wel eens een appelschijfje wegpikken, maar hij mocht dat gerust van ons.

Op een morgen stond ik weer te roepen: "tjan, kommaaar..." Mijn roep bleef onbeantwoord. Ik keek bij de beukenheg in de achtertuin, in de kruinagelboom bij de put, maar geen tjan. Geen echo, geen vertrouwd geruis van vogelvleugels. Niets. Die morgen bleef het stil, akelig stil... Tjan was dus toch weggegaan. Of hadden de katten hem verschalkt? Ik had in mijn wanhoop zelfs Polly beschuldigend bekeken, maar die begreep er niets van. Ik kon me ook nauwelijks voorstellen dat hij tjan iets

gedaan zou kunnen hebben. Tegen de middag pas vonden we tjan. De *morkolf*, zoals de dialectbenaming voor Vlaamse gaai bij ons luidde, was verdronken in onze eigen waterput. Tjan had zo vaak op de putmik of in de kruinagelboom daarnaast gezeten en bijna nooit op de putrand. Daar jaagden we hem weg, want hij mocht niet in de put kakken. Ik dacht dat de slimme vogel net zo goed als ik wist hoe gevaarlijk de put wel was... Had hij dus toch op de rand gezeten... Hij zou behoefte aan een lotgenoot gehad hebben en ik wist hoe je jezelf in onze diepe put zien kon. Tjan had zichzelf gezien natuurlijk. Als klein jongetje mocht ik nooit bij de diepe waterput komen, want daarin zat een lelijk manneke dat je met een grote haak naar beneden trok en dan kon je er nooit meer uit. Ik had de verlokking van de put en zijn onduidelijke bewoner niet altijd kunnen weerstaan, maar ik kon alleen over de hoge betonnen rand kijken, als ik ergens op ging staan. Het rook er vochtig en koel, het lelijk manneke dat daar in de koude diepte behoefte aan gezelschap had, kon je niet zien, maar het was er wel. Wanneer ik vroeg waarom dat manneke niet zichtbaar was, lachten mijn broers en zus mij uit en gaven het afdoende antwoord: "aldaarom!" "Gooit potdomme nooit niks in onze put!" was moeders waarschuwing altijd, "gooi 't dan liever in de pastoor z'n soep." Dat was een vreemde waarschuwing; hoe zouden wij nou ooit bij de pastoor in de buurt komen als die aan zijn soep zat, laat staan dat we dan iets in zijn bord zouden gooien? Er viel bij ons toch nogal eens wat in de put, maar dat waren vooral afgewaaide vlier- en seringenbladeren, bloemen of zaden en dat kon geen kwaad.

Het water uit onze put was altijd heerlijk koel en het was zo helder als een bel. Als mamma water putte, klom ik graag op de koolkei om met de dalende emmer mee omlaag te kunnen kijken. Wanneer ik, staande op de blauwgrijze reuzenstein, die straks weer op de zuurkool ging, over de putrand ging hangen, zag ik mezelf omgeven door een kring van mosachtige felgroene algen, die daar drie ringen diep op de vochtige donkere putring groeiden. De betonnen putringen daarboven waren begroeid met geelgroenige korstmosjes. Het moest daar beneden fris en kil zijn. Ik zag mijn eigen spiegelbeeld door de kringgolfjes van de neerplonzende emmer vervormen. Als de emmer het water raakte, werden

ook de wolken in het water daar beneden ineens vager. Mamma maakte met de lange putstok een haakbeweging, de emmer kantelde en schoot vol. Dan hees ze de puttemmer naar boven, het water kwakte onderweg aan alle kanten over de rand van de boordevolle emmer en klotste klatend terug de diepte in. Verreweg het meeste kwam toch boven. De putmik kreunde onder de kantelende boom, tot ze de emmer leeggoot en alles in de oude ruststand terugkeerde. Als ik het water uit de puttemmer in de andere zag over bruisen, maakte het witte schuim het water uit de puttemmer even tot melk. Terwijl de emmer nadanste in de seringboom - wij hadden geen puthaak - werd het melkschuim weer snel gewoon helder water.

Hier haalde men het drinkwater voor ons, de dieren en op gloeiend hete dagen zelfs voor de planten in den hof omhoog. Het drinken van koeien en kalveren, wat wij *witteren* noemden, kostte veel tijd en moeite. Koeien konden emmers drinken! Als we met de gieter alles in de tuin af moesten sjouwen, omdat al het groen op de kale hete zandgrond stond te verdorren, wisten we dat water dragen zwaar werk was. Het zwoegen met de volle zware gieter zette nauwelijks zoden aan de dijk, omdat het kurkdroge zand het water gewoon afstootte. De doorwroete en bemeste tuingrond was tot as geworden en wanneer er niet gauw wat malse buien uitkomst brachten, kon de oogst volledig afgeschreven worden. Je kon de slablaadjes in brand steken!

De put bleef voor mij voortaan vast verbonden met de dood van tjan, zoals de houtmijt met zijn graf. Tjan was de diepte ingevlogen, zo nam ik aan, op weg naar die andere fraaie vogel in het donker. Volgens mamma zou tjan niet geweten hebben, dat hij daar beneden zichzelf zag. Ik verdacht het lelijk manneke er eigenlijk van dat hij tjan met zijn vervaarlijke haak naar zich toe gehaald zou hebben. Wij mochten toch immers ook nooit over de putrand gaan hangen. Ik durfde mijn denkbeelden aan niemand te vertellen, omdat ik vreesde dan alleen maar uitgelachen te worden. In mijn dromen zag ik het waterspook, dat wij lelijk manneke noemden, met onze mooie tjan spelen. De gaai vloog nou voortaan ondersteboven onder onze droge tuin door en kon nooit meer terug naar het licht. Hij had het in de duistere diepte heel koud en was bang voor de

haak van het manneke. Hij was niet te helpen, anders hadden we dat graag voor hem gedaan. Hij maakte mijn dromen verdrietig.

Ik kreeg een eekhoorntje van omen Bert en later een kauwtje, maar geen van alle konden ze onze tjan doen vergeten. Een tijdlang meed ik onze rotput met zijn dode vogel en zijn akelige lelijk manneke. Ik wilde voorlopig zelfs geen water meer drinken uit die ongeluksbron. "Nooit meer," had ik gezworen, maar ik deed in mijn onnozelheid wel mee aan de doorgekookte koffie en slappe thee. Melk had, net als de warme chocola niks met de put te maken, dacht ik. Dat de melk van de koeien kwam, die maar al te gretig putwater dronken, ging me veel te ver.

Ik ging dromen van eigen ontdekkingen van nieuwe vogels, bloemen en insecten, vooral waterdiertjes, waarvan het bestaan nog niet bekend was en die geeneens een naam hadden...

SCHOOL EN KOOR

De bewaarschool met zijn ene vunzige, volle lokaal, krioelend van kaalkoppige onbekende kinderen kon mij met al zijn knip-, plak-, prik- en ander zoethouderswerk maar matig interesseren. Het speelkwartiertje op de veel te kleine speelplaats onder de hoge, wilde kastanjeboom was veel te kort.

Onze zuster hield de weinige toiletten angstvallig in de gaten. Dat gaf mij een extra onrustig gevoel. Als je moest, kwam die zuster zo maar door het bovenraampje van de deur gluren! Wanneer ik wist dat zij keek, kon ik niet. De veranda, die al even klein was, pulde uit van de kleine bankjes die er werkeloos opgestapeld stonden. Daarvoor stonden enkele fietsjes. Ik had daar geen eigendom; ik reed mee achterop bij mijn oudere broer.

Hier waren alleen de vertelseltjes van zuster Clementia, die veel te weinig voorkwamen en bijna altijd over het kindje Jezus gingen, aantrekkelijk, ook al viel het mij tegen dat God altijd zo deftig praatte.

Zuster Clementia was een kort, dik nonneke in een stoffig, donker habijt. Dat kleed was eens net zo deftig donkerzwart geweest als dat van de strenge hoofdzuster van de naburige meisjesschool, waar Nellie zat. Clementia was zeker niet mooi met haar wratjes op haar mollige gezicht, maar ze was meestal vriendelijk en ze kon mirakels mooi vertellen met haar donkere, zachte, haast mannelijke stem. Meestal kregen we van haar op het eind van de week een zoet prentje.

Nee, de *kakschool*, zoals de kinderen van de grote school ons verblijf meesmuilend noemden, was voor mij geen groot succes en gelukkig maar van korte duur. Je leerde er eigenlijk ook niks van dieren en planten en zo en dat wilde ik juist heel graag!

Voor het eerst naar de grote school, de Martinusschool, was voor mij misschien daarom wel zo'n belevenis, waar ik al weken tegenop had gezien. Op de eerste maandagmorgen in september ging ik onwennig ze-

nuwachtig mee naar de parochieschool. Mamma had drie keer gevraagd of ik een zakdoek bij me had. De nieuwe meester had zeker een gloeiende hekel aan snotneuzen. Dat kwam dan eigenlijk goed uit, want dat had ik ook. Ik reed samen met broers en zus door de waterleidingbossen, langs de Driekoningen, wat drie dezelfde huisjes waren, langs Heintje-Toonen-Berg het kleine dorp binnen. De fietstocht duurde een kwartier. Al de kleine huilende jongetjes, die door hun moeders naar de nieuwe grote school gebracht waren versterkten mijn zenuwachtige gevoel. Die moeders hadden thuis zeker geen boerderijke waar ze alleen voor stonden, zoals ons mam. Ons moeder had er tenminste geen tijd voor om mij weg te brengen en te troosten. Trouwens, ik had twee grotere broers die hier al jaren naar school gingen en zus Nellie zat al twee jaar bij de nonnen. Die meisjesschool was vlak naast de onze. De moeders, die hun kinderen af kwamen leveren, waren vooral arbeidervrouwen, die lang niet zo ver van de school afwoonden als wij. Er waren grote lummels, die de schreeuwende jongetjes trachtten te troosten, maar de meeste van de nieuwbakken schooljeugd brulden stug door. Eindelijk ging meester van Pinksteren met een verheven gebaar aan het bellen en werd al het nieuwe kleingood door meester Verhoeven, met zijn streng geplooid gezicht, in de rij naar binnen gevoerd. Het ging hem vlot af de hele 'verse' groep naar de nieuwe klas te krijgen. Onze meester had een scheiding midden door zijn schuin achterovergekamde haar dat blonk van de brillantine. De oudere leerlingen noemden die streep oneerbiedig 'luisenpaadje'. De meester met zijn tanig gebruide gezicht onder zijn blinkende dunne haren, had venijnige grijze oogjes achter zijn brillenglazen. Hij had hele bruine vingers van het vele roken. Meester Verhoeven was meestal in een stemmig grijs pak gestoken met daaronder een wit gesteven hemd met rode stropdas. Hij droeg puntige, glimmend zwarte lakschoenen. Wanneer hij 's morgens van het Heeseind kwam op zijn Union fiets droeg hij over dat alles een lange gelige regenjas. Hij was in de kost bij zijn dikkere broer, die anders dan hij, getrouwd was en in het schoolhuis op de Kruisstraat woonde met een groot gezin. Die andere meester Verhoeven dreef daar als bovenmeester de openbare tweemansschool, waar nou mijn verhuisde neefjes zaten. Boze tongen

beweerden dat de beide meesters nogal wat tijd en geld in het cafeeke van De Kawe spendeerden. Het was heel ongebruikelijk dat wij de voor naam van een meester kenden. Meesters waren zo hoog voor ons, dat ze enkel met 'meester' of 'meneer' aangesproken dienden te worden. Daarom was het des te opmerkelijker dat wij wisten dat onze nieuwe meester Jo heette. Hij was daarmee meteen iets meer 'van ons' geworden.

Op de lange kaal klinkende tegelgang kregen we de allereerste dag uitdrukkelijk te horen welke kapstukken de onze waren. De wc's waren op de speelplaats onder de veranda zoals wij al gezien zouden hebben. Dat klopte voor mij wel, want ik was daar al meerdere malen geweest en met mij vele nieuwkomertjes. Het was een groot zenuwengedoe. Volgens de meester was het eigenlijk niet de bedoeling dat jongens van de grote school daarheen moesten onder de les, maar in het allereerste begin moesten we misschien wel even wennen. Wanneer het dan toch heel hard nodig echt moest, ja, dan moesten we maar bijtijds onze vinger opsteken. De meester vertelde ook nog in de gauwigheid, hoe er zo'n 'dom jong' geweest was, die veel te lang had zitten wachten, terwijl hij heel ziek was. Hij had toen alles zomaar ineens in de volle klas overgegeven. De meester trok daarbij zo'n vies gezicht, dat ik het braaksel voor hem zag liggen. Hij voegde eraan toe, dat dat 'dom jong' de hele rotzooi zelf op had moeten doen voor straf, zo ziek als hij was. Meester kon nu eenmaal niet tegen die dingen.

Eindelijk kwamen we in een warm lokaal waar de klepkastjes in drie rijenformatie in elkaar geschoven stonden. Linksachter stond een hoge, zwartbruine potkachel met een gitzwarte kolenkit. Aan de kachel hing een enorme pook. Die kachel zorgde voor de onfrisse, naar kolen rui kende lucht. Ik vond het wat vroeg voor de brandende kachel, hoewel de septembermorgen al fris kon zijn. De meester was volgens oudere leerlingen in Indië geweest en daarom was hij sindsdien zo'n koulijder. Zijn gezicht en kleumerige manieren klopten aardig met dat verhaal.

Voor onze klas hing een brede liniaal en een aanwijsstok met gummidopje naast een groot zwart bord. De linkerkant van de klas bestond louter uit ramen met veel ruiten. Er waren een paar plaatjes opgeplakt

die je alleen aan de buitenkant goed kon zien. Helemaal in het hoekje was nog een stukje muur, waar een schilderijtje van een blauwe Maria hing. De andere muur vond ik veruit het mooiste. Niet om het grote kruisbeeld met rood lampje of de zoetelijke schildering van de Heilige Familie, maar om de grote platen met allerlei schitterende dieren erop. Een plaat gaf een voorstelling van een stuk bos met hele dikke bomen waar witte nonvlinders tegen de grove bast zaten. Er stond een marter op en een prachtige eekhoorn. In de kruin van de voorste boom zaten eeksters, er vlogen Vlaamse gaaien en er zaten vogels, die ik nog niet kende, te soezen in de zon. Ik dacht dat ik nu gauw zou leren hoe die vogels heetten. Halverwege de stam zat een bonte specht en op de grond waren konijnen en hazen te zien. Er waren nog meer getekende dieren. Dat roodbruine beest zou wel een vos zijn. Zeker wist ik het niet, omdat ik nooit een echte vos gezien had, hoewel ze in onze omgeving wel voor zouden komen. Er waren wat meesachtige kleinere vogeltjes die ik niet thuis kon brengen. Het mooist van alles vond ik de Vlaamse gaai die ik meteen Tjan doopte.

Hoewel ik nog nooit zoveel dieren op een hoekje van een bos bij elkaar had gezien, vond ik de plaat geweldig. Ik dacht dat de dierenafbeelding misschien voor godsdienst was, omdat in het paradijs alle dieren vredig bij elkaar leefden. De plaat straalde rust uit en heette voor mij 'Paradijs der Dieren'.

Mijn hoop dat er over dieren gauw veel verteld zou worden, bleef onbeantwoord. We leerden veel, maar niets van dieren en bloemen of planten. De tweede plaat was heel indrukwekkend, maar ook moeilijk. Er kwamen veel grotere dieren op voor die ik nooit in het echt gezien had. Ze waren in oorlog met elkaar. De worsteling op leven en dood speelde zich af tegen een warme, oranjegele woestijn als achtergrond. Er waren palmen in de verte, vluchtende zebra's en antilope-achtige hertjes, die sierlijk weg sprintten. Op de voorgrond was een kolossale olifant in gruwelijk gevecht gewikkeld met een neushoorn. Er stonden leeuwen op, die het geheel vanaf een waterpoelrand gadesloegen. Zij vergaapten zich net als ik aan de titanenstrijd. Het leek mij dat de olifant wel zou

winnen, want ik kon zijn grote omhoog priemende slagstanden in de bloederige nek van de neushoorn zien dringen. Ik vond het vreemd dat juist deze twee dieren met elkaar vochten, omdat ik me hen zo vreedzaam had voorgesteld. Het was prettig dat de olifant won, omdat ik dat dier nu eenmaal leuker en vriendelijker vond dan de neushoorn, die zelf wel begonnen zou zijn. Olifanten waren lief en deden andere dieren nooit kwaad als ze met rust gelaten werden, had ik ooit gehoord. Olifanten stonden in het boek van ome Ninus dat wij 's avonds wel eens doorbladerden. Een keer had ik die reuzen in werkelijkheid gezien in het circus dat met een grote tent het dorp aandeed. Ik had toen geen geld gehad om de voorstelling mee te maken, want bij mam groeide het geld niet op haar rug, maar ik had toch het meeste gezien en daar waren ook de goedge dikzakken van olifanten bij geweest.

Er waren gelukkig zoveel kinderen geweest, die net als ik zo heel graag naar binnen wilden, maar die evenmin geld hadden, dat de kassaman, toen de voorstelling al begonnen was, ons toch nog binnen had gelaten tegen inlevering van een pand. Dat zouden mijn neefjes en ik met al die andere kinderen terugkrijgen als we na de voorstelling mee opgeruimd hadden. De man zei dat ze dat bij hoge uitzondering en alleen voor ons deden, maar later hoorden we dat ze de volgende dag al voor de middag weer een voorstelling elders moesten geven. Daarom moesten ze 's nachts reizen. We zouden dus straks meehelpen om alles vlot opgeruimd te krijgen, want het werd na de voorstelling al gauw donker. Ik had er toen graag mijn nieuwe zakdoek voor over gehad om de grappen en grollen van de clowns en lilliputters te kunnen zien. De wervelende paardenshow en de gedresseerde olifanten waren onvergetelijk. De nummers van de halfblote sterren in de nok van de tent vond ik maar griezelig. Toen de voorstelling afgelopen was, had ik snel mijn fiets gezocht en was zonder zakdoek huiswaarts gegaan. Niet dat ik niet mee wilde helpen, maar ik had geen licht op mijn fiets en wat zouden ze bij ons thuis wel denken als ik niet voor *den donkere* thuis was? En zakdoeken hadden wij toch zat; Mariet en mam maakten ze zelf. Ik was via de platen en het circus ver weggedroomd en werd wakker geschud toen meester Verhoeven met zijn liniaal op zijn lessenaar sloeg dat het klapte.

Alle afgedwaalde snoetjes draaiden snel naar zijn strenge gezicht. Hij hanteerde de brede liniaal om lijnen te trekken op het bord. Wij kregen allemaal een lei, een griffel, een liniaaltje en een doekje. We gingen leren schrijven. Meester schreef zo akelig mooi op het bord, dat het onze pogingen, dat na te apen, al bij voorbaat tot mislukken doemde en ons daarom alleen al wat moedeloos maakte.

Aanvankelijk had ik veel schrik van onze nieuwe meester. Hij kon ook zo lelijk kijken. We wisten toen niet dat hij zo gewoonlijk keek. Hij had me al een keer bruut weggeschoven, zodat mijn buurman, Henkie, bijna uit onze bank geduveld was. Dat deed hij toen, omdat ik mijn griffel helemaal verkeerd vastgehouden had, met gekromde wijsvinger nog wel! En dat in die helemaal foute linkerhand! De duivel was links, zei de meester. Hij deed het mij nog eens hardhandig voor. En dat ik er in het vervolg oplette, anders zou hij me eens stevig op de vingers tikken. Dat tikken kenden en verafschuwden wij. Het hield in dat een leerling met zijn eigen liniaaltje een paar striemende zwiepers op zijn schrijfhand kreeg zodat hij even ophulde in de klas. Ik kon het gauw toch al aardig goed vinden met de meester en ik nam zelfs bloemen mee, voor in de klas. Eerst de bleekblauwe herfstasters, later de donkerrode chrysanten. De eerste noemden wij kermisbloemen -ze bloeiden rond onze plaatselijke dorpskermis- en de laatste bloemen van het jaar heetten bij ons winterasters. Ik ging de meester ondanks alles steeds meer waarderen en ik had het gevoel, hoewel we het nooit uitspraken, dat het wederzijds was. Meester Verhoeven kon zo *godsammes* mooi vertellen. Als de kabouterkes in zijn verhaal kastanjesneetjes met roomboter aten, liep bij ons het water in de mond. Dat moest toch *verdories* lekker zijn, dachten wij hongerig. Nog lekkerder dan de rijstebrij op de gouden bordjes in de hemel van zuster Clementia. Ik hield trouwens niet zo van die dikke rijstebrij, ook niet, al zat er bruine suiker op. Kastanjes leken me veel lekkerder. Meester Verhoeven vertelde vaak het laatste half uurtje. Dan gingen de twee lampen in de gelig witte bollen aan en werd het muisstil. Hij kon de tragische taferelen rond Saïdjah en Adinda zo afschilderen, dat wij de tranen in de ogen kregen. Het was alsof hij het zelf allemaal meegemaakt had. Dat wij volgens de verteller ook schuld hadden aan

het trieste gegeven was voor ons niet zo duidelijk, maar we geloofden de meester onvoorwaardelijk en bleven spannend stil tot de verlossende bel van bovenmeester Van Pinksteren door de gang galmde. We leerden veel bij meester Verhoeven. Vooral rekenen en lezen. Voor dat laatste vak plaatste hij een houten bord met kaarten en zwarte bijpassende woorden voor de klas. Aap, aal en aas waren onze eerste woordjes. Wat waren we trots dat we lezen konden!

In de allereerste speelkwartiertjes had ik al wat jongens leren kennen. Vooral die, waarmee ik in de rij zat. Henk Hanegraaf, Frans van Drue-
nen, Rinie van Kreij, Hendrik van Bakel, Adriaan van Bergen, Adriaan van de Moosdijk, Nico van de Meulenreek, Toontje Smits en naaste buurman Henkie van Rooij. Spoedig bezigden wij buiten de school de beter bekende bijnamen alsof die de enige echte waren. Dat was niet bedoeld als scheldnaam en vaak werden ze gelukkig niet zo ervaren. Één jongen kende ik al voor het schoolgaan omdat hij familie van ons was; Christ van ome Gret. Deze ome Gret was een broer van ons moeder. Hij dreef als enige in de familie een zaakje; een ijstentje aan de rand van het dorp. Christ had vaste kameraden en zodoende had hij mij niet nodig.

Het viel me op dat er onder al de bijnamen zoveel dierennamen waren. Zo was er d'n haon, de krab, de ram, de kreij en buiten onze klas d'n aap, de snep, de fret, de wolf, de platlaus, de hen, de ruïn, de kees en de ènd. Er waren nog enkele generatieaanduidingen; afgeleide vooroudernamen, zoals Henk van Bert van Heintje Steeves en Frans van Toon van Heintjes, maar er waren ook veel benamingen van volkomen onduidelijke herkomst, zoals de Tjen, de Kèp, de Gijp, de Lord, d'n Braojer en d'n Bon. Er waren namen die verwezen naar een oud beroep in de familie: de Smid, d'n Boer, de Mülder, de Weever en de Klomp.

Het deed me deugd dat men ons als *Zwontje* aanduidde. Dat klonk vriendelijk in mijn oren. Er waren jongens in de klas, die twee bijnamen hadden. Een van moeders kant naast de meer gebruikelijke van vaders zijde. Omdat er in onze buurt geen klasgenoten van mij te vinden waren, reed ik wel eens met mijn zus naar school en later zelfs een keer met Tonnie de Liebus, een klasgenootje van ons Nellie. Mijn broers kon ik toch niet bijhouden en het hele eind alleen fietsen was ook allesbehalve gezellig.

Van mijn klas woonde ik het verst van school, alleen Adriaan Moes kon in afstand concurreren. Hij woonde heel achteraf aan de andere kant van de Grote Baan. Het voordeel voor Adriaan, die een dikke drie kilometer van ons af woonde, was dat hij genoeg broers had waarmee hij op kon fietsen. Bij Pietje Moes waren wel een stuk of dertien kinderen en ondanks zijn weduwnaarschap liep het huishouden goed.

Met meisjes naar school fietsen deed ik niet lang. Toen sommige klasgenoten mij uitmaakten voor 'meidengek', was er de lol af. Ik had aan die benaming een gruwelijke hekel, evenals aan de kleinerende, geheimzinnige lach, die dat woord altijd aan mijn klasgenoten ontlokte. Ik was bang dat 'meidengek' onverhoopt mijn bijnaam zou kunnen worden. Voortaan ging ik enkel met andere jongens of helemaal alleen naar school. Meestal waren de metgezellen wat ouder dan ik, zoals Rinie Plien en Cor de Gaol.

Een andere onprettige ervaring uit de eerste schooldagen overkwam me, toen ik per ongeluk mijn gulp open had laten staan en Tien d'n Tèije dreinend gevraagd had of ik *veugelkes gong vange*. Ik was vuurrood geworden van schaamte en had verlegen gefluisterd dat ik nooit vogeltjes ving. Ik was verbouwereerd omdat een mij onbekende grote jongen aansprak en ik meende te zien dat zijn bedoelingen kwaad voorspelden. De pestkop had geantwoord dat ik dan maar goed moest uitkijken, dat mijn duifke niet wegvloog, want mijn klep stond open. Hij had daarbij heel hard gelachen. Ik had me diep vernederd gevoeld.

Op een dag kwam de luizenzuster op school. Iedereen moest eraan geloven bij de controle. Alleen de meester niet en die had nog wel een 'luizenpaadje'. Zuster Tol nam ons secuur onder handen. Waren er pietjes of neten ontdekt, dan kreeg het slachtoffer een extra laag wit stinkpoeder toebedeeld. We hadden schrik van de hardhandige witte verpleegster die met ijzig koude handen alles grondig inspecteerde. De strooibus Norisit was haar voornaamste wapen. Het zien van de grote witte gestalte deed mij altijd denken aan mijn eerste 'doorlichting' in de kelder van het dorpsraadhuis. We hadden toen alleen maar onze onderbroek aan mogen houden, maar ook daar werd even apart ingekeken. Ik had mijn

meelzakkenondergoed met OLE aangehad en had me zeer onbehaaglijk en beschaamd gevoeld.

Maar er was ergens TBC, zo ging al gauw het praatje, daarom moesten wij allemaal opnieuw ingeënt en onderzocht worden. Toen waren er verschillende stoere boerenjongens vlot van d'r eigen gegaan. Die flauweriken moesten het naderhand natuurlijk flink kunnen, vooral als ze al van hun stokske gegaan waren bij het opstropen van hun mouw. Ik had thuis verontwaardigd verteld dat ik me zo rot en verlegen had gevoeld, omdat die dokter en verpleegster in mijn onderbroek gekeken hadden, maar volgens vader was dat alleen maar logisch. Daar kon je toch immers ook best een bult, een zweer of afwijking hebben! Pappa had altijd gelijk.

Gelukkig hadden wij geen ongedierte, maar poeder kregen we allemaal toch op onze kop uit voorzorg. Wanneer we opvallend veel op onze kruiden krabden, wou mamma wel eens inspectie houden. Voorovergebogen boven de krant moesten we er dan aan geloven. Met de fijne luizenkam roste moeder stevig door onze haardos. Dat was bepaald geen pretje. Vooral niet als er een neet of pietje gevonden was! Dan ging het nog grondiger door!

Op school kregen we zangles van meester Van de Wijngaarden, die dat met zijn scheve mond en glimmende stemvork deftig deed. Het was heel gewoon dat we voor tekenen en muziek een meester uit een andere klas kregen. Onze eigen meester ging dan naar de klas van zijn collega en gaf daar schrijven. De zangmeester formeerde een koortje voor de kerk. Dat gebeurde hoofdzakelijk op vrijwillige basis. Hoewel ik me bij het alleen zingen nogal onzeker voelde, vooral wanneer de meester zo dichtbij meeluisterde, mocht ik bij het koor. Meester Van de Wijngaarden bouwde gestaag aan ons repertoire. Er waren in het begin simpele gezangen zoals *Heer Jezus heeft een hofken* en *Wilt heden nu treden*. We kregen ook gewone liedjes te leren, die niets met de kerk te maken hadden, zoals *Hertog Jan*, *Zeg ken jij de mosselman* en *Daar kwam enen boer van Zwitserland kaadeekaadollekkikbeda!* Zwitsers moest een leuke, maar moeilijke taal zijn, dacht ik...

Ik heb mijn wagen volgeladen en Daar was laatst een meisje loos waren voor ons de oudste bekenden. Geleidelijk aan kwamen er steeds meer moeilijke Latijnse misliederen bij en de 'lekkere' liedjes, zoals *Het karretje dat op de zandweg reed*, *Gildebroeders maakt pleziere* en *Het hermenieke van Bergeijk* gingen er allengs meer af. Het Latijn dat we zongen werd nooit uitgelegd of vertaald, het was kennelijk niet belangrijk te weten wat de betekenis was. Voor begrafenissen en trouwmissen studeerden we nieuwe dingen in. Ik kreeg er minder plezier in. Het voordeel van het kerkkoorlidmaatschap was dat je vaak vrij van school was, omdat je mee moest zingen. Meestal was dat de mis van tien uur. Die *tienurese* mis liet je dan het rekenwerk op school ontlopen en dat was voor de afwisseling zeker niet onprettig. Maar de missen duurden lang en ik had vaak het gevoel dat de zware mannenstemmen van het vaste koor van grote mensen ons volledig ondersneeuwden. Van de moeilijke Latijnse gezangen kende ik alleen het *Veni Creator* van buiten. Voor alle andere teksten had ik het tekst- en notenboekje hard nodig. Van de woorden begreep ik nog altijd helemaal niets en ik vroeg me af of er eigenlijk wel iemand bij was die wist wat we zongen. Alleen van de meester verwachtte ik wel, dat hij het wist. Misschien kreeg ik door mijn onwetendheid en twijfel steeds minder zin in het koor en zijn wekelijkse saaie repetities. De rouw- en trouwzang werd voor mij zo'n sleur dat ik me voornam ermee te stoppen. Maar ik wachtte even met opzeggen, want men werkte juist naar een bijzondere gebeurtenis toe die ik graag mee wilde maken. Dat was de Nachtmis met Kerstmis, waarvoor we opeens weer Nederlandse liederen inoefenden.

Ik kon de liedjes van de herdertjes en de engelen dromen. Ook de ontsprongen roos en het *Nu sijt wellecome* kenden we, alsof we die zelf gemaakt hadden. Het was heerlijk de Bethlehem hymnen te kwelen. Een stuk duidelijker dan het Latijn.

De adventskrans had al zo lang op de schoolgang gehangen dat de dennennaalden eruit begonnen te vallen toen eindelijk het wachten op een sfeervolle witte kerst beloond werd. Met de laatste schooldag was de generale koorrepetitie voorbijgegaan en tegelijkertijd hadden zich de eerste sneeuwvlokskes gemeld. Ik had wel wat ellende voor het hoogfeest

opgelopen. Bij de smid was ik lelijk gevallen toen ik met mijn eerste rapport enthousiast naar huis wilde racen. Op de glad geworden klinkers was ik onderuit geschoven en vlak voor een aandrivend paard met volle wagen terechtgekomen. Ik jankte van de schrik en de schaafwonden. Later op die dag vond opa het zo'n mooi rapport, dat hij dacht dat ik best pastoor zou kunnen worden. Ik wist niet goed wat ik met die mededeling aan moest; ik wilde helemaal geen pastoor worden. De gulden, die ik van hem voor mijn prestaties kreeg, verzachtte veel van de pijn van mijn kapotte knie. Erger vond ik het toen dat op mijn onderlip en kin zich de eerste tekenen van opkomende 'krentenbaard' vertoonden. Dat zou volgens de volksmond vooral van eikels eten komen, maar ik had alleen beukenootjes op. Wel had ik eikels geraapt voor het varken. De zweertjes in mijn gezicht vond ik vreselijk, maar het werd Kerstmis en dan mocht dat eigenlijk niet deren. Thuis was afgesproken dat vader met mij naar de Nachtmis in het dorp zou gaan. We misten dan naderhand het gezamenlijke wandelen door de sneeuw naar de Paterskerk en het gezellige koffiedrinken bij omen Bert en opa met de tulband met witte strooisuiker op de thuisweg, maar ik mocht 'mijn' mis toch niet missen. Toen ik in de koude kerk naar het hoge, kille koor geklommen was, miste ik de bank waar onze hele familie bij elkaar zou zitten. Daar ergens beneden was pappa nu helemaal alleen. Hij zou wel achterin staan, dacht ik. Waarom waren ze bij ons ook niet allemaal voor één keer meegegaan naar de parochiekerk en waarom had moeder nou niet eens een nachtmis kunnen bijwonen zonder meteen naar haar ouderlijk huis te gaan! Ik maakte moeder de meeste verwijten in dit verband en ik vond het eigenlijk maar zielig voor vader die moederziel alleen was om mij-nentwille. Geleidelijk aan kwam er een zweverige verhevenheid bij me op. Het grote mensen koor was veel groter dan anders. Er waren boeren in deftige zwarte pakken die ik door de week nog nooit gezien had. Het zou niet meevallen daar straks tegenop te boksen. In het middenschip van de kerk zag ik van bovenaf duidelijk de scheiding tussen het vrouwvolk links en het manvolk rechts. Bij ons deden ze aan die ouderwetse flauwekul niet meer mee. Wij zaten meestal allemaal links. Het werd een deftige, lange hoogmis met drie heren. Iedereen zong uit volle borst

en het galmde heerlijk door de was- en wierooklucht. We kregen een lange preek met veel gehoest op de achtergrond. Het was alsof al die verkouden mensen wilden dat de pastoor ophield.

Met bravoure rinkelden de verkleumde misdienaars de bellen voor de consecratie en het werd doodstil. Wat een verschil met voorheen! Na de consecratie hoestte ik maar even mee om niet op te vallen. Nou zouden toch onderhand de mooiste en bekendste liederen moeten komen. En jawel, de ijle *Stille Nacht* volgde na *Maria, die zoude naar Bethlehem gaan*. 'De rijm lag op de daken', bleef voor ons een rare regel. "Die rijm was er nog blijven liggen van de laatste Sinterklaasfeesten," grapte Gerrit Clement. Ik zong mee op de maat van de meester, die vanaf zijn katheders ons beurtelings intoomde en aanmoedigde. Terwijl lange rijen naar de communiebank schuifelden, ging het lied voort. Bij vlagen klonk het meesterlijk mooi. Naarmate de mis verstreek, volgden de ontsprongen roos, de nachtelijke herdertjes en het slotlied *Nu sijt wellecome*.

Toen eindelijk alle mensen de hostie gehaald hadden, duurde het nog lang voor de zegen met de wens "zalig kerstfeest" volgde. Eindelijk haalde men de boekjes op en tot mijn verbazing kregen de koorkinderen van de Clement, die onze beste zanger was, een rol zuurtjes aangeboden namens de meester. Dat was apart, een verrassing in de kerk!

Na een tiental minuten vernikkelen op de fiets bij pappa, waren we eindelijk thuis. De fietslamp had het onderweg maar slecht gedaan omdat de dynamo voortdurend slipte door de sneeuw. Alles was vredig stil geweest op onze koude thuisweg.

Eindelijk stonden we bij te komen op de warme stal waar de besneeuwde fiets kon ontdooien. In de uitgestorven kamer stond de kerststal op het dressoir. Daarvoor had de pendule plaats moeten maken. Het schamele schijnsel van de *bromolielamp* onthulde de naald- en hulsttakjes nauwelijks die achter de schilderijen en bij de beeldjes de sfeer moesten verhogen. De naalddakken en het mos voor de kerststal hadden Nellie en ik uit het mastbos van het Heerke gehaald. Liguster hadden we van Merie de buurvrouw. Enkel de hulst kwam uit eigen hof.

Die nacht droomde ik dat ik helemaal alleen had moeten zingen in de kerk. Ik, die te verlegen was om wat dan ook voor het volk te vertolken. Het had goed geklonken. Alleen had ik het midden onder de consecratie gedaan en dat was doodzonde geweest; dan diende alles en iedereen muisstil te zijn. Alle mensen hadden verwijtend omhoog gekeken. De pastoor was heel boos geworden, omdat ik de gewijde stilte van het belangrijkste ogenblik van de mis verbroken had. Meester Van de Wijngaarden had zijn wenkbrauwen diep gefronst en ik was de enige geweest die geen rol Rang had gekregen, omdat ik zo stom was geweest mijn solo op het slechtst mogelijke moment te laten horen. Ik moest maar gauw onder het koor uit.

Ik droomde later nog wel eens dat ik met prachtige sopraanstem boven het koor uitzweefde, terwijl de mensen in de kerk koude rillingen over hun rug voelden gaan en hun haren steil gingen staan, maar dat kwam toch steeds minder voor.

Tweemaal daags ging ik op mijn fietsje, een afdankertje van mijn oudste broer, naar het dorpschooltje dat op een zestal kilometers afstand lag. De weg naar school bestond voor een belangrijk deel uit een mooi gruispad, dwars door de bossen van de waterleiding. Daarnaast lagen met brokken steen verharde karrensporen. Als ik op dat waterleidingspad was, had ik de zandige kronkelweggetjes van onze buurt al verlaten. Langs het blauwig zwarte gruis groeiden distels en teunisbloemen, die in bloei veel vlinders aantrokken. In de zomer cirkelden er talloze schoenlappers, zandoogjes en blauwtjes rond de paarse en gele bloemen.

Na de onbewoonde wereld van de waterleidingsbossen kwamen de Driekoningen waar Haske Bout, d'n Diesveld en Nel Bon woonden. Tegenover bevond zich het nietige stulpje van Grarus Kappen. Zijn woninkje lag een eindje van de weg half verscholen in het bos. Na de lage strooi gedekte boerderij van Jan van Eeverde en Mij Pas passeerde ik het witte huisje van het Rooi Witje. We kenden zijn Drika goed. Van het Rooi Witje, wisten we dat hij lezen noch schrijven kon. Toch hadden we veel achting voor hem. Aan levenswijsheid had hij geen gebrek. Bovendien was hij een kundig jager. Zijn rode haar zag je zelden; meestal had

hij het onder een boerenpet of een groen jagershoedje verstoppt. Ook toen hij allang grijs was, bleef hij het Rooi Witje. Bij hem begon de wereld der Witjes. Iets verder woonden Piet, Klaas en Dorus de Wit. De laatste zat aan de overkant dicht bij de Karrenputten. Weer volgde dan een stuk onbewoond gebied. Aan de linkerkant bevond zich een puinhoop die herinnerde aan een in de oorlog kapotgeschoten boerderij. Bij een bocht naar rechts dicht bij Heintje-Toonen-Berg stonden de boerenhuisjes van Tinus de Gaol, Tontje Bol, Piet Kriek en Bert van Heintje Steeves. Het huis van Tinus de Gaol, die samen met zijn zuster woonde, had een indrukwekkende gevelsteen van Duynendael aan de zuidzijde. Waren we Bert van Heintjes eenmaal voorbij, dan lag rechts Duynendael met de tuinen van de nonnen. Daarachter woonden Wouter Lutkie en Ras. Aan de andere kant bevonden zich de boerderijen van Monnuzze en Frans Pennings. Alle mensen die langs onze schoolweg woonden, kenden we met naam en toenaam en we groetten hen als we ze zagen. Enkel Ras en Lutkie beschouwde men als aparte figuren, bij wie je maar moest afwachten of zij jou wel wilden zien. Zij hoorden niet echt bij ons.

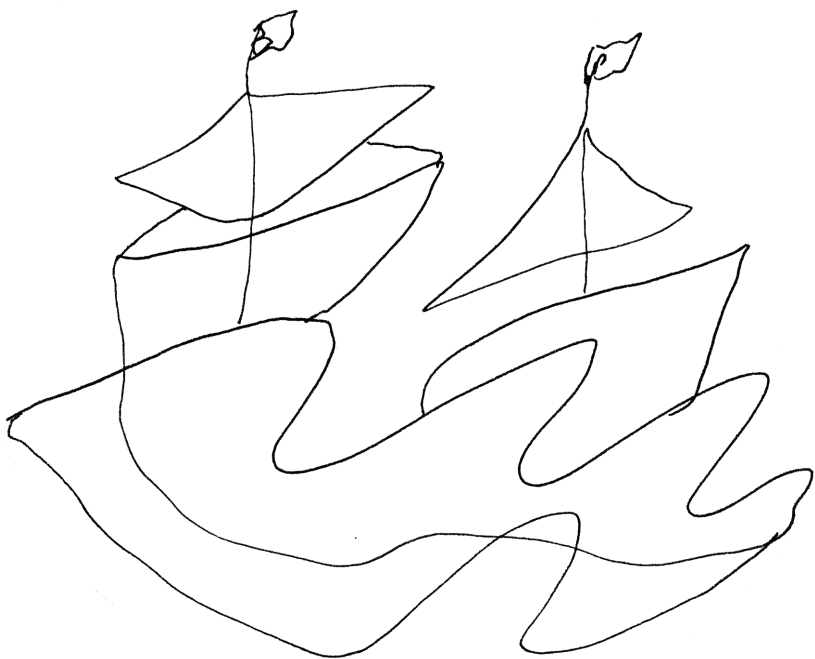
Voorbij het Kruisbeeld op de driesprong van Duynendael begon voor ons het dorp. De afstand tussen de huizen werd verderop steeds kleiner tot ze bijna tegen elkaar aanleunden. Daar waren de zaken van Jan Zwontjes, van d'n Haon, de Smid en Willemke van Hellevert. Willemke had niet alleen winkel maar tevens café. Schuin tegenover stond de groenbemoste boerderij van Piet van Orriekes. Vijftig meter verder langs het weike van Tieske Verstegen en ik was op de Martinusschool, die midden in het dorp pal tegenover Tieskes boerderij gelegen was. Het dagelijkse tochtje was voor ons noodzaak. 's Zomers was het ritje meestal een plezierige zaak vanwege de vele bloeiende bloemen en grassen.

De herfst wou soms heerlijk nazomereren en dan kon er zo'n kruidige lucht in het vlammend bos hangen. Vliegenzwammen en andere paddestoelen schoten tussen de berken op en de gevallen bladeren en naalden gaven een aparte sterftegeur aan het kalende bos. Ja, er waren veel mogelijkheden onderweg om of te dwalen en het kwam daarom wel eens

voor, dat ik bijna te laat op school kwam. Op laat komen stond echter zo'n strenge straf dat ik meestal angstvallig waakte voor overschrijding van het begintijdstip der lessen.

Bij stormregens kon het onaangenaam worden. Dan viel het niet mee tegen de wind op te tornen. De stralen striemden je gezicht. In de winter werd het soms nog beroerder wanneer hagelbuien de oren pijnigden. Toch hadden wij geen hekel aan de winter. Integendeel, we gingen dan bij voorkeur op klompen naar school; dat gleed beter en behoedde ons voor koude voeten. We hoopten op ijsvrij. We liepen dwars door de wit geworden hei, langs de Karrenputten, door het *Birrestrutje* naar de dorpsweg waar we het laatste stuk naar school *slibberden*. De baantjes op de speelplaats waren als spiegels en wij gleden er eindeloos overheen als schichten zo snel.

De school zou nog jaren in beslag nemen. Ik betwijfelde of mijn kerkkoorbijdragen lang zouden kunnen voortduren.

VOORUITZICHT

Echt plezier op school kwam maar in bescheiden mate voor. Daarvoor was ons leerproces schijnbaar een te ernstige zaak. We hadden schrik van de meesters die het er ook naar maakten.

De eerste jaren op de grote school waren voor mij het prettigst. De meesters die ik had, waren allemaal streng, maar ik beschouwde het als een groot voordeel dat ik na meester Van Dommel van de tweede klas, mijn oude meester Verhoeven in de combinatieklas van drie en vier terugkreeg. Daar waren het al mijn klasgenoten zeker niet mee eens, maar ik had het bij meester Jo niet slecht geschoten.

Niet dat meester Van Dommel ons niet aansprak, integendeel, zijn Wodan- en Donarverhalen uit lang vervlogen tijden maakten enorm veel indruk. Trouwens hij had zelf wel iets van een weldoervoede Batavier. Hij kon zo mooi het onwaarschijnlijke schippersverhaal vertellen dat met het ontstaan van ons dorp te maken zou hebben. Tijdens een grote overstroming zouden schippers hier een veilige plaats gevonden hebben. Uit dank zouden ze een kerk gebouwd hebben, die op zijn torenspits een scheepje in plaats van de gebruikelijke haan als windvaantje gekregen moest hebben. Wij geloofden onvoorwaardelijk in de verhalen van meester Van Dommel, maar op de een of andere manier kwam hij bij mij niet zo duidelijk over als meester Verhoeven. Misschien kwam het wel omdat meester van Dommel een Zeeuw was die hier aan de Grote Baan in de kost was, terwijl meester Jo voor ons al veel langer op de Kruisstraat woonde en daarom beschouwden we hem meer als een van ons.

In de tweede klas van Van Dommel bouwde een zwaluw zijn nest in de linkerbovenhoek van het klaslokaal en deze bezorgde ons zodoende veel afleiding. Onder de late paasvakantie van dat jaar moest het nest uitgevlogen zijn. Toch verdachten we de meester ervan dat hij voor de vakantie het hoge bovenraam gesloten had, of broedden zwaluwen werkelijk zo kort? Ik had best eens in het nest willen kijken...

Meester Van Dommel gooide graag met schoolborstels, vooral met de borstels met harde houten rug, die met een klap tegen de opstaande randen van onze klepkastjes knalden, als ze tenminste niet wat hoger en doffer doel troffen.

Wij hadden daaraan allemaal een afschuwelijke hekel. Meester Verhoeven gooide ook wel, maar hoofdzakelijk met krijtjes en dat kwam toch minder hard aan. Alleen meester Hoogbergen, die wij korte tijd in de eerste klas hadden, gooide nergens mee in ons bijzijn. Hij was de eerste meester die tussen de middag geestdriftig meespeelde en -sportte met ons. Jammer dat hij al zo gauw naar Frisselstein vertrok.

De meesters van de eerste jaren waren goed, maar de reden van die plezierige tijd zat hem misschien wel het meest in de grote feesten die wij mee konden maken. Er kwam dan een eind aan de alledaagse sleur van godsdienst, rekenen, lezen en schrijven en dat juichten we uitgelaten toe. Eerst was er het afscheid van bovenmeester Van Pinksteren die vijfenzestig werd. De hele dag was het feest. De scheidende meester kreeg van alles, vooral eieren, ham, sigaren en bloemen.

De hele school mocht die heuglijke dag naar het café van Willemke van Hellevert, want daar gebeurde alles ter ere van de vertrekkende bovenmeester. Vooral het toneel maakte indruk op ons, aan de toespraken hadden wij geen behoefte. Van Pinksteren zat vooraan op een versierde stoel naast de dikke dorpspastoor, die wij kenden van de godsdienstlessen en de missen. De pastoor was voorzitter van het schoolbestuur en daarom moest hij vooraan zitten. Alle meesters waren er: Verhoeven, Van Dommel en Van de Wijngaarden, maar ook Dirks en Van de Wielen. Het toneel bestond hoofdzakelijk uit grappige sketches. Wij begrepen er niet alles van. We lachten maar mee met de anderen. Jonnus van Mina de Mulder en de dikke Jan Sommers speelden de hoofdrollen. Wij zaten gunstig, omdat de lagere klassen voorop mochten.

Vooraf het stukje waar Jonnus en Jan als twee domme soldaten optraden, was voor iedereen een succes. Sergeant Jonnus moest soldaat Jan vragen: *"wa doede gij as ge op straat de kunnegin tegenkomt?"* De korte Jan in zijn te grote soldatenpak hoefde niet na te denken: *"overzij gaon natuurlijk!"*

Ze gingen verder met een voorbeschouwing over de naderende voetbalinterland Nederland - België en enkele sketches waarin meester Van Pinksteren er nog aan moest geloven. De spelers hadden over bijval niet te klagen en de voorstelling vloog voorbij. Na het toneel kregen we een traktatie van limonade met koek. Het dankwoord van de oude meester zelf was erg ontroerend. Hij had tranen in zijn ogen en daarom werd het voor ons ook moeilijk om het droog te houden.

Jankende grote mensen maakten op mij een diepe indruk. Vooral als het iemand was van wie ik niet verwachtte dat hij zou durven of kunnen huilen. Van de bovenmeester had ik het zeker niet verwacht. Op de fiets naar huis moest ik er steeds aan denken. Het was jammer dat Van Pinksteren weg was.

Met de school kwam voor mij ook het allereerste schoolreisje. Dat was een heel plezierige zaak. De allereerste keer zouden we naar Schiphol en Amsterdam gaan. Meester Hoogbergen zou de leiding hebben.

Na een lange tocht met de bus zagen we de vliegtuigen levensgroot opstijgen en landen. We mochten op de foto voor een oud vliegtuig. Iedereen stond erop, behalve meester Hoogbergen zelf. Die moest ondertussen nog van alles regelen. Naderhand zouden we allemaal zo'n portret van de hele troep krijgen. Iedereen stond op de trap of vlak voor de ingang van die oude, maar toch echte vliegmachine. Van Schiphol ging het naar Amsterdam. We reden met de bus de stad binnen tot bij de drukke Kalverstraat. Daar kregen we allemaal een ijSCO met hete chocola erop. Dat was lekkerder dan de meegekregen boterhammen en krentenbollen van thuis. We maakten een rondvaart door de grachten en zagen met ontzag op naar de gevarieerde gevels van de oude huizen. Met mij zaten er velen voor de allereerste keer in een plezierboot en de meesten waren net als ik nooit buiten de provincie geweest, laat staan in Amsterdam.

Van de uitleg door de luidsprekertjes op de boot verstonden we niet veel, maar de katrollen aan de geveltoppen zagen we wel, dankzij de aanwijzingen van de meesters.

We waren in de hoofdstad van ons land en dat alleen al zouden we niet gauw vergeten. Het was er heel wat anders dan in onze rustige omgeving.

Op de lange terugweg legden we aan bij een café met een grote speeltuin. Bekaf kwamen we die avond naar huis gefietst. Te moe om alles thuis te kunnen vertellen, maar het was geweldig geweest.

Op school beviel het me ondertussen zo goed dat ik me vast voorgenomen had om later meester te worden. Meester Verhoeven had in de vierde eens gepolst wat wij zouden willen worden. Er waren er niet veel die iets anders te berde konden brengen dan boer of timmerman. De meesten wisten het nog niet. Die zouden na school thuis wel mee moeten gaan helpen.

Ik had het lef gehad te zeggen dat ik meester wou worden. Het gelach in de klas had me doen kleuren. Meester was echter ernstig gebleven en had gevraagd of ik wist dat ik na de lagere school dan minstens negen jaar zou moeten leren en dat die studie heel duur was. Daar wist ik niets van en het schrikte me af. Wie zou dat thuis moeten betalen? Mijn vader was een hardwerkende grondsjuwer die voor hij naar de verre sleuven fietste al veel werk op onze keuterboerderij verzet had. Hij stond elke dag om vijf uur op en in de zomer soms nog vroeger om de rog aan te maaien. 's Avonds kwam hij pas rond achten weer thuis. Hij werkte de klok rond en toch was het bij ons bepaald geen 'boterpot'. Dan was het onderwijswerk heel iets anders. Meesters hoefden pas om negen uur te beginnen en ze waren om vier uur al klaar. Tussen de middag hadden ze alle tijd om thuis te gaan eten. Er was veel respect voor elke meester in ons dorp, want meesters wisten doorgaans het meeste van allemaal. Op grondsjuwers werd neergekeken. De meestersbaan was vast en verdiende aardig, dacht ik. En wat was er nou fijner dan dingen uitleggen aan kleine kinderen!? Meesters mochten alles. Wij hadden niet voor niks grote schrik van hen. Ze mochten met stokken op lessenaars en vlezige bodems slaan, met borstels en krijtjes gooien. Ze mochten leerlingen slaan waar ze wilden, aan de oren en de haren trekken, met de liniaal pijnlijk op de vingers tikken en jongens voor de klas op de knieën zetten met de handen in de lucht. Er waren veel kinderen die heel wat afhuilden

op school. Wij hadden het hart niet thuis iets van onze straf te zeggen, want dan kreeg je daar nog een extra portie. Meesters hadden altijd gelijk. Er was een 'gepaste' straf voor alle fouten in gedrag en pennenwerk en toch deden we niet alleen daarom alles voor de meester. De meester was voor ons een onuitputtelijke bron van kennis. Daardoor was hij automatisch verheven boven het gewone volk.

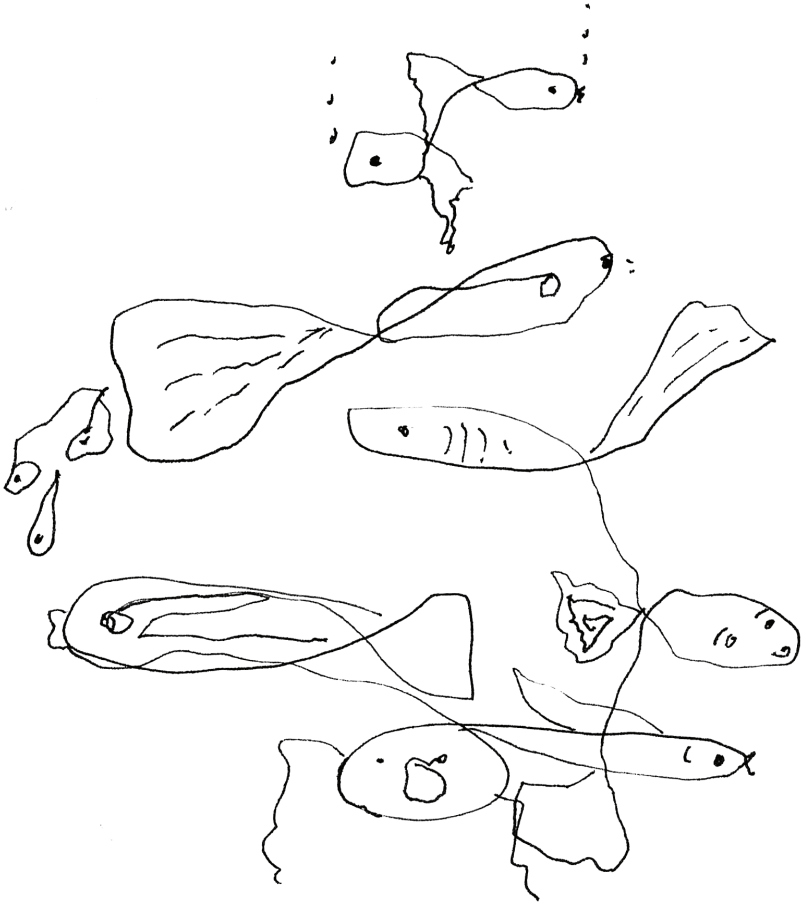
Wanneer ik de statige gestalte van onze bovenmeester zag, die bij het oversteken van de dorpsstraat meer praatte met de passerende boeren dan op het verkeer lette, moest ik telkens denken aan een voorval uit mijn bewaarschooltijd. Toen ik voor de allereerste keer naar die school was geweest en op mijn broer van de grote school, met wie ik mee moest rijden, had staan wachten, had de meester mij vriendelijk gevraagd, wie ik toch wel was.

Ik had vlot geantwoord dat ik er *inne van Piet Gurtjes* was. Er was een glimlach gekomen op het vriendelijke gezicht van de oude meester en hij had verder niets meer hoeven weten.

Ja, misschien was het onderwijs mijn toekomst, ook al was het schijnbaar niet makkelijk meester te worden. Maar op zo'n dorpschooltje als ik toen zat, moest het toch eenvoudig zijn met al die gewillige kinderen. Al waren de klassen erg groot, vooral de dubbelklassen.

In mijn schooltijd kwam het voor dat uitblinkende leerlingen een klas mochten overslaan. Dat was net iets voor mij, dan waren het al geen negen jaar meer...

Wat ik vreemd en teleurstellend bleef vinden, was dat men zo weinig aandacht aan kennis van plant en dier besteedde. Moesten wij dat misschien maar van thuis leren? In alle geval was het zo dat het vak 'kennis der natuur' schijnbaar niet in ons leerplan voorkwam, ondanks de vele biologieplaten aan de schoolwanden. Kennis van plant en dier leek mij nou juist zo ongeveer het belangrijkste van allemaal. Dat kwam dagelijks van pas. Ik bleef dromen dat ik ooit nieuwe dieren en planten zou ontdekken. Ik zou later beschrijven welk nut elke afzonderlijke plant en dier voor de mensheid kon hebben. Dat ze allemaal nuttige eigenschappen hadden, stond voor mij vast. Dat er nog steeds nieuwe ontdekt zouden worden, wist ik ook zeker, meende ik.

SPELEN

Ik bezocht regelmatig de 'oude' vriendjes uit onze buurt, die naar de Kruisstraat verhuisd waren. Ik ging nou toch al aanzienlijk verder van huis. Moeder waarschuwde altijd nadrukkelijk toch vooral goed uit te kijken bij de gevaarlijke lijn met zijn onbewaakte overwegen.

Om de te lopen afstand te bekorten, nam ik me eens voor, dwars door de roggevelden te lopen. Daarmee zou ik een heel stuk afsnijden en dat zag toch niemand. Van thuis mochten we nooit door de velden met gewassen gaan. Al gauw moest ik merken dat de laatste bui daar tussen de hoge rog nog lang niet opgedroogd was. Mijn kleren werden kletsnat en de bloeiende rog gaf behoorlijk af. Het was moeilijk om me tussen het koren te oriënteren. Ik zag niets dan de blauwe lucht boven me en de hoge rogspieren met gelig bloeiende aren voor me. Na enkele minuten kwam het koren me voor als een muur en begon het me te benauwen. Ik kon best in een cirkel lopen en omdat ik helemaal alleen was, vond ik het bangstigend worden. Toen ik eindelijk de verlossende hoge eikenheg zag, was ik al behoorlijk de kluts kwijt. Wat was ik blij dat ik op de eikenwal uit kon rusten van de spanning. Ik vroeg me af of het zo korter was geweest; het had een eeuwigheid geleken.

Ik wist dat ik nou al vlak bij onze Bertoom, de broer van opa Klaas, en zijn Drika moest zijn. Nu hoefde ik nog maar een stukje over de Grind en ik was al bij tante Mrie. Toen ik op weg ging naar de harde weg, schoot er aan de rand van het roggeveld plotseling een klucht patrijzen met veel kabaal weg. Ze joegen mij de stuipen op het lijf.

Die middag zouden we de polder ingaan. 'We' waren mijn Kruisstraatse vriendjes en ik. Aanvankelijk had ik met mijn natte kleren, nadrogend van mijn roggetocht, niet bijster veel zin. Dat draaide bij toen ik hoorde dat er gevist ging worden in de wetering. Ik had geen snoer of niets, maar dat kon geleend worden. Een dunne bonenstaak kon dienst doen

als *visgeird*, als hengel dus. We *belooiden* de lijnen eigenhandig; wanneer de dobber bij het uitproberen onderging of op het water ging liggen, werd er een loodje af- of aangebeten. Voor ons vissen was de mond het belangrijkste gereedschap. Daarmee trokken we ook het snoer aan als we het aan de hengel bevestigd hadden. We spuwden in ons deeg tot het brood een kauwgumachtige bal geworden was, waarvan we kleine bolletjes haalden voor aan het haakje. Onze handen roken naar deeg en als ze droogden kwam er een grijzige schilferlaag op. Met deeg visten we op voorn en blik. Gaf het brood geen beet, dan gingen we pieren zoeken onder de ingedroogde koeienvlaai. Met de pier probeerden we paling of baars te verschalken. Voor paling zetten we ons snoer heel diep. Vaak werd er het aas afgesnoept zonder dat we iets vingen. Dan zouden ze thuis weer spottend zeggen dat we zelf in de pan moesten of ze zouden meesmuilend vragen of de visser alleen broekpaling gevangen had. In de Rooie Wetering aan de Achterdijk zat volop voorn, paling, baars en blik. Er kwam ook *laow* voor, die eigenlijk zeelt heette, maar daarop moest je met gekookte aardappel of mieren eitjes vissen, net als op karpers en dat was voor ons toch te ingewikkeld. Snoeken was een hele aparte behendigheid. Daarvoor had je een veel sterker snoer nodig waaraan gevangen kleine visjes als aas moesten fungeren. De weinigen van ons die zo'n speciaal versterkt vistuig hadden, probeerden de zoetwaterrover vooral te vangen in de Lorregraaf, een zijarmpje van de wetering. Had er iemand beet, dan ging het als een schok door onze hele kolonie. Ons zorgvuldig uitgezochte plekje moest niet opvallen vanaf de brug want daar wou de politie wel eens staan te loeren. Wanneer die je vingen, namen ze je alles af. Daarom hadden wij een plaatsje waar we achter wat wilgenbosjes schuilgingen. De visstok stond dicht bij het water en zo kort mogelijk aan de kant. Dat bracht het risico van een in het wilgenhout verward snoer met zich mee en uren ellende om het dunne snoer los te wurmen uit de vervaarlijk over het water hangende takken. Trouwens we zaten nogal eens te emmeren als ons vistuig zich verwarde tussen de waterplanten. Het ongeduld deed ons zo vaakodeloos ophalen om te kijken of het aas er nog aanzat, dat het veelvuldig voorkwam, dat het stuk onder de dobber met de loodjes en de angel zich wikkelde

om de prikdraad van de wei waarin we stonden. Dikwijls vervloekten we de drijvende kikkerbeet en de taaie plompenbladeren waarin ons snoer zich verhaakt had. Het was een hele heksentoer het visgaren er ongeschikkelijk uit te krijgen. De enige plantjes die vlot meegaven waren de nietige drijvertjes eendekroos.

Bij ons vertrek was het donker weer geweest. We hadden er niet op gerekend dat het zo zonnig zou worden. We hadden geen zwemspullen bij ons. Maar in je *onderboks* kon je natuurlijk ook best zwemmen. Naakt zwemmen kwam niet bij ons op. Daarvoor hadden we een te groot schaamtegevoel. We praatten allemaal over zwemmen, al waren er maar een paar die werkelijk goed boven konden blijven. Gerrit van tante Mrie en Ben de Kleermaker konden het wel het beste. Zij zwommen onder water van de ene oever naar de andere. Ze deden wedstrijd tot de brug, waar ze boven van de hoge leuning afdoken. Als ze boven kwamen, bleken ze soms nog het een en ander van de bodem op te hebben gedoken. Ik vond het razend knap omdat ik zelf helemaal geen held was in het natte.

Tussen de pilaren van de brug in de Rooie Wetering zou ik mezelf zwemmen leren. Ik plonsde wat rond langs de kant tot ik het eindelijk waagde. Alle goede voorbeelden maakten me duidelijk dat het toch niet zo moeilijk kon zijn. Met zekere doodsverachting spartelde ik van de ene brugpilaar door het diepe middenstuk naar de andere. Ik haalde het! Na het uitblazen van de spanning en de schrik ging ik verder met mijn 'lessen'. Ik kreeg het zelfvertrouwen om geleidelijk aan zelfs een pilaar over te slaan en zo vergrootte ik steeds de afstand die ik al spollend en spartelend aflegde. Ik durfde op het laatst al een stukje in de lengte van de wetering. Ik maakte goede vorderingen, al sloeg ik veel te vlug en werd ik daardoor te snel moe. Telkens be kroop mij de griezelige gedachte aan lelijke mannekes die mij elk moment naar beneden konden trekken. Zij zaten in elke simpele waterput, dus zouden ze hier zeker zitten en waarschijnlijk nog in groepen ook. Die moesten mij onverwachts maar eens naar beneden trekken, dan was het toch wel meteen afgelopen met mijn zwemkunst. Nee, ik zou daarom nooit alleen durven zwemmen in dit water.

Toen ik door een onhandige beweging wat water binnenkreeg, was het zwemplezier voor me helemaal bedorven. Ik ging wat ongeduldig op de kant zitten wachten op de anderen. Met "*mijn onderboks zal lekker 't uurste dreug zijn*" probeerde ik gezelschap te krijgen. Maar de kameralden, die zich in het water zo goed thuis voelden dat ze daar zelfs complete stoeipartijen uitvochten, bleven in hun natte element. Ik zou wel nooit zo'n waterrat worden, dacht ik. Ik had die goeie zwemmers in het water niet voor niets angstvallig gemeden. Aan stoeien in het natte had ik met mijn gespartel op leven en dood geen enkele behoefte.

Wat eenzaam en zielig zat ik te wachten. Een lijk van een verzopen kat in een stinkende jutezak bedierf plotseling alle watervreugde. Snel en kuis kleedden we ons aan. Wel droogden we onze koppen grondig, omdat je anders een *klets* kon vangen en zo'n altijd onverhoeds toeslaande verkoudheid had je gauw te pakken en raakte je maar moeilijk kwijt.

Om de wachttijd te bekorten was ik begonnen met steentje ketsen. Daarvoor zocht ik platte *kiskas-keikes*, waarbij de Grind genoeg mogelijkheden bood. De steentjes moesten zo vlak mogelijk aangegoooid worden, zodat ze bij het raken van het wateroppervlak weer opkaatsten. Hoe vaker de steen over het water danste voor hij onderging, hoe groter het gejuich bij de werper. Bij een vlakke waterspiegel kon het gebeuren dat het steentje een keer of zeven *skiefelde* voor het in zijn laatste waterring verdronk.

Ik liep enthousiast tot aan de waterrand, ging door de knieën en wierp zo energiek dat mijn arm al snel zeer ging doen van de inspanningen.

De anderen volgden mijn voorbeeld tot de eerste natte voeten onze geestdrift geleidelijk gingen blussen. Toen de grootsten onder ons zelfs de tien haalden, was er voor mij de aardigheid helemaal af. Dat kon ik met mijn vermoeide arm toch nooit meer verbeteren.

Na het enerverende weteringvermaak werd de polderweg zoals gebruikelijk tot het traject van onze wielervedstrijd. De Tour de France was erg in en als ik met veel moeite de ouderen in het peloton of zelfs de kopgroep bij kon benen, voelde ik me een Van Est. Winnen kon ik op mijn 'vreemde' fiets nooit. Ik was allang blij als ik ergens bij kon blijven.

Fietsen waren voor mij vaak een bron van ellende. Bij mijn eerste doortrappertje dat ik van broer Harrie had mogen overnemen, kon ik nog niet bij de trappers. Het 'door de stang fietsen' was ik al voor die tijd beu. Ik kon dan niet gaan zitten en omdat ik alle moeite had om het evenwicht te bewaren, was dat veel te vermoeiend. Pappa had daarom geprobeerd de problemen op te lossen met blokken aan de trappers. Dat was geen succes; ik voelde me daardoor erg klein en het was de voornaamste reden geweest mijn fiets die middag maar thuis te laten. Werd ik tenminste niet uitgelachen om mijn hulpblokken.

Een andere reden voor fietstrubbels was dat we vaak crossten op onze tweewielers. 'Cross' was voor ons het met volle vaart over heuveltjes springen en door droge sloten duiken. Wij kenden dat vooral van de plaatselijke motorcircuits. Het ging ons vooral om het zweefmoment. De fietsen leden daar vanzelfsprekend ontzettend veel mee. De voorvork raakte meestal ontzet en soms verbogen de stangen van de fiets zelfs. Dan kwam er een knik vlak achter het stuur. Van pappa kreeg ik te horen dat hij niet van plan was voor de fietsen van *de jong* te gaan werken. Vaak volgde dan de vraag, wat ik nou toch weer in Gods naam aangevangen had met die fiets. Daarop eerlijk antwoorden durfde ik niet. Toch moest de slag uit het wiel en de vork moest rechtgezet en de trapzwengel naar buiten gebogen. Gelukkig kon vader bijna alles zelf maken. Als dat een enkele keer niet het geval was, moest Gret Vlee eraan te pas komen en dan werd de toestand veel gortiger, want dat kostte geld. Ik had al dikwijls een halve dag bij de fietsenmaker doorgebracht.

Vandaag zou ik niet bij Gret Vlee komen. Op spullen van een ander moest je extra voorzichtig zijn. Daarom deed ik die dag niet mee aan de afrondende wedstrijd op het eigenhandig gegraven parcours.

Er waren andere spelletjes te over. We konden op straat voetballen of knikkeren met de grote kogellagers die wij *scheuten* noemden. De kleinere kogeltjes waren ook in trek en daarvoor moesten we Gret Vlee of zijn zoon Jan te vriend houden. De glazen scheuten met gekleurde sterren erin waren duur en hadden het nadeel gauw beschadigd te zijn. Als het kon, knikkerde ik tot ik weer *kiet* was, want ik begon vrijwel altijd

met verlies. Soms raakte ik *keps* in plaats van kiet en dan moest ik opgeven bij gebrek aan verdere inventaris.

Knikkeren en tollen vielen die middag af, omdat ik niets van mijn bezittingen op dat gebied had meegenomen. In tikkertje of leste hadden we niet zoveel zin na de watersport. Andere mogelijkheden tot vertier waren de spelletjes voor twee. Er waren tijden dat er gemarst ging worden. Dan moest je geen te zware partner toebedeeld krijgen of je sjouwde je als drager het lazarus. Het was de bedoeling dat de ruiter probeerde de andere van zijn paard te krijgen. We konden ook pompen of *kreischieten*. Dat waren volgens sommige mensen gevaarlijke spelletjes, omdat je bij het een je nek wel kon breken en bij het andere kon je ongewild je rug naar de Filistijnen helpen.

Pompen betekende dat je ruggelings twee aan twee tegen elkaar ging staan, de ellebogen in elkaar gehaakt. Om de beurt moest je de tegenhanger van de grond tillen om vervolgens zelf getild te worden. Het was een saai spel, wat we meestal niet lang volhielden. Dan was marsen veel leuker. Het was altijd spannend te zien wie het langst overeind bleef. Bij het kreischieten ging er een op zijn rug op de grond liggen. Zijn onderbenen staken recht de lucht in, de gebogen knieën rustten in de nek. Degene die 'geschoten' ging worden, moest met zijn borst tegen de voeten van de ligger gaan hangen. Met alle kracht werd hij dan weggesmeten zodra de handen elkaar omklemden. De schutter gooide de geschotene tegelijk achterover. De landing na de zweefvlucht moest de geworpene zelf maar zien op te vangen. We probeerden daarbij onze armen en benen door te laten veren en zo de smak wat af te remmen maar toch kwamen we nogal eens onzacht terecht, vooral ook omdat er altijd wel iets hards bleek te liggen. Het 'schoolsveld' van tevoren vrijmaken van takken en andere harde dingen haalde niet veel uit. We wisten zelden waar we neerkwamen. Kreischieten draaide vaak op janken uit. Dat spel viel daarom af.

We zouden in de hoge eikenheg achter de nieuwe huizen een hut gaan bouwen. Daarvoor moesten oude kleden en zeil aangesjouwd worden. Bij Tontjes 'leenden' we daarvoor zelfs zakken. Onze hut werd een kruising van een hol en een tent. Gedeeltelijk uitgegraven in de voor bij de

heg en dan via de eikenstammen van de heg omhooggewerkt. We camouflerden het bovengrondse gedeelte van het 'doek' met lege zakken, takken en bladeren. Hier konden we de vijand al van ver aan zien komen over de vlakke Vlietjes, wat het weidegebied tussen Brugge en de Kruisstraat was.

We speelden hier van alles. Onze hut werd een tijdlang ons thuishonk. We waren trots op ons honk in de eikenwal. Ik vond het eigenlijk teveel hol, omdat ik voor het merendeel in het gat van de diepe scheidingsvoor verdween. Ons onderkomen moest maar 'holhut' heten. We vertelden er om beurten verhalen aan elkaar. Een ervan ging weer over de rare oude vrouw die als Tijn Uilenspiegel bekend stond. Zij woonde ook in een hol maar dan op d'n Berg. Zij had daar zelfs een schouw in gemaakt, waar ze gevonden aardappels op het vuur kon poffen. Vuur maken was makkelijk met het droge heigras. Ik vertelde trots dat ik elke dag langs Heintje-Toonen-Berg kwam en dat de berg rookte, wanneer zij kookte. Of dat waar was, wist ik niet, maar als ik loog, dan loog ik in ieder geval alsof ik het zelf geloofde. In onze holhut zaten we hele middagen alleen te zijn met onze vriendjes. We vertelden elkaar van alles en fantaseerden dat het een lieve lust was. Dat kon lang doorgaan tot de honger ons uit ons hol lokte.

Dan staken we snel schuin door de weilanden van Tontjes en omen Bert, die in de Vlietjes lagen. Bij de smalle wetering klommen we via de overhangende holle wilgen het water over en lieten ons in de Heikamp zakken. Daar stonden veldjes vol hete worteltjes, want we waren in de tuinen van groenteteler Beekmans. Er waren bedjes aardbeien en ook de rode bessen dienden als proviand. Tot we ontdekt werden en Beekmans uitriep wat wij in zijn "*wortelkes, erdbizzummen en bizzummen te zuken han*". We wilden snel weg, want Beekmans had een vals hondje. Wegkomen bleek veel moeilijker dan we gedacht hadden. De wilgentakken die we nu net aankonden, waren te zwak om ons te dragen. Op de heenweg hadden we maar tegen de holle wilgenstam op hoeven klauteren en ons aan een stevige tak hoeven laten zakken om het laatste stukje met een sprongetje te overwinnen, maar andersom zag er dat heel wat moeilijker uit. De roestige grond bleek te drabbig om goed in af te zetten. We

durfden niet te springen; de wetering was gewoon te breed. De enige manier om terug te komen was helemaal om de gracht van Pruisenhof heen bij huize De Vliertwijk. Dat was een grote omweg, maar we liepen die snel, want de dreiging van Beekmans was ondertussen levensgroot. Toen ik 's avonds naar huis liep was het laat. De trein had al licht aan. Ik had erge honger. Ook had ik wat schrik, mamma zou terecht mopperen. Ze had voor mij het eten warm moeten houden en ze had zich zorgen gemaakt. Ik moest die avond vroeg naar bed.

's Nachts na het uitstapje naar mijn neefjes droomde ik over de Achterdijk. In die zwemdroom was ik net zo vlug en zeker in het water als Gerrit en Ben. Ik dook vlot van de brugleuningen en kon heel lang onder water blijven. Mijn ijdele zwembeelden werden echter snel verstoord door dode dieren en lelijke mannekes, die ik nauwelijks voor kon blijven. Het mooi begonnen watergebeuren eindigde in een angstaanjagende vlucht. Ik was mijn zus zelfs dankbaar, dat ze mijn nachtelijke drama met een stevige por en een onvriendelijk "lig toch stil" verbrak.

TROEBEL WATER EN WITTE WOLKEN

Ik ging lang niet altijd naar mijn neven op de Kruisstraat op de vrije halve dagen. Het kwam ook voor dat ik moederziel alleen naar de Patersbossen ging. Ik was op een van mijn tochten daarheen van het smalle fietspad geraakt en in de zanderige karrensporen terecht gekomen. Dat overkwam me wel vaker maar dat veroorzaakte meestal niet meer dan een val in het zachte zand. Die keer echter sloeg mijn stuur om en het voorwiel van mijn oude doortrappertje zag er ineens meer uit als een acht dan als een cirkel. Toen ik mijn val en mijn fiets uitbundig verwenst had, moest ik het oude vehikel naar huis zien te slepen. Daar vertelde ik met bange voorgevoelens zo goed mogelijk hoe het allemaal gekomen was. Dat men dit bij ons thuis niet geloofde en meteen aan mijn crossdrift toeschreef, had ik niet verwacht. Het zat me dwars, nu ik er echt niets aan had kunnen doen. Mijn eigengemaakt schepnet was bij het voorval nog gesneuveld ook.

Ik spijkerde opnieuw een oude bus aan een lat. Dat was voor mij al een hele klus. De lat was te dik en het hout spleet voortdurend. Ik ging met een groot broodmes het harde onwillige hout te lijf. Ik had een echte pechdag. Alles zat me tegen. Mokkend zette ik mijn houtbewerking voort, eraan denkend hoe ik al lang en breed aan de Patersvijver had kunnen zitten 'vissen'. Moeder, die zag dat het niet erg lukken wilde, had herhaaldelijk gewaarschuwd: *"wa zulde oew eigen dalijk in oew haand snijen mi da groot mes."* Ik, die de naam had niet bepaald de handigste te zijn, tartte het lot en wilde bewijzen dat ik best zelf iets maken kon. Ik was zo goed als klaar toen mijn mes uitschoot en moeder gelijk kreeg. Ik had alle vingers van mijn linkerhand geraakt. Mijn middel- en wijsvinger waren er het ergste aan toe. Het bloed stroomde uit de diepe jopen. Mam liet haar verwijtend *"da komt 'r nou van"* horen en verbond mijn bloedende hand. Die dag kwam er van vissen niets meer. Moppe-

rend liep ik de hei op in afwachting van pappa's kritiek 's avonds. Ik verweerde me die avond door simpel de echte waarheid te zeggen. Mijn zus zou het helemaal voor me bederven door te vragen: "*vergitte nie te liegen?*" Boos had ik automatisch "nee" geantwoord. Maar wanneer je niet vergat te liegen, loog je dus juist wel, legde zij me uit. Het maakte me woedend en ik vroeg me af, waar zij zich mee bemoeide. Pap nam het rustig op. Hij bekeek de schade en zei dat het weer iets voor Gret Vlee was.

Toen mijn fiets 's anderendaags van nieuwe spaken voorzien was, kon ik eindelijk mijn oude plan aan de Patersvijver voltooien. Het was eigenlijk ontstaan doordat de goudvissen uit mijn 'aquarium', een grote glazen haringpot, gesprongen waren. Ik had die mooie glimvissen voor een dubbeltje bij de visbroeder mogen kopen. De visbroeder was een karweikesmannetje bij de paters, die ook wel de vissen uit de vijver ving. De goudvissen waren de vijver en de vennen gewend en sprongen, meestal 's nachts, uit de pot om dan een makkelijke prooi van de katten te worden. Mijn laatste goudvisje was bij het schoonmaken door het *gutgat* gegleden. Toen ik buiten kwam om hem in de modder van de keukenafvoer bij de rabarberbladen te zoeken, was er geen spoor meer van hem te bekennen. Ik verdacht de kat of de hennen ervan hem opgepeuzeld te hebben in de tijd dat ik over de achterstal om had moeten lopen. Het kon ook zijn dat hij in de bocht van de afvoerpijp was blijven hangen. De emmers putwater brachten na het doorgieten geen uitkomst. Ik was bedroefd om het ongelukje met mijn kleine gouden vriend. Ik vond het hoog tijd worden dat ik mijn aquarium zelf met andere dieren ging vullen. Er was geen sprake van nog een dubbeltje voor een nieuwe goudvis van de broeder. Nee, zelfgevangen kleinere dieren waren zeker zo leuk, maakte ik me wijs en die sprongen er 's nachts niet uit.

Zo ging ik op een woensdagmiddag weer naar de dichtstbijzijnde vijver van de paters. Bij die vijver, tegenover het grote herenhuis van de dames Terbeek, kroop ik tussen het hout van de wilgenkatjes aan de waterkant. 'Vissen' mocht niet en zeker niet ongevraagd bij de paters. De vijver waar ik verscholen zat, heette de kleine vijver. Op gezette tijden kwamen er over de Patersdreef groepjes paters gearadeerd, maar die vielen

met hun lange witte gewaden al van verre op en als ik me wat dieper weg liet zakken, zagen zij me zeker niet. 'Losse' paters kwamen onverwachts en waren verraderlijker, maar meestal liepen zij zo godvruchtig te brevieren dat ze niemand zagen.

Zo nu en dan sloeg ik met mijn schepnet naar een mooie goudvis, die naar ik meende binnen mijn bereik was. Telkens was het ver mis. In de grote vijvers bij het klooster zaten veel meer goudvissen, die tammer waren, omdat de visbroeder ze elke dag voerde. Daar mocht ik zeker niet komen en daar kon ik me ook nergens verschuilen.

Ik zat uren in het donkere water te turen en merkte nauwelijks dat het al avond werd. Wel werden de kleinere waterdiertjes minder zichtbaar nu de zon achter de bomen ging zakken. Ik merkte hoe dun mijn zomerbloes was. De vissen kwamen allang niet meer in mijn buurt, ook al was ik meerdere malen gaan verzitten. Kleine troebele waterkringetjes trokken mijn aandacht. Eindelijk kwam er zo'n beweginkje aan het wateroppervlak dicht genoeg bij me om onduidelijke pootjes en een heel rank lijfje te ontdekken. Pas toen ik de gevlekte geel oranje buik zag, kreeg ik een vermoeden.

Ondanks de honger, de kilte en het late tijdstip besloot ik even te blijven, want zo'n salamander vangen leek me het einde. Dat was nog eens iets voor mijn 'aquarium'! Het was kennelijk etenstijd voor salamanders. Ik kon zien hoe ze steeds daar boven kwamen, waar vliegjes op het water lagen. Als het water weer rustig werd, was het vliegje weg. De salamanders waren lang niet zo snel als de goudvisjes en daarom maakte ik echt kans met mijn 'schepnet'. Ik zat gereed om toe te slaan, zodra de gladde waterspiegel bij mij in beroering zou komen.

Bij ons thuis zat men ondertussen in *honderdduizend* angsten, zoals moeder placht te zeggen. Er werd in de buurt nagevraagd of iemand mij misschien gezien had. In de kortste keren zocht heel Tenblakke naar me. Men beschreef mijn kleren en mijn fiets. Iemand ontdekte dat de bus met de lat weg was en de onrust groeide. Een goed zwemmer was ik niet... Men fietste naar de Karrenput en speurde de spoorloot en het heiven af.

Ik tuurde naar buit. Eindelijk werd mijn geduld beloond; vlakbij een waterkronkeling. Haastig en gespannen sloeg ik toe. Ik had hem! Ik had hem! Onbeschrijflijk blij maakte ik meteen aanstalten voor de terugtocht. De moed voor een tweede liet ik meteen varen. Ik had een echte salamander voor in mijn kom en dat was wat!

Onderweg kwam ik al gauw enkele zoekers tegen. Ze keken verbaasd en, zo leek mij, enigszins teleurgesteld. Onwetend omtrent alle opwinding en consternatie groette ik hen en reed trots naar huis. Zij gaapten me met open mond na.

Thuis was geen mens te bekennen. Ik at snel wat en stopte mijn aanwinst in de haringpot. Ik was moe. Waarschijnlijk was het ook dicht bij mijn bedtijd. Ik ging het trapje op naar onze opkamer en dook op bed neer. Zomaar op de sprei om wat uit te rusten.

Het had kennelijk nogal geduurd voor het bericht dat ik al thuis was mijn familieleden bereikte. Ik sliep allang, dacht ik tenminste, toen moeder me wakker schudde en vertelde van de zoekactie. Hoewel er niet echt gejuicht werd, was er toch duidelijk een zekere blijdschap in de opgewonden stemmen te bespeuren. Iedereen lachte achteraf.

's Anderendaags was mijn salamander verdwenen. Zomaar spoorloos! De grote lege haringpot bleef mij aansporen om te zoeken naar bewoners. Zo toog ik met mijn hengelgereedschap naar de spoordijk. Op een plaats ter hoogte van de afgelegen boerderij van het Stikske, voorbij het Kievitsven, stonden wilde aardbeitjes en volop bramen. Hier was de spoorloot op zijn diepst. Wanneer de sloot in de hete zomer helemaal droog stond, was er nog altijd een kuil troebel water. Daarin krioelde het van de kleine waterdiertjes. Het leek of die met het droogvallen allemaal naar dit diepste punt gedreven waren. Aan de verboden kant van het spoor waren de braamstruiken het minst hinderlijk en bovendien was daar door de spoordijk een makkelijk glooiende schuinte. Daar kon ik het dichtst bij het water komen door me vast te houden aan de met kamperfoelie omslingerde katjes. De *schaatsenrijderkes* schoten weg tussen de waterplanten aan de kant. De kuil hier was gegraven om het vee in de wei van het Stikske van water te kunnen voorzien bij grote droogte. Dat moerwater moest weliswaar over de Parallelweg gedragen worden,

maar dat was toch veel gemakkelijker dan het water uit de put helemaal hierheen te moeten kruien.

Ik zat schichtig weggedoken tegen de spoordijk, onwetend dat ik vanaf de naburige overweg zeer duidelijk opviel. Ik had al mijn aandacht bij de rode watermijten en de muggenlarfjes, die met hun kronkelstaartjes telkens aan het oppervlak kwamen om een luchtje te scheppen. De waterroofkevers kwamen ondersteboven aan het watervlak hangen om een luchtbel mee te nemen. Ik ving van alles als ik door het water schepte. Wanneer het water in mijn jampot overgegoten was en rustig werd, kon ik mijn vangst pas goed overzien. Door wat dieper met de lat in de donkere kuil te roeren en het riet aan de kant te bewegen, kwamen steeds meer varianten naar boven. Waterschorpioentjes, griezelige waterkever- en libellenlarven, zwarte en bruine watertorretjes en allerhande kleine, kringelende wormpjes waarvan er veel vuurrood waren. Veel verdween er in mijn jampot.

Een grote griezellarve, die zich vastgebeten had aan een hulpeloos kikkersvisje vervulde mij met afschuw. "Arme *paddekaol*," dacht ik, want zo noemden wij die diertjes. Het lugubere schouwspel deed mij denken aan spinnen die ik met hun prooi had gadegeslagen. Ik kreeg altijd de neiging om die wrede rovers dood te stampen. Voor straf, konden zij ook eens voelen wat het was vermoord te worden. Het moest toch nog veel meer pijn doen om zo opgevreten te worden dan wanneer je met één stamp dood was. Voor de akelige libellenlarve was geen plaats in mijn 'aquarium'.

Er waren talloze watervlooien die ik alleen van het zwevend vuil kon onderscheiden als het water tot rust was gekomen en zij zich bewogen. Rugzwemmertjes waren erbij en *schrijverkes*. De meeste diertjes kende ik niet. Ik vroeg me af of die allemaal wel een naam zouden hebben, misschien waren er bij die nog niet ontdekt waren. Ik maakte me wijs dat er al iets heel apart en zeldzaams bij zat dat ik nu voor de allereerste keer zag... Ik wist niet welk diertje de eer van mijn naam zou moeten krijgen. Ik was totaal vergeten dat ik me op verboden terrein bevond. Aanvanke-lijk had ik mijn omgeving angstvallig in de gaten gehouden, maar nu was al mijn aandacht nodig voor mijn vangst. Volgens mij was vissen

zonder akte altijd verboden en ook het vangen van waterdierpjes heette vissen.

Een trein zoemde voorbij. De windvlaag veegde door mijn haren en zette mijn zomerbloes bol. Verdoofd door het geraas en de luchtdruk snakte ik naar adem. Ik keek de stalen schicht na. Stof werd weggewaaid en meegezogen. Het duurde even voor alles weer tot rust kwam op en rond de spoordijk. Pas toen de leeuwerik boven de korenvelden weer duidelijk te horen viel met zijn hoge lied, dwaalde mijn blik weg van de trein. Omdat ik wat geschrokken en beduusd was, had ik me waarschijnlijk stilgehouden. Zo stil dat ik geritsel in het bewegende dorre gras hoorde. Toen ik behoedzaam dichterbij sloop, zag ik een klein grijs hagedisje. Zo een hadden wij in onze kelder gehad. Ik wist dat je die diertjes nooit bij de staart moest pakken, want dan verloren ze die zomaar. Eigenlijk wilde ik toch wel weten of dat verhaal werkelijk waar was. Twijfelend of ik het wel of niet zou proberen, schoot de hagedis haastig weg tussen het hoge gras. Snelle, onverwachte bewegingen van dieren, ook al waren ze maar klein, deden mij meestal schrikken. Ik staakte de jacht op de hagedis nog voor die begonnen was. Ik had genoeg van het water en zijn rijke inventaris. Ik plukte wat gele wederik en onrijpe rode bramen en maakte aanstalten om met mijn welgevulde pot naar huis te gaan.

Opeens klonk er een zware stem achter me vanaf de spoordijk. Ik schrok me wezenloos. Het plotselinge van de gezaghebbende stem liet me bibberen op mijn benen en de onvriendelijke toon weerhield me ervan te kijken bij wie het geluid hoorde. Ik kreeg meteen tranen in mijn ogen terwijl ik probeerde te herhalen wat de stem gevraagd had. "Jongeman, weet je niet dat je je op streng verboden terrein bevindt!?" Dat wist ik en daarom werd mijn schrik alleen groter. "Het is bijzonder gevaarlijk..." Dat wist ik allang. Na nog wat aarzelen draaide ik me om en zag door mijn waterlanders vaag een grote politiemann. Ik voelde me verbleken. Politieagenten boezemden ontzag in. Toen ik vroeger eens van huis wegliep, had moeder gedreigd het tegen de *plisie* te zeggen. Omdat de dreiging toen niet erg geholpen had en ik toch weer zonder iets te zeggen naar omen Bert en opa gelopen was, had moeder het werkelijk verteld tegen een grote agent uit de stad, die Meiering heette en een zwager van

ome Ninus was. Die agent Meiring kwam bij ons eieren halen. Bij moeders mededeling had hij zo lelijk gekeken dat ik me een ongeluk schrok en niets meer uit kon brengen. Sinds die tijd had ik angst voor al wat geüniformeerd was en op plisie leek. Akelige spinnenhokverhalen hadden gezorgd dat ik nadien alleen maar meer wezen voor agenten gekregen had.

De agent op de spoordijk vroeg wat ik hier in hemelsnaam uitvoerde. Ik werd nog kleiner dan ik me al voelde. Ik wist dat vissen niet mocht en daarom stotterde ik dat ik lieveheersbeestjes te drinken wilde geven. Hoe die onzinnige zaak bij me opkwam, wist ik niet. Ik kreeg de uitdrukkelijke boodschap nooit meer aan de slootkant op de spoordijk te komen en ik moest maar rap naar moeder zien te komen. Waar woonde ik eigenlijk? Een begrijpelijke vraag daar ons huis vanaf de spoorlijn gezien achter de bossen lag en daarom niet te zien was. Ik vertelde alles met zeer onzekere stem. Toen ik maar meteen de raad van de politiemans wilde opvolgen, trad ik in de poel en haalde een natte voet. Een gedeelte van mijn vangst klotste terug in de sloot. Naderhand was ik er zelf verbaasd over dat ik mijn pot nog mee had durven nemen. Over de Parallelweg liep ik snel huiswaarts. Ik ging halverwege binnendoor over de drabbige grond van het Kievitsven. Ineens kon ik veel vlotter door de heggen en over de omheiningen van onze wei. Pas bij ons bosje durfde ik om te kijken naar de agent. Die was al weg. Thuis kreeg ik er natuurlijk op vanwege de natte voet. Trouwens al dat griezelspul was ook niet erg welkom. Van de politiemans durfde ik niets te vertellen. Als afleidingsmanoeuvre vroeg ik om een echt aquarium. Die haringpot bleef toch maar een pot en alles daarin scheen snel dood te moeten gaan of spoorloos te verdwijnen.

Wanneer de mooiste diertjes dood waren -en verdomd, de mooiste gingen meestal het eerste- nam ik triest afscheid van de rest van het waterarsenaal, dat ik te gewoon vond. Ik was er op uitgekeken. Vaak genoeg had ik de kikkervisjes, watervlooien en libellarven vaarwel gezegd bij een vertrouwde poel. Alleen als ik niet zo ver 'zocht' te lopen, gooide ik alles wat over was wel eens in de drinkbak van de koeien.

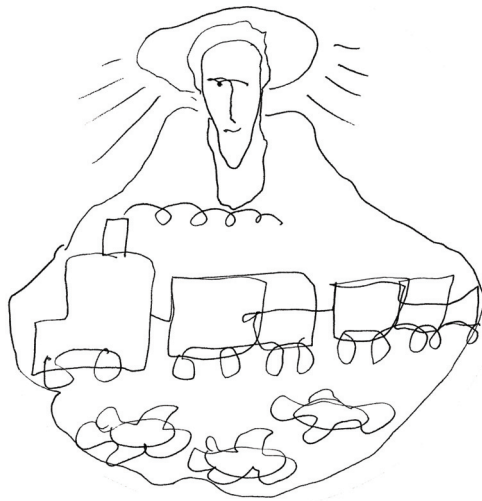
Bij vlagen heeft de 'visserij' opelevingen gehad, maar het vroegere vuur en het eindeloze geduld kwam er sinds die tegenslagen nooit helemaal meer aan te pas. Ik heb nog ooit een stekelbaarsje in een potje en zelfs een snoekje in een teil gehad, maar ook die bleven niet lang mijn metgezel. De snoek sprong uit de teil en werd door onze hennen verscheurd, het baarsje ging gewoon vanzelf dood. De hekel aan dode dieren zorgde voor het einde van mijn waterhobby.

Wel kon ik later nog uren in het water van regentonnen, drinkketels en *poeliekuilen* voor de koeien staan turen. Ik vroeg me dan ooit af, hoe toch al die verschillende kleine waterdiertjes in die tonnen en bakken konden komen. In onze metersdiepe waterput zat nooit wat, gelukkig maar, want dat was ons vaste drinkwater. Omen Bert kon dan gerust uit sloten drinken, ik voelde daar weinig voor vanwege al die kleine wriemelende zwemmertjes. Je ging er niet van dood, maar die diertjes lieten wel het leven in jouw buik. Zelfs de koeien en paarden dronken heel voorzichtig met dunne lippen en de tanden op elkaar om het andere leven te sparen. Het kon toch niet lekker zijn om watermijten en -vlooiën en slakjes naar binnen te krijgen! Anders zouden die grote dieren ook wel gulziger durven drinken...

Het zien van alle gewriemel dat zich op zijn eigen aparte manier voortbewoog in het natte, stemde mij vrolijk. Zag ik niets nieuws onder de diertjes, dan verplaatste mijn aandacht zich naar de weerspiegelde wolken. Wolken in het water waren altijd interessant.

Alleen bepaalde gelukkige wolkjes bleven net langs de slootkant schuiven en hoefden niet nat te worden. Wolken die midden op het water zaten, moesten het soms ontgelden; ik gooide met kluiten en liet ze uit elkaar springen. Wanneer ik de waterspiegeling beu was of ik wilde de natte explosie met de droge werkelijkheid vergelijken, zeeg ik op mijn rug en genoot van de wijde wolkenvelden, waar tussendoor de zonscheen en waaronder de vogels vlogen. Achter de langzaam bewegende wolken zag ik zonnestrallen alle kanten opspatten. Wanneer ik zo lang tegen de zonnige lucht lag te kijken, kreeg ik zwarte, verspringende vlekken voor mijn ogen. Die vage vlekjes draaiden steeds van me weg. Ik vroeg me af, of andere mensen dat ook zo zouden hebben. Ik wist niet

hoe het kwam dat die alleen bij bepaald licht voor mijn ogen kwamen. In de wolken zag ik allerlei gezichten en gestalten. Er waren konijntjes en schapen, paarden, koeien, hanen en kippen. Onze Lieve Heer moest daarboven een hele veestapel hebben... Vroeger hadden we thuis wel eens spelletjes gedaan met de hemelwatten. Wie de meeste dieren en mensen kon zien in de wolken. Dat was meestal al gauw in onenigheid ontaard, omdat niet iedereen hetzelfde dier in een bepaalde wolk wilde zien. Soms was het verrassend wat er allemaal in een en dezelfde wolk zichtbaar was. Vooral ook omdat die kon veranderen. Er waren zoveel verschillende kleuren! Je had lichte en donkere van paarse tot spierwitte. Elke wolk, petieterig klein of reusachtig groot, had zijn eigen geheim. Als de zon scheen hadden de witte de overhand, als het stormde of onweerde, waren de donkere, inktzwarte in de meerderheid. Allemaal bleven ze geweldig interessant. Urenlang kon ik blijven ontdekken dat er hele sprookjes in schuilgingen. Bij elke lucht waren de donkerste meestal het verst weg. Achteraan zag je vaak alleen maar vage paarsachtige vegen die op een oneindige afstand leken. Wanneer de zon langzaam achter de horizon zakte, bleef de lucht soms nog een tijdje in de wolken nagloeien, terwijl het snel begon af te koelen. De late zon was soms bloedrood. Het deed me denken aan de dooier van een bloedei. Wanneer de lucht via grijsgrauw naar zwart donkerde, ging ik naar binnen en kroop onder de warme schouw waar de dampende pannen op de kachel stonden om straks vol gare kost naar tafel te verhuizen. De potkachel liet de houtspaanders in zijn binnenste knetteren. Bij het aardappelmandje voor de spaanders, de proppen en de zwarte kolenbak vol eierkolen lag Polly behaaglijk opgekruld. Ook hij was de koude avond ontvlucht en genoot zichtbaar van de warmte binnenshuis.

VAN HEMELS LICHT EN HELLEVUUR

Als ons drieske helemaal verdroogde en de rog goudgeel stond te rijpen onder de blakke zon, was het heerlijk om lui te liggen in het droge gras. Er konden zeikwormen zitten en daarom onderzochten we de ligplaats eerst. Zeikworm was bij ons de verzamelnaam voor de lastige mieren die overal in het gras konden huizen en je soms venijnig beten. Wanneer er een over onze handen of blote benen kroop, stonden we schielijk op, want meestal zaten er dan meer. We bekeken de pijnlijke plaats en sloegen wild in het rond om de lastige beestjes kwijt te raken. Meestal hielden we lang het gevoel dat er ergens achter ons hemd nog zo'n kruiperke zat. Dat diertje kon je altijd gaan bijten als het in het nauw kwam.

Het was op de zomerste dag van alle dagen. Bermen en boorden vol bloemen en wild gras, heggen en bomen beladen met blad. Ik had een plekje gezocht in de schaduw van onze Riepserand. Onder onze eikenheg rook het naar rog en zand. Na uitgebreid onderzoek lag ik lekker languit in het hoge, dorre schomgras. Vanuit de verte zwol geleidelijk een dof geluid aan; de stoomtrein uit de stad was op komst. Ik hoorde de lome locomotief over de lange lijn tuffen en zag enkele dunne rookwolkjes die uit de vonkende schoorsteen gestoten werden. De stoommachine braakte steeds grotere rookwolken uit die meteen neersloegen en tot een vuile grijsgrauwe staart vervaagden. De snelle cadans van ijzer op staal stierf snel in de verte. Over de roodbruine grashalmen strekte zich een bijna strakblauwe lucht uit. Ik droomde weg.

Daarboven, hadden we geleerd, daar, achter de verste, schaarse schapenwolkjes, moest ergens de schoonst denkbare plek van de schepping, de hemel, zijn. Wij konden wel niet in Gods hemel kijken maar wisten toch hoe het er uitzag. God zelf stond er in het midden met een lange, golvende baard in grote stralen licht. Eigenlijk stond hij niet echt; hij

zweefde in een driehoek van licht. Zo hield hij alles op de wereld in de gaten. Hij was in die driehoek maar verder ook overal... Dat was moeilijk te begrijpen, maar voor ons werd het al duidelijker door de kruisbeelden op driesprongen en de Heilig Hartbeelden op de kasten binnen. God hoorde en zag alles en als hij al eens iets miste, gaf dat nog niks, want hij wist toch alles. In zijn hemel maakte hij steeds hetzelfde zegenende gebaar. God stond er goddelijk bij in een kleurig, lang gewaad. Boven zijn hoofd hing een rond lichtkransje. Hij was blootsvoets. Onder hem was een witte wolk met een jongere God. Die had een groot rood hart op zijn borst met een gouden lichtgloed erboven. Soms sloegen de vlammen uit dat grote opvallende hart.

God de Zoon keek wat weemoedig. Helemaal bovenin vloog een bleke duif. Vroeger had ik geleerd dat God, net als onze pap, duivenmelker was, maar God hield enkel maar die ene witte duif. Hij was daarom geen echte duivenliefhebber. Hij hield die alleen, omdat dat ook een God was. Je kon zien dat die duif de Heilige Geest was, want erboven hing steeds een halve maan van gouden lichtstralen. Alle drie de Goden zaten in die ene driehoek, omdat ze samen één God waren. Dat konden wij niet snappen, maar dat was helemaal niet erg. Dat hoefde niet. Sint Augustinus had zich daar lang geleden al ooit suf over geprakkiseerd en was er niet achter gekomen. Het was wel zo, dat was zeker.

Buiten, maar heel dicht bij de driehoek, was de moeder van God. Zij was hoofdzakelijk in het blauw gekleed. Ook zij had zo'n rond lichtkransje boven haar. Aan de andere kant stond Sint Jan in het rood zijn lichtcirkeltje te dragen.

Verder van het middelpunt van de hemel, van Gods driehoek af, was het een drukte van belang. Er hingen allerhande volwassen engelen rond. Die konden heel goed vliegen omdat ze geweldige vleugels hadden. Die ontzaglijk grote wieken staken zomaar uit hun lange witte jurken.

Verder waren er in de hemel een heleboel kleine engeltjes. Die waren wat verder van de Godendriehoek te vinden. De engelkes hadden nog maar jonge vleugelkes, die eigenwijs uit hun schouderblaadjes staken. Meestal waren de jonge vleugeldragertjes rond en roze en helemaal bloot op een klein verdwaald doekske na dat altijd tussen hun bolle bil-

lekes verstrengeld zat. Het was net of dat doekske er zomaar tegenaan gewaaid was. In de hemel hadden ze zeker geen kleine maatjes witte jurken. Vroeger had ik geloofd dat die engelkes allemaal zo'n rond buikske en mollige armpjes en beentjes hadden gekregen van de rijstepap met bruine suiker, die de engeltjes volgens zuster Clementia zoveel op gouden bordjes opdienden in de hemel. Maar later had ik geleerd dat het zo kwam omdat al die oergezonde engelkes nooit ziek konden worden. Daarom zaten ze zo mals in het vlees.

In de hemel zaten nogal ver naar onderen een paar bekenden. Die waren allang dood maar hadden toch maar kleine vleugels. Daarvoor moesten wij hard bidden, dan werden die stompjes van vleugels snel groter en dan kwamen die kennissen vanzelf hoger in de hemel. De hemel barstte van het licht en iedereen was daar blij om. Ik kon me dat levendig voorstellen; ik had het niet op donker.

Heel lang geleden hadden de duivels ook in de hemel gezeten. Toen waren ze nog engel geweest. Nadat ze eruit gegooid waren, zaten ze voortaan diep onder de grond te vechten met hun eeuwige vuur. Dat het vuur onder de grond zo goed kon branden, had ik nooit begrepen. Wanneer wij grond op de vlammen gooiden, gingen ze juist uit. In de onderaardse hel bleef het vuur doorbranden. Ik dacht dat het zo was, omdat God het wilde.

Het stonk daar beneden gruwelijk. Net als bij de hoefsmid die de paarden vers besloeg, alleen nog veel erger. Er hing altijd een dikke walm van gesmolten pek en teer, zodat het er niet te harden was. De rook sloeg steeds neer, wat niet alleen een veeg teken was, maar je werd er zo *dem-pig* van als de pest. Je kon in de hel heel erg ziek worden. Je ging kapot, maar doodgaan kon je niet. Voor God was je afgeschreven en dat was veel erger dan gewoon dood. Je was er alleen nog maar om te lijden en daar kon van zijn leven geen eind meer aan komen.

Nee, het was geen aardigheid in die hel. Er werd wat afgeleden! Het was er een herrie van alle mogelijk pijnlijk gekrijs, zo'n gruwelijke ellende, dat je het je eigen gewoon niet kon voorstellen. De gevallen engelen zagen er ook heel anders uit dan de echte. Ze waren helemaal zwartgebakken en geblakerd en ze hadden een lelijke staart gekregen. Een staart,

die me altijd aan vishaken deed denken, alleen zat er een dubbele weerhaak aan het gekrulde uiteinde. De duivels hadden een heel lelijke kop met horens en scheve, aartsgemene loensogen. Onder hun harige lijf stonden hoekige bokkenpoten. De duivels hadden er plezier in anderen te laten lijden.

In de hel brandde het de godganselijke dag gloeiend hard en toch was het aardedonker. Het was een soort vuur zonder licht. De hel moest wel de grootst denkbare ramp zijn voor een gestorven ziel. Wanneer ik mijn vinger brandde, deed dat al zo godsgloeiend zeer... In de donkere hel was het veel heter dan in onze kachel en daar zat je voortaan altijd op blote voeten op de hete kolen, zonder kleren of iets. Eeuwig tussen de donkere vlammen en elke dag opnieuw kreeg je erop van God zelf, want je was verdoemd. Ik snapte er eigenlijk niet veel van hoe het in 's hemelsnaam allemaal kon; eindeloos branden zonder ooit te verbranden en het donkere vuur dat nooit uitging en de zwarte ziel die niet echt dood was en altijd maar moest blijven lijden...

Ik dacht maar weer dat het allemaal zo was, omdat God het wilde en wat hij wilde kon altijd.

Ik vond het triest dat er zoveel zonden waren, waardoor we in de 'vlammenzee der eeuwige duisternis' terecht konden komen. Daarom moesten wij meteen maar veel spijt over onze zonden hebben. Dan schold God ons alles weer vlot kwijt, want hij was zeker niet kreenterig. Er waren verdomd veel dingen die we niet mochten doen en aan sommige mocht je niet eens ooit maar even denken! Dacht je maar even onkuis, dan was je meteen al verkocht.

Ergens dicht bij de hemel moest een voorgeborchte zijn, waar alle zielen van gestorven kleine mensen alleen maar zaten te wachten. Zelfs bij het laatste oordeel zouden ze nog altijd wachten op de hemel. Nooit mochten ze naar binnen, hoe flink wij op aarde ook voor hen baden. Zelfs aflaten en novenen hielpen hier niet. Ik stelde me het voorgeborchte voor als bij de dokter, waar ik een keer een eeuwigheid had moeten wachten om de *klemkes* uit een genaaide hoofdwond te laten halen. Toen ik eenmaal aan de beurt was gekomen, was het in een vloek en een zucht gepiept. Toch had ik vanwege het lange wachten liever dat pappa het

gedaan had, al was het litteken dan misschien wat groter. Nee, het voor-geborchte moest een saaie boel zijn met dat eeuwige wachten. Ik vond het niet echt rechtvaardig van God.

Vlak bij de hel was het vagevuur waar de dagelijkse zonden wegge-brand werden van onreine zielen. Dat schoonbranden van de donkere zielen zat mij ook al niet lekker. Alles wat bij ons brandde, werd juist altijd zwart. Alleen de helemaal uitgebrande sintels van hout en kolen konden wel grijzig wit worden. Dat ze de pikzwarte zielen in de hel brandden, vond ik al vreselijk en voor vagevuurzielen met dat beetje zwart, achtte ik het niet echt nodig. Misschien kwam die overweging juist zo bij mij op omdat ik zelf de hoop ooit een heilige te worden al bij voorbaat opgegeven had. Nee, ik was lui, dromerig en werkte te weinig mee op de boerderij thuis. Het vagevuur had ik voor mezelf in het gunstige geval gepland. Ik troostte me maar met de wetenschap dat het er in ieder geval lang niet zo hard rookte en stonk en zeer deed als in de hel. Ik wist trouwens niet helemaal zeker of er in het vagevuur ook duivels waren. Als die er waren, zouden het wel niet zo'n grote gemene zijn als in de hel...

Wanneer wij op aarde flink baden, kregen ze in het vagevuur vleugels en konden zelf vast naar de poort van Petrus vliegen. Dat was een hele afstand; je moest voorbij het voorgeborchte, maar voor een beetje engel was het best te doen. Ik vroeg me af of ze dan daar in het vagevuur eerst nog oefenden voor die vlucht, maar besloot, dat het toch *vaneiges* zou gaan. Het meest trieste, sombere en afschrikwekkende bleef de hel. Daar kon je nooit meer uit! Uit de hemel ook niet, maar daar zat je goed en je moest het er wel erg bont maken, net als die stomme duivels van de hel ooit gedaan hadden, wilde je het voor God nog kunnen bederven. De verdoemenis van de hel was het vreselijkst wat een mensenziel kon overkomen. Ik begon net nieuw medelijden te krijgen met al die arme zwarte zielen die kermden in hun eeuwige doodsnoed toen ik een rare lucht meende op te snuiven. Het had iets branderigs en het was alsof ik de vlammen hoorde knetteren. Ik beeldde me de hel en het vagevuur wel erg sterk in...

Lekker languit bleef ik liggen. Door de lichtomrande eikenbladeren blikkerde de zon en hier en daar was het heldere blauw van de zomerlucht net zichtbaar.

Er kroop een sprinkhaan vlak voor mijn ogen omhoog. Hij zat tegen de schompluim van een hoge grasspriet en begon licht te tsjirpen. Ik was blij dat de sprinkhaan er zat, want nu wist ik zeker dat het vagevuur voor mij nog geen werkelijkheid was. Daar zaten immers geen sprinkhanen. Ik bleef onbeweeglijk liggen wachten tot hij weg zou springen, maar het beviel hem schijnbaar best. Terwijl ik langs de *sjierpende* springer wegkeek, zag ik de elzenheg achter ons weike licht deinen in de wind. Op dat bleke weilandje, ons drieske, moest het nou zinderend heet zijn. Boven het dorre gras tekenden zich vage trillende banen van de hitte af. De zeldzame momenten dat de blaadjes er bewogen, werden opgevolgd door lichte bewegingen in de rog die zacht ruisend meegolfde. Ik hoorde een schaars zuchtje wind tussen de eikenbladeren boven me. Wat was het stil! Het enige dat ik soms vanuit de verte hoorde, was het schuren van een melkbus bij de boerderij van het Stikske. Ik vermoedde dat Anna ergens in de schaduw onder de hoge linden bezig was. Van ons huis kwam heel af en toe het getok van een schabbende hen, die ergens in ons mastenbosje doende was.

Een stoomlocomotief met een dreunend rateltreintje achter zich doorbrak de lome stilte opnieuw. Die locomotief spuwde grote wolken donkere kolenrook uit en ik dacht dat ik daarom de brandlucht rook, die me tevoren even aan het vagevuur had doen denken. Maar eigenlijk had het toch niet echt naar kolen geroken... Vreemd vond ik het dat de machinist de stoomfluit zo tekeer liet gaan. Mijn ogen dwaalden van de bladeren naar de lucht en terug naar mijn sprinkhaan. Hij zat er rustig en vergat zijn eentonige musiceren. Misschien had de stoomfluit hem te zeer overstemd. Plotseling drong het vaag tot me door dat ik in de verte achter de sprinkhaan een gebloemde blauwe *scholk* zag bewegen.

Geleidelijk aan kreeg ik in de gaten dat het de bekende jasshort van moeder moest zijn. Ze was niet alleen. Nellie was erbij. Ze liepen hard door het droge gras. Dat was merkwaardig. Moeder schuwde het werken nooit, zelfs niet in de heetste middagzon, maar het was toch hele-

maal geen weer om hard te gaan liggen lopen...! Het ging gehaast in de richting van onze hoge akkers die tegen de spoorlijn lagen. Toen pas kreeg ik in de gaten dat er iets vreselijks aan de hand moest zijn. Ik vloog overeind. Mijn sprinkhaan schoot schielijk weg. Donkerbruine rookflarden trokken met de lichte wind langzaam naar de hei van Bukskes. Och goeie God!, onze rog stond in lichterlaaie!

Alles was zo kurkdroog dat de gretige vlammen in een brede baan de hoge akkers doorjoegen. Het knetterde hard. Ze namen ook al een gedeelte van ons drieske mee. Ik rende naar het vrouwvolk, me ondertussen verwijtend niet eerder opgekeken te hebben. *"Godsamme nog toe!"* ik had het zo goed geroken. Mamma jankte en kon niks uitbrengen als *"Jonge, jonge, jonge..."*

Ze keek me verwijtend aan en pas toen ze wat op adem was, zei ze: *"hedde gij mi lucifers....?"*

Ik dacht dat ik door de grond ging. Hoe kon ze dat van me denken! Met tranen in mijn ogen en zonder haar te antwoorden liep ik hard naar huis. 's Avonds lagen onze akkers en het merendeel van ons drieske er triest bij. Onze grond was een zwartgeblakerde doodse lap tussen al het groen van de heggen en het geel van de rog achter de lijn. Het was eigenlijk nog een geluk dat de heggen het vuur wat tegengehouden hadden. Voor hetzelfde geld was de hele hei en ons sparrenbosje met de hele *kiet* erbij in vlammen opgegaan.

De heggen hadden het vuur van de hei afgehouden, waar Beer Bukskes woonde, die och arm, toch al tweemaal afgebrand was.

Die avond praatte men daar bij ons nauwelijks over. Het was heel ongezellig. Moeder jammerde voortdurend over de verzekering die alleen uitbetaalde wanneer de rog aan de mijt stond en afbrandde. En natuurlijk waren we veel te laag verzekerd. Hoe zou het van de winter moeten? Rog gaan kopen... Geploegd, gezaaid, geëgd en alles voor niks! Een half jaar zitten kijken op de oogst en nou was hij net zo mooi rijp geweest... Alles naar de verdommenis. Het kwam natuurlijk van die rotlocomotieven! Ik was vader dankbaar voor die conclusie. Daar kon moeder nog wat van leren.

Een vonkske was natuurlijk al genoeg met die droogte. Het kon ook een peukje van een of andere suffe spoorwerker geweest zijn... Maar er kon nooit iets bewezen worden. Ik ging heel vroeg naar bed. Wat kon zo'n vuur lelijk zijn. Telkens zag ik het zwarte litteken in het landschap zoals ik het door mijn tranen gezien had. De hel moest nog afschuwelijker zijn, veel erger... Ik hoorde pappa op de geut vloeken en hel of geen hel, ik vloekte mee onder de dekens, want pap had gelijk. Ik vloekte telkens als ik aan mijn stommiteit dacht. Maar al had ik het vuur het allereerst ontdekt, dan had ik waarschijnlijk toch niets meer kunnen doen, zo troostte ik mezelf. Als ik het, *snotverdorie*, nou maar al vast als eerste gezien had., wat was ik toch ook een nietsnut, een *nondejusen Hannus*! Ik had de brand het eerst geroken en niets gedaan, zo spookte het door mijn hoofd. Ik kon de slaap niet vatten. Daarom ging ik maar beginnen aan mijn avondgebed en vroeg God om betere tijden voor onze keuterboerderij.

Ik zag God die nacht in mijn dromen heel anders dan ik me tot dan toe had voorgesteld. Hij droeg een Manchesterse broek, een blauwe kiel en een platte boerenpet. Hij was op klompen en keek vriendelijk naar de roggevelden die er schoon bijstonden en zat in zijn hemel te buurten over vroeger. Hij had ons vloeken allang vergeven omdat hij er alle begrip voor had. Als het hemzelf zou zijn overkomen zou hij ook wel... We hoefden van God niet bang te zijn. Hij was gewoon en leek heel gemoeidelijk en vergevingsgezind. Hij had een eigen keuterij en hij zag dat het goed was.

Ik was de held die de geweldigste vlammen trotseerde en op mijn eentje alle branden kon blussen, want God had gezorgd dat ik onkwetsbaar tegen elke vuurzee kon strijden.

COMMUNIE, KERK EN CATECHISMUS

Ik wist nog goed, hoe ik voor de allereerste keer mee naar de kerk had gemogen. Ik was toen vijf jaar geweest. Ik mocht mee met de sjees. Pappa bracht Grutje naar de mis, de tienurese hoogmis in het dorp. Samen met ome Driek en ome Dorus was pappa om de beurt voerman.

Het opgedirkte luxe paard trok in sierlijke draf het achterover hellende rijtuigje met de zitbankjes aan de zijkanen. Het paard werd in de buurt van de Lambertuskerk gratis gestald bij Klaas van Liempt, die zelf de *boikaar* voor Van Gend en Loos reed. Boikaar moest wel van bodekar komen...

Grutje zat er op haar kerkgang deftig uit te zien in haar zwarte, lange kleren en haar zondagse muts. De witte kanten poffer was niet helemaal wit, als je goed keek. Er zaten allerlei wazige pasteltinten van roze en groene bloemetjes en blaadjes op als versiering.

Voor mij was de gang naar de kerk nog iets heel bijzonders. Later op school zou het pas menens worden met de zondagsplicht. In de tweede klas bereidde men ons voor op wat officieel de Eerste Heilige, maar voor ons gewoonlijk de 'klein Communie' heette.

We waren al verscheidene keren met de hele troep van school naar het noodkerkje van Sint Jan Onthoofding geweest om te oefenen. Die voorbereiding ging helemaal op de kille, harde klik van de vingers van meester Van Dommel. In de holle hoge kerk klonk alles aanzienlijk harder dan in de klas. We moesten liedjes en onbegrijpelijke gebedjes leren. We kregen het looptraject van de zitplaats naar de communiebank meerdere malen statig af te leggen en we mochten zelfs al een ongewijde hostie slikken.

Het was ons goed op het hart gedrukt dat we op die ronde witte schijf van ongedesemd brood vooral niet mochten bijten. Dat was straks immers Jezus zelf. Natuurlijk ging het geheel tegen onze raak zitten en daarom zaten we nadien een hele tijd op onze bovenkaak te zuigen en met onze tong te werken om het plakding kwijt te raken. Onze mond

deed er zeer van als de hostie tot onze grote opluchting eindelijk vochtig oprolde en doorgeslikt kon worden. Er waren leerlingen die in tranen uitbarstten, omdat ze het flinterdunne brood zonder kauwen niet weg konden krijgen. De oude dikke dorpspastoor ging met de meester heel bedenkelijk staan kijken.

Hoe vaak werd ons niet op het hart gedrukt dat we nuchter moesten zijn als het straks echt gebeuren ging! Alleen heel schoon water, met helemaal niets erin, mocht volgens onze catechismus, maar de pastoor vond niets nog wel het beste. De bij de communie horende biecht was voor mij een groot probleem. Ik moest mijn hersens pijnigen om al mijn slechte dingen op een rijtje te zetten. Vooral niets vergeten, want dan was je niet helemaal in staat van genade en kon je geen goede communie doen. De indeling van zondige mogelijkheden liep steevast van thuis via school en straat naar de kerk.

Het was voor mij onbevredigend, omdat ik al bij voorbaat wist dat ik ondanks de indeling altijd weer wat van al mijn slechte daden zou vergeten te belijden. Er waren ook zo verdories veel verschillende zonden. Voor alle zekerheid deed ik maar vast onkuis voordat ik eigenlijk wist wat het was. Het was toch maar veiliger het gebiecht te hebben, voor het geval dat...

Moord en doodslag kwamen bij mij herhaaldelijk voor.; er waren zoveel diertjes, vooral insecten, die sneuvelen onder mijn geweld. Het ergste van al vond ik dieverij en gevloek. Hoe vaak was ik niet op de keukenstoel geklommen om daar stiekem van de moeilijkste bovenste plank uit de broodkast snoepjes weg te stelen. Daar stond het stopflesje met tum tum en *memmen*. De glazen weckfles met anijsbabbels en de bus gekleurde hartjes met opschriften. Daar was ook het koektrommel-tje geplaatst met de Engelse ruitertjes op vossenjacht.

Wat het vloeken betrof, bestond onze voorraad vooral uit: *godsamme*, *gortjen*, *nondekeij*, *sakkerloot*, *godverdorie*, *godvergimme*, *snotverdomme* en *potdomme*. Het moest wel erg zijn, wilde er eens een echte 'godverdomme' of een 'godvernondejuu' vallen. Dat waren onze zwaarste krachttermen en die knoopten we alleen in tijden van uiterste nood op. Of *sjizzus merante* en *potverdikke* vloeken waren, wist ik niet heel zeker. Ik betwijfelde het, maar voor alle zekerheid deed ik ze er in

de biecht toch ook bij. De oefening van berouw en de penitentie losten daarna immers alles op.

Met de eerste communie op een week afstand, mocht ik mee naar de stad. Er moest voor mij een *pakske* gekocht worden. Ik moest voor het allereerst zelf de hele weg fietsen en niet meer achterop bij moeder. Het was voor mij een hele gebeurtenis. De dagen tevoren had tot ik mijn engelbewaarder gebeden, dat hij me toch goed mocht leiden op mijn grote tocht naar de stad. Ik wist dat het moeilijk zou worden. Voor mamma was het prettig dat ik zelf fietste. Nou kon ze ook tassen achterop doen. Aan de andere kant wist ik dat ze soms haar hart vast zou houden. Ik was immers zo'n dromer!

Wat een winkels waren er in de stad! En hoeveel verschillende namen er op al die zaken stonden! Er was zoveel afleiding voor mij en al kon ik lang niet alles lezen, proberen moest ik het steeds wel. Onderweg waar-schuwde moeder voortdurend: "*nie zo gapen, kijk voor oew!*" Er was gewoon teveel te zien om simpel voor me uit te blijven kijken en me op het verkeer te concentreren. Iets wat me opviel, waren de stoplichten. Die 'knipooipalen' had ik nooit eerder op de fiets ontmoet.

Na de lange weg door de stad stalden we de fietsen in het nauwe steegje achter de Hema. Er was markt, daar moest mam natuurlijk wel bij zijn. Het afdingen sprak haar mateloos aan. Ik vergaapte me ondertussen aan de gezellige verscheidenheid aan kramen, kleuren, koopwaar en mensen. Het draaiorgel slingerde zijn vrolijke tonen vanaf de Hema de markt over en de houten poppen met hun zoete kleuren klepperden er lustig op los. Ik dwaalde moeder achterna van de kraam met lappen stof naar de fruitkoopman en de bloem- en plantenventer. Voor de roepende kooplui die hun bananen en planten bij afslag verkochten, dromden de mensen tezamen. Het sprak mij ook aan. Die lui gingen tekeer alsof ze alles te geef hadden. Ze begonnen hun koopwaar aan te prijzen voor een daalder. Uiteindelijk ging de grote tros bananen of de kamerplant voor een paar kwartjes weg.

Het carillon speelde boven in het stadhuis. Kleurige ballonnen met de naam van een zaak erop, zweefden boven kleine kinderhandjes. Er was zo veel! Wat een drukte en bedrijvigheid!

Op de andere hoek van de markt, vlakbij Tivoli stond de Sjang zijn trekharmonica te bespelen. Het centenbakje werd wat opdringerig voor de voorbijgangers geschud.

Alle herrie, muziek en geroezemoes verplaatsten mij in een heel andere wereld. In de verte las ik boven de kramen Het Huisgezin. Dat was warmpel onze krant! Ik had nooit geweten dat die hier ook een zaak hadden. Toen moeder bij de koekjeskraam kwam, moest er zoals gebruikelijk kruimelvla gekocht worden. Van die heerlijke in punten gesneden baksels. Daar zag ik opeens iets wat ik nog nooit gezien had: zwarte mensen! Moeder had het te druk met afbieden en inkopen om al mijn vragen te beantwoorden. Ik keek mijn ogen uit. Die grote lippen in zo'n zwart gezicht, die witte tanden en glimmend witte ogen en dat krulhaar zorgden voor een verschijning waarvan ik danig onder de indruk raakte. Het was zo heel anders dan de Zwarte Piet die op school ooit een neger of Moor had moeten voorstellen. Dat zou wel een ander ras geweest zijn dan. Op de bruinige foto's in het blaadje van de kindsheid hadden soms blote nikkertjes gestaan, maar die waren toch weer heel anders dan deze. Voor zulke grote negers hadden ze wel heel veel zilverpapier moeten sparen, dacht ik. Op onze school verzamelden we immers het hele jaar door capsules en zilverpapier voor de zwartjes in de missie, opdat zij gezond en gelovig groot mochten worden. Toen de fleurig geklede, zwarte figuren uit mijn gezichtsveld verdwenen, was ineens ook mamma weg. Nog even rondkijken of mijn onmiddellijke angst en bezorgdheid niet overbodig was... Moeder was werkelijk weg. Mijn bewondering voor de zwarten maakte plotseling plaats voor hulpeloze ongerustheid. Door mijn tranen zag ik enkel een wazige wereld van krioelende kraampjes, waartussen ik weg noch pad wist. Een oud dametje zag me doelloos rond huilen en probeerde me te troosten. Ik had geen tijd voor het behulpzame mensje, ik zocht mam. In mijn doffe ellende speurde ik zo goed mogelijk rond.

Het dametje volgde me en vroeg waar ik woonde. Mijn antwoord: "Ten-blakke, in de hei", was voor haar nauwelijks verduidelijkend. Ze keek even besluiteloos als ik.

Ik voelde me zo hopeloos. Het enige dat ik met zekerheid wist, was dat onze fietsen bij de Hema moesten staan. Waar precies die Hema nu was,

wist ik niet. Nergens boven de markttentjes waren de rode letters te zien. Wanhopig speurde ik door mijn tranen. Ik las met moeite de namen Tivoli, Paternoster en Simon de Wit. Ik zag alleen vreemde mensen. In mijn wanhoop wist ik niets beters te doen dan zenuwachtig op en neer lopen. Het oude behulpzame vrouwtje schudde mismoedig het hoofd en gaf het op. Ze stapte in een bruine stadsbus aan de overkant. Ik probeerde me voor te stellen hoe moeder eruit zag. Ik ging twijfelen aan de kleur van haar mantel en haar hoofddoek. Ik wist alleen zeker dat ze een grote donkerbruine tas van stof bij zich moest hebben. Daar had ik op de heenweg zolang tegenaan zitten kijken, toen ik op de fiets achter haar reed, dat ik die niet kon vergeten. Maar mam had altijd zoveel tassen bij zich. Als er een vol was, liet ze die in een winkel achter om ze later op te halen met de fiets.

Ik beschouwde de gebeurtenis als een natuurlijke straf van Onze Lieve Heer. Ik had dit beslist om de een of andere reden verdiend. Wellicht was het vanwege mijn vloeken, mijn ongehoorzaamheid of het stelen van snoep...

Ik wenste dat ik toch die grote bruine tas weer voor me zag. Ik hoefde al lang geen nieuw communicatiepak meer, als ik ons mamma maar vond. Wat moest die ook altijd met die verdomde v্লাai! Ik wenste dat het geen markt was geweest, maar het hielp allemaal niets. Ik was alleen en waande me voor eeuwig verloren. Te verlegen om iemand iets te durven vragen temidden van massa's onbekenden.

Ik deed inderhaast een schietgebedje: "heilige Antonius, beste vriend, maak asjeblief, dat ik ons mam toch weer vind..!" Ik had de heilige nog maar net ingeschakeld of iets in mijn binnenste klaarde op. Ik meende in de verte iets van mamma's tas te zien. Ik snelde erheen, liep over tenen en tegen mensen op. Onderweg beloofde ik God mijn misdaad zeker goed te biechten, als mamma het werkelijk zou zijn.

En jawel! Mam stond aan de zoveelste lappenkraam en was mij helemaal vergeten. Toen ze mij weer zag met mijn betraande snuit, sloeg ze haar hand voor de mond en zei alleen maar "Oeoe!" Ze was verbouwe-reerd, maar lang niet zo van de kook als ik was geweest. Ze was vergeten dat ze met mij op stap was en had me niet eens gemist...

Ik kreeg een zwart pakje met een dun, grijs streepje bij Klumpers. Er was een korte broek bij en dat vond ik niet zo geweldig. Wel fijn was het dat er een riem bij hoorde en ik straks dus niet met galgen hoefde te gaan.

We waren vlot geslaagd en toen we de zaak verlieten, las ik op de hoek 'Minderbroederstraat'. Dat was dus onze winkel geweest en het klopte wonderwel dat hij in de straat der mindere broeders lag. Pappa had in verband met de centen ooit gezegd dat wij maar zwakke broeders waren...

Mariet, de naaister, zou een bijpassend bloesje voor bij mijn pak maken. Ze had mijn maat genomen, het patroon geknipt en het zaakje vlot in elkaar gegooid. Ja, dat streepke kwam er goed bij, volgens mam. Ik zou er zondag zeker schoon opstaan.

's Nachts, nadat ik mamma kwijtraakte in de stad, droomde ik verschrikkelijk. Ik stond ineens weer moederziel alleen op de markt tussen allemaal zwarte mensen. De zwarten verstonden me niet en lachten me uit. Hulpeloos stond ik bij het groenige standbeeld van Jeroen Bosch naar de gebouwen om mij heen te gapen. Daar was De Zon en daar Brenninkmeijer, verderop De Vergulde Hoed, de Kleine Wereld en De Krant, zoals moeder ze genoemd had. Overal kwam akelige, onheilspellende muziek op me af.

Bij ons in de kelder wist ik, stonden allerlei heerlijke taartjes: gekrulde hoorntjes waar de slagroom uitkronkelde, chocoladebekertjes met een hard glinsterend snoepje op de roomvulling, soezen en appelgebak en vruchtenvlaatjes, mokka-, cake- en vooral vervloekte vlaaipunten. Je mocht van alles zoveel eten als je maar wilde, wanneer het communiefeest begon. Behalve de kratjes limonade en bier waren er allerlei dranken voor de grote mensen: anisette, brandewijn, citroen van schilletje, jenever, cognac, vermouth, boerenjongens en advocaat. Er waren weckflessen kersen voor het feest en bakkersmandjes vol broodjes, ronde en langwerpige. Er was krentenmik en peperkoek in overvloed. En alles stond er voor niets, want het werd geen feest, omdat ik kwijt was!

Ik was ergens op een volle markt verdwaald en ik kon nooit meer de weg naar huis terugvinden.

Ik wist niet meer waar mijn fiets stond en wilde weg van de mensen op het marktplein. Ik dwaalde door steegjes die kaal en leeg waren. Ik kwam door straten die ik nooit eerder gezien had en raakte langer hoe verder van huis. Ik wilde terug naar de zwarte mensen op de markt, maar wist ook die niet meer te vinden. Ik kreeg het steeds benauwder en zweette en huilde. Ik ging over bruggen die juist opengingen wanneer ik er midden op was. Bij de laatste groene ophaalbrug voelde ik dat ik het niet meer zou redden. Voordien had ik me steeds nog ergens aan kunnen vastgrijpen, maar nu voelde ik me de diepte invallen, watermonsters en lelijke mannekes tegemoet.

Ineens zag ik moeder. Hoe kwam die nou op de gevaarlijke brug? Heel even was ik blij. In grote wanhoop deed ik een sprong en probeerde moeders mantel te grijpen. Ik had hem ... Maar nu vielen we samen. Ik schreeuwde, jankte, gilde. Elk moment verwachtte ik de koude plons die aan mijn verdrinking vooraf moest gaan.

Ons feest zou nooit meer door kunnen gaan. Met een doffe dreun landde ik op het gladde zeil van de slaapkamervloer. Ik had alle dekens in mijn val meegetrokken. Het zeil hielp me snel uit mijn dromen. Voorzichtig stopte ik mijn slapende zus onder, die gelukkig niet eens wakker geworden was.

Eindelijk was het dan zo ver. Onderweg zag ik al meer fraai uitgedoste kinderen, vooral meisjes in witte bruidstoiletjes. Achterop bij pappa zat ik lekker tum tum te eten. Die lekkernij had ik van opa gekregen, die al heel vroeg bij ons geweest was en nu mee naar de kerk fietste. Iedereen was zo deftig die morgen. Ik zat zwaar naar frisse zeep te ruiken in mijn splinternieuwe pakje. Opa rookte zijn sigaar, terwijl wij voortreden. Toen grootvader even met zijn ongelukkige hand in zijn zak zat te zoeken, dacht ik, dat hij zocht naar zijn sacharientjes. Dat was stom van me, want ook die mocht je niet nemen als je nog te communie wou. Iedereen wilde vandaag nuchter blijven en de hostie halen. Alleen ik zou dat van onze groep apart en heel deftig mogen. Communicanten kregen een hele

speciale eerste communie en daarna mocht de rest pas. We fietsten gezamenlijk door de frisse morgenzon. Mamma rook heel lekker. Voor speciale gelegenheden gebruikte zij een zalig ruikend parfum dat uit een heel klein flesje kwam. Een beetje daarvan verspreidde ze in haar haren en heel lang droeg ze dan die heerlijke geur, die wij onjeklonje noemden.

Toen ik de laatste mem versnoept had, gooide ik het opgefrommelde builtje weg. Moeder zag het en riep: *"mar 't is toch nie waor!"* Daarop volgde zo'n vernietigende blik dat ik wel door de grond had willen gaan. Hoe had ik in godsnaam zo'n gaper kunnen zijn! Mijn eerste communie zo bederven! Onvergeeflijk. Ik kon niet anders dan hartverscheurend janken. Ik voelde me diep ongelukkig en zag alle ellende van de laatste weken weer aan me voorbij trekken. Het was allemaal voor niets geweest. Ik schaamde me dood. Pappa probeerde me te kalmeren en mamma had kennelijk al medelijden gekregen, want ze beloofde, dat ze aan de meester zou vragen of ik nog mee mocht doen en misschien was het toch allemaal zo erg niet.

Volgens de meester was het denkelijk niet zo'n ramp. Ik mocht tenminste gewoon deelnemen aan de ceremonie. Dat betekende een enorme opluchting. Alleen snapte ik niet, hoe mam dat zo vlug te weten was gekomen. Het zou me niets verbazen als ze achteraf toch maar niets gevraagd had om mij gerust te stellen... Ik durfde het moeder niet te vragen en ik betwijfelde of ik de meester wel echt dankbaar moest zijn. Ik kon de heilige hostie zelfs doorslikken zonder die met mijn tanden aan te raken. Misschien lag het aan de hosties van die dag. In elk geval was er niemand van de hele groep die in huilen uitbarstte, omdat hij het gewijde brood niet door de keel kon krijgen. Ik dacht dat het misschien kwam omdat ze nu gewijd waren. Heilige hosties gleden mogelijk beter. De engelachtige witte bruidjes vond ik bij de optocht naar de communiebank veel mooier dan de jongens, die meestal net als ik in het donker waren.

Eindelijk was de lange, plechtige hoogmis achter de rug en reden we hongerig naar huis waar het echte feest moest beginnen. Op die dag kwam er heel veel volk, vooral ooms en tantes, maar ook mensen uit de

buurt. Ik kreeg kwartjes, soms guldens en van opa en ome Ninus zelfs een knaak!

Vervelend vond ik het, dat ik met mijn nieuwe pakje uit moest kijken en niet echt mee kon ravotten. Om drie uur moest ik immers met mijn nieuwe uitrusting naar het plechtige lof. 's Avonds feestte men nog door en al mocht ik als communicant wat langer opblijven, toch vond ik op het laatst het feest meer voor de grote mensen dan voor mijzelf.

Dat jaar in de tweede klas gebeurde er buiten de dagelijkse sleur van schoolgaan niet veel bijzonders. Een keer waarschuwde men ons in de klas voor vreemde kerels. Wij mochten nooit iets aannemen en met mannen meegaan die we niet goed kenden. Die mensen konden 'aanranders' zijn en al wisten we niet wat dat precies waren, we zouden er wel voor oppassen. De vreemde verleiders schenen zich vooral op te houden in de bosrijke steegjes en zandwegen die aan de kant van Tenblakke te vinden waren. Voor mij een extra reden om 's avonds in het donker nog banger te zijn.

In de derde klas kregen we meester Verhoeven terug. Met de overgang waren een paar bekende gezichten weggevallen, maar daar waren andere oudere zittenblijvers voor in de plaats gekomen. De ene Moes viel af, de andere kwam er voor in de plaats.

De zevende klas die onder meester Van Pinksteren zo gefloreerd had, werd afgeschafte. Daarmee verdwenen veel grote jongens van school.

Ik zat in de vierde ook bij Verhoeven die de dubbelklas drie en vier leidde. Ik kon met hem nog altijd goed opschieten. Met de Clement was ik een van de weinigen die met schrijven, duidelijk een van meesters stokpaardjes, getekende bloemkaarten uit Indië kon verdienen. Alleen als je minstens een acht haalde, wat werkelijk moeilijk was, kreeg je zo'n gekleurde kaart. Bij meer dan acht mocht je zelfs komen uitzoeken en dat was een ongekende eer. Wij werkten ons uit de naad om zo'n afbeelding te bemachtigen. De eierzucht was groot. Het kaarten- en rangnummerstelsel deed me meestal met mijn tong uit de mond werken en ik was pas tevreden wanneer ik wist dat ik vrijwel zeker de eerste van de klas

zou zijn. Vooral met Frans van Druenen moest ik dat uitvechten. Het scheelde meestal maar een enkel puntje.

In de vierde mocht ik voor twee dubbeltjes in de maand eersteklassertjes uit de buurt meenemen. Daarvoor moest ik Rinie van de Patersdreef, Pietje Voets en Rudi van Roelven elke dag op gaan halen en thuisbrengen. Zij konden met hun kleine fietskes niet zo vlug uit de voeten als ik wilde, maar het dubbeltje per maand vergoedde veel. Bij meester Verhoeven ging ik er doorgaans groot op dat ik mijn catechismus feilloos kende. Het altijd kennen van de catechismusles droeg zeker bij tot de goede verstandhouding met de meester. Wekelijks moesten wij onze portie uit het boekje van geloofszaken afzonderlijk bij hem komen opzeggen. Elke zaterdagochtend was dat zo. Het was ons enige huiswerk en men eiste van ons, dat we de antwoorden konden dromen, al wisten we halve tijd niet wat we op stonden te dreunen. We noemden het 'opzeggen' en dat was het ook. De meester legde alles uit, zo goed hij kon, maar dan nog was het ons vaak niet duidelijk. Dat mocht schijnbaar gerust zo zijn, want in onze catechismus stonden dingen als: wat is de heilige drieëenheid? en dat was onbegrijpelijk, ook al gaf je het goede antwoord van: "één god in drie personen". Ik had me die drievuldigheid voorgesteld als de bescheiden kroonluchter in de kerk: drie lichtjes en toch maar een lamp. Natuurlijk had ik dat niet tegen de meester durven zeggen, want wie was ik wel, als Sint Augustinus en de meester dat al niet konden begrijpen. Eigenlijk mocht je dat niet begrijpen. ...

's Zaterdags ergens op het einde van de lente naderde een ramp.

Iets wat me nooit overkwam, gebeurde. Ik was totaal vergeten om mijn catechismusles te leren. Op weg naar school ontdekte ik het pas. Ik zag de meester al lelijk en teleurgesteld kijken, terwijl ik alles meerdere malen over zou moeten schrijven. Ik moest natuurlijk lang in school blijven. Daar ging ik met mijn goed gedrag. Weg mijn onbevleete blazoen. Ik had het in een keer helemaal bedorven bij de meester. Wanneer ik in moeilijkheden zat, was het enige wat ik meestal deed, zachtjes bidden. Ook daar kon ik mijn overspannen hersenen niet goed bij houden. Dat me dit uitgerekend die morgen moest overkomen, toen ik toch al zo in

tijdnood zat. Als ik niet hard doorfietste, zou ik nog te laat komen. Dat zou dubbel mis zijn. Spijbelen kon ik beslist niet. Mijn zus zou het gauw weten en dan was het hek helemaal van de dam. Ik kon het niet laten hard fietsend toch telkens even in mijn catechismus te kijken. Ik had de hoop nog niet totaal opgegeven. Ik probeerde me de antwoorden alsnog in te prenten, maar ik trof het slecht. Het waren verdomd moeilijke vragen. Die rottige antwoorden met ten eerste..., ten tweede..., en ten derde kreeg ik er nooit meer ingestampt. Nee, het was niet meer te redden. De huwelijksbeletselen waren me teveel. De school kwam al in zicht en door de zenuwen kon ik de zaken maar niet op een rij krijgen. Er werd nog gekrioeld, dus gelukkig geen stille rijen. Een goed teken, dacht ik, toen net de bel ging. Met vuurrode kop en kloppend hart haastte ik me mijn noodlot tegemoet.

Maar wat was dat gek; het bleef maar even stil en de kinderen juichten en hingen opeens allemaal over het hek rond de speelplaats! Ze hingen er heel ver overheen en het was alsof ze allemaal naar mij uitkeken. Pas toen ik op de hoogte van de speelplaats zelf was, zag ik, dat ze aan me voorbij keken. Hun blikken volgend keek ik om en zag in de verte een brede, gekleurde waaier over de weg naderen. Toen dacht ik er pas aan dat de Ronde van Nederland langs ging komen. Nog voor ik mijn fiets tegen de zijkant van de veranda gegooid had, suisden de eerste renners op hun blinkende kirfietsjes al voorbij. Een grote zoemende massa vormde het peloton daarachter. Ik had geen tijd en behoefte om te kijken of er alle beroemdheden bij zaten.

Ik zat achter de school met 'mijn' huwelijksbeletselen te worstelen en hoopte dat de schoolbel nog even op zich zou laten wachten. Dat die renners ook zo hard moesten rijden... Mijn hoop bleef ijdel, het galmende geluid van Van Pinksterens bel klonk door de gang. Het getier op de speelplaats verstomde voor de tweede keer. Ik moest snel maken dat ik in de rij kwam. Ik rende voor om en stond met kloppend voorhoofd en een zeer onzeker gevoel na te hijgen. Zouden de godgegeven renners me gered hebben? Het leek me onwaarschijnlijk.

Als ik nou maar niet te vlug aan de beurt kwam, dan hoorde ik de goede antwoorden een paar keer... Helaas, de meeste kinderen hadden er veel

moeite mee, zodat meester maar gauw een goed voorbeeld wilde stellen.

Met onzekere tred kwam ik voor de klas. Ik had niet de overtuiging dat het lukken kon. Ik viel bij de huwelijksbeletselen dan ook vlot door de mand. Daar er zoveel waren die halverwege hun antwoord bleven steken, besloot de meester ons vijf minuutjes te geven om alles nog eens goed over te kijken, maar dan moesten we het wel kennen als we thuis geleerd hadden. Toen ik weer aan de beurt kwam, bleef ik op dezelfde plaats hangen als daarvoor het geval was geweest. Toen pas begon de meester echt bedenkelijk te kijken. Zijn zichtbare teleurstelling griede mij en bracht me nog meer van de wijs. Ik vervloekte alle beletselen die in drieën uiteen moesten vallen. Bloed- en aanverwanten en het hele ratenplan. Ik was het plotseling roerend met Toon Moes eens, die altijd al gezegd had dat *diejen hille kattechismus één grote rotzooi was*. Die dag haatte iedere klasgenoot meester Verhoeven om zijn strenge straffen. We wensten hem stilletjes een vroege dood toe, een kinderwens, die vrij snel vervuld zou worden.

Later, in heel andere omstandigheden, kwam de catechismus nog een keer terug. Mijn vader was altijd vroeg van huis vertrokken op de fiets. Hij hoefde niet meer zoals vroeger een vijftigtal kilometers pedalerend af te leggen voor het graafwerk in de Peel. Nee, zijn fiets, bleef voortaan achter bij een opstap café en hij kroop tussen het werkvolk op een hoge vrachtwagen, waarop een tochtig schuurtje geschoven stond. Ze zaten zo soms wel een uur te vernikkelen, voordat ze aan hun arbeid in de sleuven gingen beginnen maar men beschouwde het als grote vooruitgang, dat men de hele afstand niet meer per rijwiel af hoefde te leggen en zodoende pas een dik uur later van huis af hoefde.

Het was vrijdagavond en vader was ver over tijd. Mam had al ettelijke malen angstig op de klok gekeken, hoewel ze wel wist hoe laat het was. Ze maakte zich zorgen om vader en zijn weeggeld. Er kon van alles gebeurd zijn, maar het meest waarschijnlijke was dat hij met zijn makkers in het opstap café het weekend vierde. Mijn oudere broers waren naar de avondschool. Na veel geaarzel maakte moeder me duidelijk dat ze graag

zou hebben dat ik eens 'naar de fiets van pappa ging kijken'. Ik wist meteen wat ze bedoelde; hij zou wel in het kroegske zitten en dan mocht ik in geen geval meer zonder hem naar huis komen.

Ik ging dus op mijn fiets op weg langs de waterleidingsbossen naar het wegcafé. Ik hoopte dat pap daar was, want het werd al donker en ik zou straks de eenzame weg niet graag alleen terugfietsen. Gelukkig, vaders fiets stond nog met al de andere werkmansfietsen tegen de grijsgrauwe herberg. Desnoods kon ik hier wachten... Ik hoefde tenminste niet alleen naar huis, tenzij er onderweg iets ernstigs gebeurd was. Ik zat voor mezelf te overleggen hoelang ik zou blijven wachten, toen ik meteen bij het opengaan van de herbergdeur onze pap zag zitten. Ik ging naar binnen en vader verwelkomde mij ongewoon luidruchtig. Ik werd meteen bedolven onder kwatta's. De kasteleinsvrouw moest al geducht ingeschonken hebben, want pap was overdreven spraakzaam. Zo had ik hem zelden tevoren gezien. Ik was 'zijne jongen, die zo goed leren kon en die *mister* zou worden'. Vreemd, pap was anders de bescheidenheid en gereserveerdheid zelve. Ik was onaangenaam verrast. Vaders kreet bracht een lachsalvo teweeg van zijn zatte maten en ik voelde me helemaal niet op mijn gemak. Werd ik belachelijk gemaakt en was mijn schaamte terecht, of was pappa's compliment eerlijk bedoeld? Ik kreeg sigaretten, hoewel ik nog helemaal niet rookte. De ladingen chocoladerepen lieten niet af. Ik liet alles maar met een verlegen glimlachje begaan.

Toen opeens sprak Mies de Pruver, die op de hei in de houten wandluisbarakken woonde met zijn Mina en al haar jong: "*och, Piet, zo 'ne student, die heb ik ook ene, ... die zit thuis tot vervelens toe zijne katechiesmus te leren!*" Het maakte veel nieuw gelach los en daar moest er meteen nog ene op gevat worden. Mies hield het woord: "*en wete nou waarom de huishouwes van d'n arme werkman zo groot zijn? Wete gullie da' nie?*" Er kwam geen respons.

"*Da sta toch in d'n arbeierskatechiesmus,*" grapte Mies. "*Nou dan za'k jullie 's uit d'n droom helpen...: zoveul jong, da komt omda d'n haon van de werkman noit op 'n aander mag pikken!*"

Groot succes, iedereen lachte en scheen het te begrijpen behalve ik.

Toen Mies mijn gezicht vol onbegrip zag, voegde hij er nog aan toe: "*ja, en armoei jongt, jungske!*"

Men noemde Mies *de rooie* vanwege zijn ideeën en zijn werkmanscatechismus. Hij dronk veel en was dan breedspakig met geijkte wijsheden, waarvan wij, kinderen, niet het minst begrepen. De Mies kenden wij vooral van zijn luidruchtige nachtelijke liederen. Dan kwam hij stomdronken huiswaarts naar zijn arme Mina en liet zijn eeuwige klok van Arnemuïden over de hei daveren dat het luidde tot in heel Tenblakke.

Na veel zattemanspraat zag vader eindelijk mijn diep gemeente gegaap en ging tegen de verwachting vlot met me mee naar huis. Ons mam kreeg gelijk met haar: "*as ik ga, wil da nie gedaan zijn.*" Het vrouwvolk kwam er in de dronkemanspraat niet best vanaf. Ik was erg blij dat mijn aangeschoten vader plotseling zo gewillig mee fietste, want ik viel om van de slaap.

's Anderendaags vroeg moest ik met mijn oudste zus mee naar de kerk, want het onderwijzend personeel hield het bijwonen van de heilige mis nauwkeurig bij en vermeldde dat zelfs op onze rapporten. Bovendien was het jaargetijde voor mamma's moeder en ook al hadden we die nooit gekend, iemand van de kinderen diende daar toch bij te zijn.

Het bijhouden van de kerkgang gold alleen voor de schoolkinderen die de eerste heilige communie gedaan hadden en voortaan hing ik dus ook in de prijzen. Elke morgen was er dan een meester aan de jongenskant, rechts, en zat er een zuster of juffrouw bij de meisjes, links. Die hielden de stand bij. Per trimester prijkte het berekende totaal onderaan op onze cijferlijsten. Hoe groter het aantal, hoe beter natuurlijk.

Die morgen kwamen Nellie en ik veel te laat. We durfden niet meer naar voren. Stiekem schoven we achteraan in een van de laatste middenbanken en deden alsof we bij een devoot geknield oud vrouwtje hoorden. Het vrouwtje, dat wij voor ons grutje wilden laten doorgaan, leek een beetje op een beeldje van Kniertje dat op onze dressoir stond. Het enige verschil was dat zij helemaal in het zwart was, wat schijnbaar voor oude kerkgangers zo hoorde. Ze prevelde eindeloos aan haar *potternosterke*, zodat wij haar dunne lippen konden zien bewegen. De dikke pastoor stond tussen zijn twee misdienaars met zijn brede rug naar ons toe en

raffelde onverstaanbaar de mis af. Ik barstte van de slaap en verveelde me. Ik probeerde een paar Weesgegroetjes en een enkel Onze vader en ik deed alsof ik las in mijn eerste kerkboekje met zijn kleurige plaatjes van gladgestreken priesters, maar ik kon het geen van alle lang volhouden. We waren blij dat de pastoor in plaats van preek alleen 'de gebeden worden verzocht...' deed. Daarna kwam de al even dikke koster, die samen met de pastoor veel dronk volgens het volk rond voor de collecte. Meestal gaven wij per man een cent. De lange stok met de zwart fluwelen zak en het nietige belletje daaronder kwam steeds dichterbij. Ik had nog steeds geen collectegeld van Nellie gekregen en wachtte met ongeduld. Mijn zus had kennelijk ook moeite met de slaap. Ze schrok wakker toen ik haar aanstootte en begon koortsachtig te zoeken in mamma's handtas, die ze thuis inderhaast uit het dressoir had gegrist. In dat zwarte buideltasje zat veel. Ik kreeg een volle greep in mijn handen gestopt. Bidprentjes, stukken van moeders gebroken zilveren rozenkrans, centen, dubbeltjes, kwartjes en een stukje hout dat ooit een palmtakje geweest was. Ik zocht een cent uit en hield die apart. Toen de koster bij ons aanbelandde, was ik toch al blij dat ik niet hoefde te doen alsof ik hem niet zag. Sommige kinderen konden dat met gemak en gaven nooit iets. Wij schaamden ons er diep voor wanneer we onze cent vergeten waren. De koster, eigenlijk een vriendelijke man, kon lang aanhouden wanneer je deed alsof je hem niet wilde zien. Maar misschien deed hij dat bij ons extra lang, omdat hij verwachtte dat we altijd wat gaven.

De donkere zak, die wij kerkschaal noemden, hing voor mijn neus ik deed mijn volle hand in het zakje en verbijsterd keek ik even later in mijn andere hand waar de bedoelde cent nog in zat. Mijn zus merkte aan mijn reactie meteen wat er aan de hand was.

Verwijtend beet ze zich op de lippen en wist vervolgens niets beters te bedenken dan te knielen en te doen alsof ze diep in gebed verzonken was. Ter wille van meesters en zusters boekhouding stapten we tezamen even later achter het oude grutje naar de communiebank. Terug liep Nellie door de linker zijbeuk van het vrouwvolk en ik stapte vol eerbied door de zijgang van de jongens. Ons oude grutje keerde terug door het middenpad. De handen voor de ogen, geknield en wel, zaten we onze

tijd uit te dienen. Ik vond dat het in de kerk meestal naar kou en kaarsen rook. Kaarsen deden me aan begrafenissen denken, omdat ik er nog nooit zoveel had zien branden als bij de begrafenis van ons echte grutje. Ik bad dat Nellie thuis niets van mijn stommiteit zou zeggen. Eindelijk draaide de pastoor zich om en gaf zalvend zijn zegen. We zaten op het *Ite missa est* te wachten en al was het Latijn voor ons een hele heksentoer, wij wisten wel dat het dan gauw afgelopen zou zijn. Daarom antwoordden wij ook welgemeend: "*Deo gratias!*"

Buiten fietsend groetten we iedereen die we op de lange weg naar huis tegenkwamen of voorbij reden. We werden vrolijker naarmate we dichterbij huis kwamen. Langs D'Aauwbaan stonden sommige telefoonpalen in de kille morgen te zoemen en het eentonige geluid deed me aangenaam aan. We hoefden alleen nog door de bossen voor we in ons buurtje zouden zijn. Wanneer het lektries en de telefoon ophield, begon Tenblakke. Thuis wachtten gebakken eieren met spek en omdat we nuchter en hongerig waren, gingen we het laatste stukje extra hard. Nellie kon over het algemeen niet zo goed tegen het lange nuchter blijven. Ze had het er bij de laatste nachtmis maar slecht af gebracht, toen ze temidden van de wierooklucht in de volle kerk van haar stokske gegaan was. Deze keer was het goed gegaan.

Anna Hoewd had er ook vaart in gehad. Zij was al voor ons thuis uit de mis. Terwijl ze de donkergroene vensters van het ouderlijk huis opende riep ze van buiten af al: "honger, honger!"

Onze fietsen kwakten we tegen de stalmuur en toen mijn zus het tasje van mamma teruglegde, zag ik haar hetzelfde denken als ik. Ze zei alleen: "Anna had honger." Ik was haar dankbaar.

School en kerk bleven ons met regelmaat verplichten en beide vormden een vaste sleur.

Het vormsel kwam met zijn kaakslag boven de gekruiste kaars: en ik was al 'soldaat in de kerk van Christus'. De bisschop die de ceremonie zelf uit kwam voeren, was niet meegevallen. Wij hadden ons de monseigneur veel indrukwekkender voorgesteld, maar hij was maar een klein oud manneke gebleken die makkelijk twee keer in onze reusach-

tige pastoor had gekund. Bij de plechtige communie kwam weer de hele familie, zogenaamd om mijn feest te vieren, maar nog sterker kreeg ik toen de indruk dat de communicant zelf lang niet zo belangrijk was als het feest. Ik kreeg veel geld, maar naarmate de dag vorderde, minder aandacht. Ik ging die avond tamelijk teleurgesteld naar bed met mijn kleurige oorkonde, waarop in deftige zwarte letters mijn naam stond. Ik zat niet meer bij meester Verhoeven, maar bij de nieuwe bovenmeester. De nieuwe was dik bevriend met de pastoor en de koster. Hij kreeg daarom al gauw de naam dat hij hem ook lustte. Bovenmeester Uitdegraaf las sterke verhalen voor uit het boek *Keurlessen*. *De vier heemskinderen*, *ridder Roeland* en *De Bokkenrijders* maakten diepe indruk. We genoten van het gedicht Boerke Naas, het slimme kneutertje, dat zich op rijm door zijn jas en broekspijpen liet schieten, tot het pistool van zijn overvaller leeg was. Toch moest ik met enige weemoed terugdenken aan de verhalen van Verhoeven over bewonderenswaardige heiligen, zoals pater Damiaan op Molokai en Don Bosco. Vertellen was toch mooier dan voorlezen.

We verdienden aflaten bij het leven met de kerkgang op de eerste vrijdagen van de maand. Ik had zelfs in een overmoedige bui een novene geprobeerd, maar dat was maar voor de helft gelukt. Ik bracht met mijn oudste zus de Liefdekoning rond in onze buurt. Die Liefdekoning was een blaadje in de trant van 'de kindsheid', dat Nellie kreeg via een missionaris, die vroeger haar godsdienstonderwijs op de zustersschool gegeven had. Wij moesten er een vijftiental aan huis bezorgen. Meestal bracht zus het katholieke tijdschriftje alleen rond, maar bij de laatste, verre adressen achter de patersbossen moest ik mee als haar eventuele beschermengel. Ik deed het meestal met tegenzin, ook al was het toch een zekere eer dat men je al als zo sterk inschatte. Wanneer we eindelijk van de rondgang thuiskwamen, was het al gauw bedtijd en misten we het gezelligste van de avond thuis. Maar zoiets moest je op kunnen brengen als versterving, had ik geleerd, dat was goed voor je zielenheil. Wanneer ik mopperend onder de dekens lag en ik bad mijn avondgebed: "mijn heer en mijn god, ik kniel voor u neer..." kon ik de moed niet meer

opbrengen om op te staan en daadwerkelijk voor mijn bed te knielen. Ik haalde mijn knieën nog wel op onder de dekens, maar dat vervlakte al gauw tot een lighouding met lichtgebogen knieën. Uiteindelijk werd het knielen enkel denkbeeldig. Ik vergat mijn avondgebed net als het morgengebed nogal eens. Alleen wanneer het een bijzondere dag was, bad ik het wel, desnoods onderweg op de fiets. Het bevorderde niet de aandacht voor het gebed, maar ik was al blij dat ik er aan gedacht had.

Een ding in de kerk van die dagen vond ik afschuwelijk vies: het kussen van het kruis op goede vrijdag. De hele kerk schoof dan in processie naar voren. De pastoor wreef aanvankelijk nog met een doekje flauwtjes over de natte voeten van het beeld, maar dat zag hij al gauw niet zo nauw. Ik vond het eigenlijk net zo vies als het drinken op school, allemaal uit dezelfde geëmailleerde beker. Ik moest eraan denken hoe de meesten van de jong die beker niet eens omspoelden voor ze eruit dronken. Er waren van die viezeriken bij die telkens hun snotbel luidruchtig opsnoven tot de gele sliert weer terugzakte op hun bovenlip. Soms werd die weggelikt, wat me deed huiveren. Ik was vies van alles wat met vreemde monden in aanraking was geweest. Wanneer ik iemand de korstjes uit zijn neus zag eten, kon ik urenlang de gedachte aan smerig snot niet meer kwijtraken. Schoorvoetend kuste ik het kruis. Heel vluchtig, met tegenzin en droge lippen. In de bank zat ik na te griezelen, eraan denkend hoeveel natte neuzen en vieze monden mij waren voorafgegaan. We vervulden trouw onze zondagsplicht. Vanwege de duiven die op zondag van Orléans of andere moeilijke Franse plaatsen moesten komen, verzette pap de mistijd wel eens. Hij ging altijd, ondanks de duivenvluchten die hij niet kon missen.

Schoolkinderen gingen allemaal en hadden er geen enkele moeite mee. De meester had eens verteld dat er elke minuut van de dag mensen op de wereld stierven en daarom was het voor ons een vanzelfsprekende zaak dat we veel moesten bidden, onze catechismus goed behoorden te leren en ons verplicht voelden vaak naar de kerk te gaan.

ANDERS DAN ANDERS

Verstoppertje heette bij ons *wegkruiperke*. Daar waren dikwijls tien of meer kinderen van onze buurt mee gemoeid. Het begon meestal in en rondom het huis en geleidelijk aan dwaalden we vanzelf verder af, omdat de schuilplaatsen vlakbij het honk te bekend werden.

In onze buurt was een gekke Hendrik komen wonen. Hij huisde in een merkwaardig zomerstulpje bij de zuidelijke masten. Daar zat hij met zijn oude moeder in een Hans en Grietje-achtig houten huis op wielen. Hendrik had de vreemde familienaam Zomerzaat. Hij was een droefgeestig uitzierende dertiger, lang en slank en altijd netjes gekleed.

Heel zelden kwam hij bij ons melk en eieren halen. De eerste keer dat hij bij ons was, had ik met mijn postzegelalbum voor mijn neus gezeten. Geïnteresseerd had hij zich even over mijn bescheiden verzameling gebogen. Al gauw bespeurde ik iets afkeurends in zijn wazige blik. Hij had me donker aangekeken maar niets gezegd. Daarna was hij met zijn melk en eieren vertrokken. Buiten had hij zijn grote hond aan onze voordeur vastgemaakt.

Op een dag stond hij plotseling weer bij ons met zijn 'Airedale', zoals hij de hond noemde. Het hardblauwe kannetje voor de melk ontbrak. Hij had een klein pakje bij zich. Dat was voor mij, zei hij. Het bleek een mooie serie oude Nederlandse zegeltjes te bevatten. Ik was verguld en ging Hendrik in een heel ander licht zien. Hij had mij om wat transparante plakkertjes gevraagd en ik had meteen mijn hele doosje meegegeven. Uren zat ik na te genieten met mijn geweldige geschenk. Ik plakte mijn kostelijke, nieuwe aanwinst enthousiast in. Omdat al mijn plakker-tjes naar Hendrik waren, deed ik dat met snippers bruin plakband die ik vouwde. Zo bedierf ik de zegeltjes, omdat het bruin doortrok in de zegels zelf.

We kregen op Tenblakke steeds meer hekel aan de rothond van Zomerzaat, omdat die ons op weg naar school steeds vervaarlijker aanblafte.

'Airedale' hadden wij een gekke, dure naam gevonden. Vreemder werd het toen Hendriks moeder het grommende dier met "Bras" terug bleek te roepen. Had Hendrik een aparte naam voor dezelfde hond of had hij ons voor de gek gehouden? Hendrik werd een nog vreemdere snuiter voor ons, toen Gret de Jager vertelde dat de nieuwkomer in vlagen van verstandsverbijstering zijn zorgzame, oude moeder sloeg.

Bij het wegkruiperke spelen was ik eens met wat kinderen uitgeweken naar het berkenplantsoentje dat tussen ons huis en de hei lag. Bertje van Tontjes wenkte me plotseling. Bert had zich wat verder in het berkenbosje willen verstoppen maar was daarbij gestuit op een hevig vriendpaartje, zo meende hij. Dat wilde ik ook wel eens zien. Geheimzinnig gaf men het nieuws door aan ieder die zich bij ons in de buurt bevond. In sluipgang kropen we naar het midden van het bosje, waar een open plek was. Daar hadden we ooit eerder ons honk gehad voor ons spel. Het verstoppen was vandaag bij huis begonnen, vandaar dat het honk daar was. Geruisloos en gespannen kropen we voort. Bert had gelijk. Er lag een bedrijvig paartje. Ze zaten iets te doen waarvan wij het fijne niet konden onderscheiden. Een kusje zou voor ons al verwarrend geweest zijn, maar wat we nu dachten te zien, ging alle verwachting te buiten. Even bleven we ons vergapen en slopen toen even geruisloos weg als we gekomen waren.

Iedereen was beduusd. Wat mij het meest verbaasde, was dat niemand scheen gezien te hebben dat het Zomerzaat was die daar met zijn eigen moeder lag. Ik was verbijsterd en beschaamd van zoiets getuige te zijn geweest. Ik moest mijn zegels met de kinderkopjes maar verscheuren, nam ik me voor.

Op zondagmiddag, als overal het stof der stilte hing, mocht ik voor een stuiver uit gaan zoeken in het winkeltje van tante Roos. Zij was een zuster van opa Klaas en woonde, van ons uit geredeneerd, schuin achter Gret de Jager en naast Sjooman in een groenbemoste boerderij, waarin ze een overvolle winkel dreef. Een gedeelte van de achterstal was magazijn. Onze oude tante had het kruideniersmonopolie in onze buurt. Ze verkocht alles wat los en vast zat, maar voor ons vooral snoep. Welwil-

lend kwam ze van de zijkamer gesloft op haar afgetrapte pantoffels wanneer wij de bel van haar winkel in beweging gezet hadden.

In haar toonbank lagen de sepstelen, zuur- en kaneelstokken, rollen pepermunt en zuurtjes, toffees, toverballen en kauwgums met filmsterren, voetballers en wielrenners onder een sterke glazen plaat. Namen van filmsterren als Tyrone Power, Roy Rogers, Vivian Leigh, Ava Gardner, Clark Gable en Scarlet O'Hara spraken wij op onze eigen manier uit. Hun films hadden we nooit gezien en de 'sterrenkauwgum' was niet geweldig van smaak. Toch stuurde de verzamelwoede onze investering vooral naar Hollywood. We spaarden ook wel de cartoontekeningen van sportmensen, van wie vooral de wielrenners in trek waren, maar zij kwamen toch pas op het tweede plan. De Tour de France wilde deze branche nog wel eens doen opleven. De tekeningen gaven steeds een klein lijfje met een grote kop in karikatuur. De spotprentjes van bekende coureurs met waterhoofden vergden een tijdje bijna heel ons zakgeld. Dat ook deze kauwgum van matige kwaliteit was, deerde ons nauwelijks.

Tante Roos had een hoop dingen van één cent. Die zaten veelal in de glazen stopflessen die op planken voor het winkelraam stonden. Daar waren de losse, witte kauwgums, de anijsbabbels, de tover- en wijnballen, *sepkatjes* en andere losse drop. Ze had dozen vol met allerlei verschillende toffees voor hetzelfde luttele bedrag.

Tante Roos had gelukkig oneindig veel geduld met ons. Het beslissen in zo'n overvloed was ontzaglijk moeilijk. Onze tante begreep dat volledig.

Het rook er altijd zo lekker, terwijl we keken en afwogen wat het worden zou. Wanneer we eindelijk beslist hadden, ging de aankoop in een puntbultje en namen we afscheid met een gemeend "houdoe". Achter ons rinkelde de deurbel na, als tante terugslotte naar haar zijkamer. De dochters Janske en Jaantje zaten buiten onder de lindeboom, waar vroeger Bertoom altijd gezeten had. Verderop bij het achterhuis stonden de lege, groene kasten en gele korven voor de bijen die Bertoom gehouden had. Op de terugweg moesten we uitkijken voor de rothond van Zomerzaat.

Op een keer had ik een *sepsteel* en wat toverballen aangeschaft. Niet dat ik die zwarte stok echt lekker vond, maar je kon er *sepnat* van maken en dat duurde zo lekker lang voor het op was. Hele middagen kon je staan schudden met een fles water, waarin stukken van de steel gebrokkeld waren en dat werd wel een week lang herhaald tot het zwarte spul helemaal op was. De *poeliepek* scheen om een of andere duistere reden het best te gedijen en op smaak te komen wanneer we de fles 's nachts onder ons bed plaatsten. Zo plantte ik mijn *sepdrank* naast de pispot, dan zou hij zeker goed op smaak komen. Als het vocht bruin begon te worden, kwam er met schudden een vaalbruine schuim op en die zoog je op. *Schuimke trekken* heette dat. Heerlijk!

Op de terugweg liep ik expres langzaam. Thuis moest je zondags altijd heel stil zijn, omdat de ouders daar een middagdutje deden. Op de opzettelijk verlengde tocht huiswaarts haalde ik de toverbal telkens uit mijn mond om te zien welke kleur hij had. Toverballen vond ik evenmin als *sep* echt lekker, maar ook daarmee kon je weer lang zoet zijn. Minutenlang sabbelen om telkens veranderende kleuren te ontdekken. Ik schold mezelf uit voor stommeling en sufferd, toen mijn kostbare glibber uit mijn vingers gleeed. De ronde speekselnatte kleurbol zat vol zand. IJverig met de zakdoek poetsen hielp niet echt. Ik zou hem thuis afwassen; weggooien was te grote zonde. Ik rende naar huis en waste het vuil geworden deel van mijn zondagskapitaal zorgvuldig schoon en sabbelde verder.

Het was op Tenblakke vredig stil zoals op de meeste zondagmiddagen. Alle volwassen buurtbewoners sliepen of beter gezegd, lagen te bed. De grotere kinderen waren naar het dorp naar kameraden om ergens te gaan biljarten of kaarten. De kleineren moesten maar wat uit de buurt van de huizen spelen. Meestal werd dat een strooptocht door de bossen rond ons gehucht. In de lente zochten we bloemen en vogelnesten en in de zomer waren rupsen, vlinders en insecten ons doel, of we *reepten* met onze hoepels in de schaduw van de sparren. In de herfst vooral gingen we het bos van 't Heerke in, omdat er de kastanjes en hazelnoten rijpten. Dan moesten er zelfs de bossen van de paters en de nonnen aan geloven. Alleen op zondagen in de winter lieten we het bos met rust, want sprokkel-

len mocht op de Dag des Heren niet. Spoorzoeken naar het wild in de sneeuw was interessant, maar kou en ongeduld zorgden voor een vlotte vlucht naar binnen. In de zomer voetbalden we op het hoog land, een jarenlang braakliggende akker. De hitte kon ons niet afschrikken. Over-tollige kleren deden dienst als doelmarkering. Dat bracht veel geredetwist teweeg of een bal nou wel of niet zat. Volgens de keeper ging hij tegen de paal, maar voor de schutter ketste hij er via de binnenkant in. Meestal kreeg de keeper gelijk en de denkbeeldige doelpaal voorkwam menig rasecht doelpunt. Dan was er dikwijls ook heibel omdat een bal over was gegaan of niet. Wanneer de keeper hem niet meende aan te kunnen, werd de goal afgekeurd, omdat die bal nou eenmaal net te hoog was geweest. Naderhand was er zelfs even een 'echte' goal gekomen; twee ongeschilde sparren met daartussen het ruige aaneengeknopte vlastouw van strooipakken.

Als er geen partijje gespeeld kon worden, was het *pinantie schieten* erg in. Dat kon je zelfs met zijn tweeën. Vroeger hadden de hele groten uit de buurt wel eens meegedaan. Dat was voor mij niet prettig geweest, omdat ik al gauw het gevoel kreeg amper mee te tellen. Dat was al merkbaar bij het kiezen voor het 'partijke'. Ik bleef als laatste over bij het afpassen met hele en halve voetjes en ging als een soort toegift bij de zwakst geachte kant. De formulering "die krijgen jullie erbij" deed me altijd ineenkrimpen tot het overschot dat ik voor hen was. Bij het spel raakte ik nauwelijks betrokken. Ik voelde me er voor een te meer bijlopen. Alleen voor uitballen was ik goed genoeg en als ik geluk had, mocht ik als puur linkse de corners van die kant nemen. Dat viel niet mee, omdat juist aan de rand van het veld het gras het hoogst was. De groten vochten ondertussen een geducht robbertje uit. Die van ons gingen erop met een 'we-lusten-ze-groen'-mentaliteit.

Het wilde trappen in het stof bracht onvermijdelijk zere enkels en schenen met zich mee. Ties, onze buurjongen met zijn trage bewegingen en zijn lichtelijk scheefstaande voeten, wilde mij nog wel eens aanvuren als hij achteraan in het gedrang kwam met: "erop, erop as ge meerijdt, erop!" Hijzelf reed door de week met zijn even schuin gebouwde broer Jan de groentekar van Beekmans en had geen verstand van voetbal. Zelf

viel hij niet of veel te laat aan met zijn uiteen wijzende voeten. Mijn elftal verloor dik...

Iemand die men tot binnenbuurts vreemd volk rekende, was Gret de Jager. Hij was een zonderling met veel kennis van kruiden en hij bood uitkomst bij ziekten en pijn. Gret kende werkelijk kruiden voor alle kwalen, waarbij gezegd moet worden dat ze lang niet altijd hielpen. Ik had graag met hem doen. Hij had iets goedigs en raadselachtigs over zich. Hoewel Gret een gesloten indruk maakte en teruggetrokken leefde, maakte hij meestal een gezellig spraakzame indruk, wanneer men een beroep op hem deed. Zijn armzalige hutje tegen de hei, verdoken tussen linden en esdoorns, was kaal en eenzaam. Het was alsof het zich had aangepast aan zijn schuw ogende bewoner. Gret vertoefde met zijn jachthonden meer op de hei en in de masten dan thuis. Vooral zijn fret, die soms in een kooitje aan zijn riem bungelde, trok onze aandacht als we hem op een van zijn tochten ontmoetten. Fretten waren venijnige beestjes die op grote geelwitte bunzings leken. Stropers gebruikten ze vooral om konijnen uit hun holen te jagen. Die van Gret was niet zo goed afgericht. Het beestje was te bloeddorstig en beet de konijnen vaak dood voor ze hun hol uit konden. Ook al kon Gret niets met de felle rover beginnen, toch nam hij hem vaak op zijn tochten mee. Dat vond iedereen vreemd behalve Gret. De oude vrijgezel leefde voornamelijk van de jacht. Wij vonden hem een kluzenaar.

Eens had pap Gret gevraagd een wilde zwerfkat, die bij ons voortdurend kuikens weghaalde, te komen schieten. Het was een grote grijze kater die op ongeregelde tijden uit ons naburige bos kwam en de jonge kuikentjes uit de buitenren roofde. Zo waren er al verscheidene van die gele donsbolletjes verdwenen. De kat kreeg van alles de schuld, hoewel de kraaien en eksters best wel eens schuldig konden zijn aan de kuikenmoord.

Gret kwam vlot. Groot en in het groen gestoken, op het hoofd de jagershoed met de opvallende blauwgeblokte gaaienviertjes in de band, zo verscheen hij de eerstvolgende dag al. Zijn groene broekspijpen droeg hij in bruingrijze kousen en daarom kwam hij een beetje over als een overjarige padvinder. Gret stelde zich op bij onze *dorzeere*. Zijn dubbel-

loops jachtgeweer in de aanslag. De kater was gesignaleerd. Verlekkerd op de malse kuikens kwam hij gewoon voor zijn dagelijkse maal. Wij mochten nou niet naar ons huiske, want dat lag tegen het kippenhok aan, waar onze kuikens zaten. Daar moest de kat elk ogenblik voor de dag komen. Nee, wij moesten vanwege het gevaarlijke geweer maar binnen blijven. Door de stalraampjes konden we het buitengebeuren volgen. De zwerfkater liet, alsof hij van onze plannen wist, langer op zich wachten dan we dachten. Maar eindelijk had hij toch weer toegeslagen. Door het stalraampje zagen we Gret aanleggen. Hij richtte op de grijze rover die met een kuiken in de bek het bos insloop waar de oudere kippen rustig rondscharrelden. Snel volgde een schot. Het geluid ratelde door het bos. Ook op onze stal dreunde het lang na. We keken langs de rokende loop van het geweer het bos in. Een mooie grote Islander hen lag morsdood in het zand onder de masten. De kat vluchtte ijlings het bos in en zou volgens Gret voorlopig nooit meer terugkomen, maar het dier was brutaler en zo verlekkerd op kuikens dat hij al gauw ongelijk kreeg.

Diezelfde week viel het volgende slachtoffer al. Het zou het laatste kuiken voor de kat zijn. Pappa haalde zijn eigen geheime oorlogsgeweer, dat angstvallig verborgen op de hooizolder stond, te voorschijn en schoot de kat morsdood.

Ik vond het jammer dat Gret gefaald had. Ik schaamde me voor hem, omdat ik met hem bevriend was. Verder uit de buurt, in de bossen van de zusters van den Duynendael die wij gemakshalve ook d'n Berg bleven noemen, was warempel een schrijver komen wonen. Hij huisde achter de masten en zijn huis was door de dichte sparren vanaf de weg onzichtbaar. Hij schreef onder meer in onze eigen Katholieke Illustratie. Daar stond bij zijn verhaal een foto van hemzelf afgedrukt. Kunstenaars behoorden voor onze omgeving tot het vreemdste volk dat er bestond, maar wij kenden er geen van nabij en daarom was ons respect voor de schrijver mateloos. We probeerden allemaal zijn verhaal te lezen en mooi te vinden, want hij woonde in ons dorp en daarmee was hij een van ons geworden. Het was net als bij de voetbalclub: wanneer die het goed deed, waren wij er automatisch trots op. Zijn verhaal was voor mij te hoog gegrepen en het enige wat me bijbleef, was behalve de foto het

'zand' in de titel. Later kwamen we de schrijver wel eens op de fiets tegen tussen de waterleidingsbossen. Het was alsof hij ons niet zag. Hij fietste hard. Hij zei niks en wij nog minder.

We keken mekaar aan en toen hij ver genoeg weg was om niets meer te kunnen horen, zeiden we enthousiast: "*da waar verdimme de schrijver!*" We keken hem lang na.

Alleen in mijn dromen had ik het lef met hem te praten. Overdag zou ik veel te verlegen zijn geweest en wat moest een snotneus als ik, die gewoon op de dorpsschool zat -ook al wilde ik dan meester worden- toch bij zo'n mens gaan doen! Hij schreef al moeilijk, zijn praten zou voor mij ook wel niet makkelijk te volgen zijn. Bovendien zou je dan gruts moeten praten. Die tegenstand viel in mijn dromen vaak helemaal weg; daar durfde ik gerust met de man met de donkere snor, die in onze Illustratie schreef, te spreken over boeken en schrijven. Ik had het in mijn stoutste dromen over de boeken die ik zou gaan schrijven als ik eenmaal meester was. Die zou iedereen moeten kunnen lezen en begrijpen en ze moesten over eigen volk gaan...

DE WEIDSE MEI EN DE LIJN

In de maand april, als de mussen volop tijlpten en krioelden tussen de vroege krieckenbloesem lokte de natuur ons naar buiten. In mei werd dat nog sterker. Mei was de maand dat we te voet naar de stad liepen op bedevaart naar de Lieve Vrouw. Voor dag en dauw vertrokken we al. De autoweg lag stil en verlaten onder de hoge eiken. Er hing een tintelfrisse geur van jong en vochtig groen. We liepen wel een paar uur voor we bij de indrukwekkende kathedraal waren. De mis was daar al aan de gang. Toch waren wij waarschijnlijk veel eer opgestaan dan de meeste mensen die er bij het misbegin zaten. We gingen zolang de Parade op, waar de grote kastanjabomen prijkten in het zonlicht. De kraampjes eronder hadden al veel klandizie. Door het gegaap naar speldjes, medailles, prentjes, beeldjes en vlaggetjes misten we ook het begin van de volgende mis. Van die volgende mis pikten we het belangrijkste toch maar mee. We waren erg afgeleid door al die andere bedevaartgangers. Er waren er zoveel dat er in die godsgruwelijk grote kerk niet eens plaatsen genoeg voor waren. We zagen hele jeugdgroepen in kleurige uniformen. Vooral de jonge boerenstand liet zich zien. Wij kregen in de mis vaak het gevoel dat we er minder bij betrokken waren dan anders in onze parochiekerk. Na de dienst staken we een kaarsje op voor de Zoete Moeder. De terugtocht met pijnlijk zere voeten was het enige dat aan versterving deed denken. Versterving hoorde bij een goede bedevaart, hadden we geleerd. Daarom ging opa vroeger zelfs met erwten in de klompen naar Kevelaer. Dat was al heel lang geleden en de erwten waren gekookt geweest, volgens zijn eigen zeggen.

De meimaand was de tijd dat de kwikstaart, de kneuter en blauwlegger in of bij onze hout- en hooimijten nestelden. Dan gingen we naar de polder, mijn beide broers en ik. Kievitseieren zoeken was een oud gebruik. In ons dorp was een keer het allereerste ei gevonden! Daar mocht je mee naar de koningin! Zo'n eerste ei werd soms al gevonden in maart of

april. Daarvoor waren wij dus veel te laat. We liepen langs het berkenplantsoentje naar de Kregelsteeg, staken de spoordijk over en liepen door de lange zandige steeg. We kwamen bij het Heeseind. Daar moesten we de winterdijk over en dan waren we in de polder. Hier, op het eind van de Korsteeg woonden de Korst, die hengstenboer was en verder rechts stierenboer, Ies. Mijn oudere broers grinnikten daar om dingen die ik helemaal niet volgen kon, maar waarvan ik aannam dat ze met de hengst en de stier te maken hadden.

De boerderij van Ies stond met de kont naar de weg. De mesthoop lag aan de achterkant en bood een allerminst fraaie aanblik. De boeren plachten te zeggen: *"achter moet 't verdiend worre en veur nie verkeken."* De voorkant zag alleen uit over de dijk en de kale polder daarachter zou niet veel afleiding bieden.

Achter de oude winterdijk zagen we het wijde, vlakke polderland met al zijn roepende vogels voor ons. Het was één machtig vogelveld! De ronde boog van de Heelse brug over de Maas stak ver, klein en wazig blauw af tegen de hemel in het westen. Daarvoor keken we over een stil gehuchtje met een klein kerkje. Tegen de zomerdijk van de Maaskant hingen de huisjes als kleine kleurige blokjes. Pal voor ons lag een vijftal kilometer verder het Wild. Rechts daarvan was een eendenkooi. Dan was je al voorbij de weteringen van de Achterdijk. Meer oostelijk zagen we de stuwen in de Maas hun vierkante koppen verheffen als witte blinkende blokken in de zon. Verder staken hier en daar wat schoorstenen van steenfabrieken boven de einder uit. We moesten goed kijken, wilden we de verre molenwieken en kerktoertjes zien boven de lange rij van vage verre Maaskant dorpjes. Ik vroeg me af welke plaatsjes dat zouden zijn en wie daar allemaal wel zouden wonen. Geheel rechts wees een grote plompe kerktoeren boven de huizen uit naast hoge fabrieksschoorstenen. Daar maakten ze pillen van paardenpis, volgens jongens op mijn school. Dat zou wel gebeuren bij die hoge fabriekspijpen, die helemaal rechts te zien waren. Daar zou ik straks na de lagere school misschien heen moeten. Mijn broers gingen er al naar de ambachtsschool.

We doolden uren door de weiden en akkers op zoek naar vogeleieren. In veel weiden liep al vee. We roken het jonge, groene gras. Natuurlijk hadden we ons verspreid; op een afstand van twintig meter trokken we gedrieën banen door de polder. Speurend tussen het gras waande ik me toch tamelijk alleen in de eindeloze ruimte. Als er een grutto of een Kievit onder luid geroep van zijn eigen naam opvloog, snelde ik daarheen, onwetend als ik was. Daar waar ze opvlogen, vond ik nooit wat. Ik kende de afleidingsmanoeuvres van de weidevogels nog niet. Pas later leerde ik dat zo'n vogel je altijd van de nestplaats afleidde. De opgevlogen vogels waren behalve aan hun geluid ook gemakkelijk aan hun uiterlijk te herkennen. De grutto vloog met gestrekte hals en zijn poten languit onder zijn lijf geklapt, zodat ze achter de staart uitstaken. De Kievit kende ik aan zijn kuifje en afgeronde vleugels met de opvallend zwart-witte kleuren. Tegen de zon waren ze als van zilver.

Nadat we vele slootjes overgesprongen waren en de bijbehorende moeilijke afrasteringen bedwongen hadden, begon mijn ambitie te tanen. Wij waren zeker veel te laat voor Kievitseieren. Bij de eerste wetering moesten we naar links zwenken om de brug bij de Grind over te gaan. Ten langen leste kwamen we voorbij de wetering weer aan een akker bouwland, die van veraf een bruine vlek in de groene deken had geleken. Ik had allang meer aandacht voor bloemen en planten dan voor de eieren, die ik toch niet vond. Plotseling zag ik een wezeltje wegschieten. Even had ik weer aandacht voor de zaak. Mijn broer Gerrit begon opeens enthousiast te roepen. Hij had warempel een nest gevonden met vier grote, donkerbruine, gespikkelde eieren. Waren dat nou Kievitseieren? Nee, het was een nest van een grutto. Het nest was eigenlijk maar een onooglijk kuiltje. De eieren waren aanzienlijk groter dan ik verwacht had. De vondst wakkerde mijn geestdrift aan. Temeer daar ik steeds sterker getwijfeld had of we niet te laat waren voor de eieren. Nou was bewezen dat er wel degelijk waren.

In het slootwater aan de rand van de akker bekeken we of de eieren bebroed waren. Om ze mee te kunnen nemen, moesten ze ondergaan. Gerrit knoopte twee onbebroede eieren zorgvuldig in zijn rode zakdoek. De rest ging terug het nest in van de treurige grutto. Voortdurend hoorde ik

zijn ggrr-wiet-too, terwijl wij verder liepen. Even leek hij afgeleid door een soortgenoot die hij in de vlucht najoeg. Toen streek hij neer, hield zijn vleugels even uitgestrekt omhoog, zodat ik de glanzend witte onderveertjes goed kon zien en klapte ze dan langzaam neer, schudde zich even en stapte behoedzaam aan, richting nest. Ik vroeg me af of hij nou nog verder zou broeden. Ik wou dat we hem niet gevonden hadden. Het was een mooie vogel met zijn rozig bruin geschulpte borst. Fraai hoog op de poten. Vanachter zag ik zijn grijswitte rug en donkere staart, waarboven de warmbruine hals met de kleine donkere kop, die achterdochtig draaide bij elke tred. Achter zijn lange opgewipte snavel de schuwe oogjes, die ik nu weemoedig vond. Hij had het gauw gezien bij zijn nest. Hij ging op een paaltje zitten vlak bij me. Door zijn klaaglijk geroep kreeg ik meer medelijden met hem.

Gelukkig vonden we verder niets. Het lopen werd moeilijker voor mij, naarmate de dorpjes achter ons verder weg raakten en de boerderijen op de dijk kleiner gingen lijken. De kievitenvogels, die wij zagen, leken me gelukkig, omdat wij ze niet konden vinden. Met hun bolle vleugels maakten ze opgeluchte, rare zwenkingen en vreemd virtueuze capriolen.

Soms zag ik de rug van de vogel, dan weer zijn witte ondervleugel en stuit, zijn witte borst en zwarte kievitenskeel.

Gelukkig hadden mijn broers er nog voor de Achterdijk ook genoeg van en besloten ze om te keren.

Tijdens de lange tocht huiswaarts werden de passen steeds lastiger. Om de lange voetreis te onderbreken bliezen we de pluisbollen van uitgebloeide paardebloemen weg om te zien of we honderd jaar zouden worden. Meestal haalden we nog geeneens negentig. Alleen onze Harrie met zijn sterke adem haalde een keer de honderd. De zaadpluisjes dansen in de wind weg als miniparachutjes. Mijn moeheid zakte geleidelijk.

Eindelijk verlieten we de polder. We trokken 'roggespieren' uit en maakten fluitjes door in het jongste schot een gaatje te bijten. Niet alle roghalmen wilden loslaten. Soms trokken we een hele pol uit, wat nooit echt de bedoeling was. Wanneer de spier geleidelijk aan boven de laatste knoop losschoot, beten we er de opening overlangs in. Als we geluk

hadden, kregen we er met heel hard blazen een hoog babyachtig geluidje uit. Mijn broers konden dat allemaal veel beter dan ik. Zo fluitend, of eigenlijk liever blazend, kwamen we terug bij de onbewaakte overweg van de Korsteeg.

Daar wachtten we, want met de spoorlijn hadden wij onze spelletjes. Elk half uur minstens kwam er een trein voorbij, afgelost door losse locomotieven en lange goederentreinen, waarvan wij altijd de wagons moesten tellen. Soms waren er wel veertig!

Onze 'aardigheid' bestond in het leggen van kiezelstenen op de rails. We wisten dat het niet mocht en ons was zelfs verteld dat een trein daardoor ontsporen kon, maar dat geloofden we niet zo erg. We hadden het nooit gezien en we hadden inmiddels toch al veel kietelkeien op de lijn gelegd.

We zaten met spanning ineengedoken in de droge spoorloot te wachten tot de verre stommelende trein naderbij kwam. Zo vanonder uit de sloot keken we maar raar tegen de reizigers in de coupés. We waren ervan overtuigd dat zij ons niet konden zien. Wanneer het geratel en gedreun in de grond minder werd, kwamen we te voorschijn en waren enthousiast als we het warme meelgruis van de keiharde kiezel, die het daarnet nog was, in onze handen hadden. De trein was voor ons een dagelijks voorbijschietende rups vol rijke mensen, die naar verre plaatsen reed. Dat de trein gevaarlijk was, wisten we maar al te goed. Behalve de ongelukken die er regelmatig gebeurden, had ons mam al vaak verteld dat wij op de dodende trein altijd verdacht moesten blijven.

Moeder verhaalde dikwijls hoe ze al fietsend de aanstormende trein een keer helemaal niet gehoord of gezien had en zich alleen op het allerlaatste moment had kunnen redden door zich bij het horen van de snerpemde stoomfluit van haar fiets te laten vallen. Ze was helemaal in gedachten verzonken geweest en de machinist had haar al ver van te voren willen waarschuwen. Ze had daarvan niks mee gekregen tot ze op amper een meter afstand van de voorbijschietende trein was. De gedachte aan een vroege dood van moeder had mij een tijdlang beziggehouden. Gelukkig had uiteindelijk alleen haar fiets wat geleden, maar dat was van de val en niet van de trein gekomen.

Mamma zat meestal te zingen bij het schillen van de aardappels of bij haar bezigheden in de keuken aan het grijs granieten aanrecht. Wanneer ze zo aan het zingen was, kreeg je soms de indruk, dat ze tranen in haar stem had. Beleefde ze, gevoelig als ze was, het bezongen ongeluk mee, of dacht ze alleen maar aan vroeger, toen ze het lied van haar moeder leerde..?

Het smartelijke gegeven, waarvan flarden mij altijd bijbleven, begon met: "buiten het dorpje lag een overweg, links daarvan een huis, rechts een hoge heg..." Als ik moeder vroeg om het nog eens te zingen, kon ze dat maar moeilijk. Ook klonk het dan niet zo mooi als de eerste keer. Al neuriënd kon ze met moeite het begin terugvinden. Geleidelijk aan kwam de bewuste herinnering bij haar terug en leefde ze zich weer in... 'Moeder zei: "kindje, speel niet bij het spoor, straks komt een trein, het is gevaarlijk hoor. Marietje, voorzichtig!" riep de moeder nog.... Marie-tje was een kind en daarom ging ze toch..., speelde op de leggers groenbemoest en de maaier stond stil op zijn post... Treinrook maakte wolken aan de verre kim, oh, reddeloos, het was des maaiers schim. Nog speelde het kindje er naar hartelust, tussen het blinkend spoor, geen gevaar bewust... "Marietje!" riep moeder eensklaps met een gil, "Marietje, denk erom!" maar het bleef stil... Zij vond haar kind besmeurd met zand en bloed. Des maaiers oogst was weer goed..."

Ondanks de onduidelijke ouderwetse woorden als 'kim' en 'schim', maakte moeders lied veel indruk op me. Stil zat ik te denken aan de rokende moordenaar die zo onheilspellend de mistige nachten doorkliefte met zijn schrille schrikreten. 'Maaier' was wel een duidelijke term voor ons. In het dorp was een vrouw gestorven, die van een rijdende motor gevallen was en onder de aanstormende trein haar beide benen had verloren. Die waren boven de knie afgemaaid net als bij de jonge konijntjes, die bij het rog maaien tussen de messen van de machine terecht waren gekomen.

De trein deed mij ook altijd denken aan de grote grijze kater van grutje met zijn korte stompstaart. Die staart had de trein eraf gereden. Hij was voor ons een toonbeeld van het treingevaar geworden. Wat had die kat geluk gehad! Hij moest heel dicht bij de dodende trein geweest zijn.

Zoveel dieren, vooral jonge, sneuvelden onder de trein. Dagelijks lagen er kadavers tussen de kiezels onder de rails. Meestal glad doormidden gesneden als met een scheermes.

Er waren nogal wat mensen door de tijden heen onder de trein gekomen. Op de overweg vlakbij ons was dat gebeurd met het venterke. Zelfs de wielen van zijn kar waren dwars doorgesneden, iets wat me een tijdlang aan de breuksommen op school had doen denken. Zijn hele 'negotie' van beeldjes, vaasjes en andere kleurige snuisterijen vonden wij lang erna nog in de spoorloot. Die lagen in stukken en brokken wel tientallen meters verderop.

Mamma vertelde hoe Franske Bout als schooljongen onder de stoomlocomotief gekomen was en hoe zijn klompkes ver boven alles uitgeslingerd waren. Ze vertelde dat van Franske het meest uitgebreid, omdat hij een schoolmakker van haar geweest was. Dan was er de Kappen en de Genadebeek, die ook al op de lijn verongelukt waren. Zij waren ten einde raad voor het zwarte beest gaan staan.

Kieske Duits, een halfblinde bedelende dorpsfiguur uit vaders jeugd, die veel dronk, als hij de kans kreeg, was op de dichtstbijzijnde overweg omgekomen. Pappa wist dat nog heel goed. Hij vermeldde hoe sommige van Kieskes geplette bedelcenten doormidden gesneden waren door de vlijmscherpe wielen. Vader had toen met zijn broers de restjes van de arme Kieske in een jutezak bijeengeraapt.

Eens was een buschauffeur midden in de nacht met een zatte kop tegen het Andreaskruis en de schrikborden opgereden om de trein op het laatste moment te ontwijken.

De enorme kracht van de trein werd voor ons vaak geïllustreerd aan de hand van het treinongeluk dat in vaders jeugd in het dorp gebeurd was. Twee goederentreinen waren er in 1920 op elkaar geknald. De locomotieven stonden tegen elkaar steil de lucht in en meerdere wagons waren over elkaar geschoven. Een man was daarbij omgekomen. Ze hadden hem na een halve dag nog niet uit het verwrongen staal kunnen krijgen. Van wijd en zijd waren de mensen naar de ravage komen kijken.

Ik vroeg me af of de energie van stoppende of remmende treinen niet nuttig gebruikt kon worden. Het moest toch mogelijk zijn de geweldige

krachten van een sneltrein te nutte te maken? Ik wist niet veel op dergelijk technisch gebied, maar er was toch al snelstromend water dat voor elektriciteit zorgde. Misschien was hier wel iets mogelijk met dynamo's of zo. Ik durfde mijn 'uitvinders gedachte' niet aan mijn broers kenbaar te maken. Zij zouden me zeker uitlachen.

Ondanks alle bloedige ongelukken en de verhalen erover, hadden wij niet echt schrik van de trein. Daarvoor hoorde hij teveel bij ons dagelijks leven. Ook al griezelde ik bij de gedachte ergens een afgesneden losse hand of been te kunnen vinden, ik vergat de immer loerende dood op de spoorlijn en volgde mijn broers in hun spelletjes bij onze overweg.

We keken in de rode reflectoren op de palen onder het Andreaskruis. De rode lichtjes, die geen echte lichten waren, zouden volgens onze verhalen speciaal voor de spoorwerkers zijn. Die konden daarin de treinen al van verre zien aankomen, zo maakten we mekaar wijs. Toen ik langdurig in het rode glas had gekeken, meende ik grif dat ik een locomotief klein en zwart uit de diepste verte zag aankomen. Vooral als de zon achter de wolken uitkwam en op de rode glimmerdingen scheen, meende ik de trein met brandende lampen te zien aankomen.

We aaptten de spoorwegaarbeiders na door tussen de rails over de bielzen de trein tegemoet te lopen en toch hadden we dan wel eens het gevoel dat er door een of andere vergissing een trein net van de andere kant zou kunnen komen dan we verwachtten. Daarom liepen we meestal schichtig omkijkend over de spoorlijn tot de blijvende onzekerheid het won en we door de spoorloot de parallelweg opdoken.

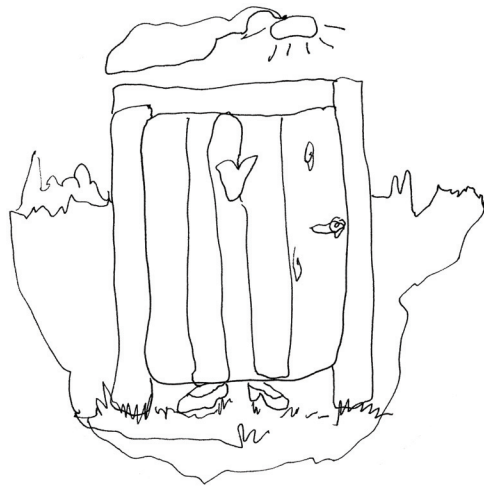
Je moest natuurlijk ook altijd bedacht blijven op de politie. Het was ten strengste verboden je op de spoorbaan te bevinden en ik had zo mijn herinneringen op dat gebied.

Na twee treinen gingen we naar huis, omdat de honger begon te knagen in ons binnenste. De laatste trein was een lange, slome donkere geweest. Toen de zwarte goederenwagons eindelijk voorbij gezeuld waren, verspreidde zich de kolenrook van de luie locomotief in de verte waar het dubbele spoor een lijn scheen te worden. Al zag je geen rook meer, de kolenlucht was rond ons volop aanwezig. Wij waren het geducht oneens. Waren het er zesendertig of zevenendertig geweest? Volgens onze

Gerrit waren het er maar zesendertig, want je mocht de kolenwagen immers niet meetellen. Dat was geen echte wagon. We stehelden nog lang over het aantal. Het bekvechten ontaardde later in goedmoedig stoeien en dat brak de vergeten eieren in de zakdoek. We kwamen thuis met een hoopje snot in een boerenzakdoek. De vieze, gelige *dedder* trok door de overall van mijn oudste broer. Wat jammer van de eieren, wat jammer voor de grutto, dacht ik. We hadden niet veel goeds gedaan. Zeker niet in de ogen van onze ouders. Het zou nooit meer voorkomen dat we gedreëen erop uit konden trekken.

Wanneer de stoomfluit de mistige avonden in stukken sneed, werd ik in bed door monsterachtige treinen nagezeten, die gedode prooien vermorzelden. Dat gebeurde in mijn nachtelijke visioenen bijna altijd bij onze overweg. Bij onze akkers ter hoogte van de Krekelsteeg. Als triomfteken stootte het zwarte monster altijd veel rook en vuur uit bij onze rog.

Gelukkig had ik een goede engelbewaarder die mij beschermend de lucht introk voor de aanrazende stoomgedreven monsters.

AVONDEN

's Avonds kon het zo gezellig zijn, vooral in de herfst en 's winters. Buiten hilde de wind, binnen raasde de kachel. Wanneer iedereen binnen was en tekende of las, was verder vaak alleen de rustige tik van de staartklok te horen. Het lichte tikje van de koperen pendule, die op de dressoirkast tussen de glimmend gele vazen stond, werd volledig overstemd. Er hing een gezellige warmte van allen bijeen.

Als ik niet in het grote boek van ome Ninus zat te kijken, tekende ik meestal. Met het puntje van mijn tong buiten de linker mondhoek, zoals ik dat ook altijd in de schrijflessen van meester Verhoeven deed. Ik probeerde mijn hand zo volmaakt mogelijk te dirigeren, terwijl de inspanning van mijn vingers tot in de tongpunt liep.

Wat bracht het 'godsammes' teweeg, als iemand per ongeluk tegen de tafel stootte. Door de overbevolking in onze kleine herd kwam het onverwachte stoten nogal eens voor. Ik tekende altijd ineens, niet dat dunne voorschetsen, dat we op school leerden bij het voorbeeldtekenen. Daarvoor had ik niet het geduld.

Liep er tijdens mijn tekenwoede iemand tegen mijn elleboog of tegen de tafel, dan stond er meteen een onuitwisbare kras, die de tekening in mijn ogen onherstelbaar ruïneerde. Ik beschimpte de schuldige, die zich verweerde met het onredelijke verwijt dat ik dan ook maar niet zo moest gaan zitten alsof ik de hele kamer nodig had.

Mijn tekeningen waren niets bijzonders, maar als vader ze zag, vond die ze altijd 'schitterend'. Dat zei hij dan tenminste.

Het grote boek van ome Ninus was voor ons iets heel apart. Ome Ninus, onze enige kinderloze oom, had het ooit voor ons meegebracht. Wij waren telkens blij met de komst van onze grootste oom, omdat hij altijd iets meebracht. Meestal waren het vreemde dingen, maar van die 'nieuwigheden' hadden wij naderhand vaak het meest plezier.

Mamma noemde ome Ninus wel eens oneerbiedig 'sjacheraar', omdat hij aan allerlei kennissen dingen verkocht die ze eigenlijk niet nodig hadden. Na zijn stratenmakers werk kwam hij soms op de vooravond op zijn hoge stoomfiets naar ons voor een kort bezoekje aan zijn oudste zuster en haar gezin. De komst van onze boomlange oom deed onze harten sneller kloppen. We kregen medelijden met hem wanneer hij weer tegen de deurstijl zijn hoofd stootte. Wrijvend over zijn bezerde, kalende schedel dronk hij koffie bij de kachel. Onderwijl kregen wij iets uit te pakken. Uit het bruinige pakpapier kon werkelijk van alles komen. Hij had al eens een stolp, een licht beschadigd heiligenbeeld en een houtgebrande Jan Klaassen voor ons meegebracht. Wij waren met alle dingen blij. Zelfs kapotte beelden waren aan ons besteed. Waren we erop uitgekeken, dan konden we er nog altijd krijt van maken voor het perk hinken. Van alle geschenken was het boek zeker zijn meest succesvolle en gewaardeerde gave gebleken.

Het was het enige echte boek dat wij na de oorlogsbrand in huis hadden en regelmatig vochten we om die bron van interessante wetenswaardigheden. Een stevige blauwlinnen kaft omsloot ontzettend veel mooie, bruinige foto's, die gepast de tekst verluchtigden. Sommige plaatjes waren vergeeld. Heel veel dieren kwamen erin voor. Wij noemden het van kleins af 'lezen', wanneer we met het boek voor onze neus zaten, maar in werkelijkheid keken we hoofdzakelijk naar de plaatjes. Sommige dieren kende ik terug van de muurplaten op school. Uren zaten we gebogen over het boek van ome Ninus, als er niet iemand anders ongeduldig op wachtte, tenminste.

Lezen en tekenen in de avonduren deed ik meestal samen met mijn oudere zus. Dat ging soms heftig tegen elkaar op. Vooral als we net hetzelfde kleurpotlood moesten hebben.

Wanneer mijn oudere broers ook thuis waren, kon er geganzebord worden. Dat was veel fijner nog dan tekenen. Het ging meestal om snoepjes en later om centen. We zaten in de gezellige warme kamer met de vlamme kachel, waarop de donkere moor met kokend water stond te dampen. Dan kon het tussen het gooien van de dobbelstenen zo stil zijn dat je af en toe alleen wat stalgeroezemoes hoorde. Het enige

vervelende van ganzenborden was, dat er een put, een gevangenis en een dood in voorkwamen. Ik vond alle drie afschuwelijk. De put vanwege de gedachte aan lelijke mannekes, de gevangenis vanwege de gruwelverhalen over spinnenhokken en de dood omdat dan alles afgelopen was.

Als mamma, die sporadisch eens mee wou doen, in de put terecht kwam, ging ze op de brede leren stoel bij de kachel zitten. Ze zette het houten schilmandje op haar schoot en begon de aardappelen te schillen voor de volgende dag tot ze knikkebollend in slaap sukkelde. Soms zette ze de houten koffiemolen stevig tussen haar knieën en maalde erop los. Het knikkebollen van moeder werd nog wel eens onderbroken wanneer iemand anders in de put belandde en haar daardoor redde. Mam leek dan helemaal niet blij met de redding.

Pap speelde nooit mee. De schaarse vrije tijd die hij had, mocht hij van ons gerust aan zijn krant besteden. Meestal viel hij van vermoeidheid voor zijn blad in slaap. Het was een raar gezicht als zijn hoofd onverwachts begon te wiebelen. Ineens kon zijn kale hoofd achterover vallen en zijn open mond deed ons dan schrikken. De slapende sterke man leek dan ineens veel minder krachtig dan hij anders altijd overkwam. Mamma viel meestal voorover in slaap. De kin zakte op haar borst en vertrokken was ze.

Ganzenborden bleef voor ons een spannend spel. Wanneer we de klippen van de gevangenis en put omzeild hadden, konden we met het einddoel in zicht nog tegen de onverbiddelijke dood oplopen, die een hevig bloedende gans met slaphangende hals verbeeldde. Waren we dood, dan konden we nooit meer verlost worden en lagen we er definitief uit. Als de dood mij buitenspel had gezet, ging ik uit verveling met Polly spelen. Onze hond werd al oud. Vader had al vaak gezegd dat hij voortaan zo stonk. Ik had dat weinig kunnen waarderen, maar kon moeilijk ontkennen dat het zo was. Polly's houterige bewegingen en zijn harde neus waren daar te duidelijke bewijzen voor. Stinken deed ons lievelingsdier vooral wanneer er regenweer op komst was.

Polly bleef vriendelijk en vond bijna alles goed. Hij kon de zeldzame postbode bij ons vervaarlijk nablaffen, al liep hij daarbij moeilijk en

deed hij nooit iets. In werkelijkheid had hij zelfs schrik. Wanneer de zwarte man af durfde stappen, liep onze hond met zijn staart tussen zijn *kremmige* benen zo hard weg als hij nog kon. Was Polly wat vroeg naar zijn vaste warme nest in het strooisel op de achterstal gegaan, dan kroop ik maar zolang bij de warme kachel. Daar lag het dunne hout dat onder de eierkolen kwam te liggen, als de kachel uitgehaald was en opnieuw gevuld en aangemaakt moest worden. We haalden spaanders, mastenproppen, kranten en bromolie om het vuur 's morgens op gang te krijgen. De kolen kwamen uit het washok in de oude schuur, waar ook het stookhout voor het wasfornuis lag.

Zat ik zo bij de snorrende kachel, dan kon ik door de micaruitjes in het deurtje de vlammen zien spelen. Die hadden allerlei kleurschakeringen, vooral oranje, geel en blauwig paars. In bonte mengeling dansten ze over de kolen en het hout als vlugge kabouterkes. Ze sprongen in en door mekaar en dansten in grillige buigbewegingen. Ze laaiden erop los en deden de potten en ketels op de gloeiend hete kachelplaat zachtjes sissen.

Vaak stond er de pan met appels te pruttelen. Als de vlammen hoog op-laaiden, begon de deksel steeds driftiger te klepperen en wanneer ik goed oplette, zag ik onder die bewegende deksel witte schuimkrulletjes, die de appels, die nog gemoest zouden worden, kregen. Onder onze schouw hing een weig-zoete walm van fruitige appelenlucht.

Soms bekortte ik mijn wachttijd met het kleuren van tekeningen in de Sint Jansklokken, zoals de stripplaatjes van Pauke Pruimedant. Ik keek naar de plaatjes van de zwartjes in de Kindsheid. Hoewel ik in het spel door het ongeluk getroffen was, vond ik het helemaal niet zo erg, zolang ik nog maar op mocht blijven.

Zaterdagavonden waren extra lang en daar telden we de hele week op. Op een zaterdagavond in de vroege winter zaten we allemaal gezellig bijeen en luisterden naar het radioprogramma '*negen heit de klok*'.

Op een winterse zaterdag ging het plotseling hard onweren. Er had de hele avond al wat gekraak in de radio gezeten, maar dat was niet zo storend geweest dat we hem daarom afzetten. Bij onweer hoefden we nooit naar bed en dat was ook de enige gegronde reden om zonder ziek te zijn

zelfs midden in de nacht uit bed te komen. Waarschijnlijk was dat allemaal toegestaan om bij eventuele inslag zo snel mogelijk uit de brandbare noodwoning te komen. Beneden mochten we dan nooit voor het raam gaan staan vanwege de onberekenbare bliksem die altijd kon toeslaan. Mam deed het voorkomen alsof die weerlicht dan op ons loerde. Zij had zelf van drie dingen afschuwelijk veel schrik en dat waren de weerlicht, het donker en laag overvliegende vliegtuigen. De eerste twee deelden de meesten van ons met haar, de laatste angst was bij mam waarschijnlijk van de oorlog overgebleven en daar waren wij te jong voor.

Die avond deed zich bij ons een merkwaardige gebeurtenis voor. Er vielen wat natte vlokken uit een donkere dooilucht die telkens in de grillige weerlicht opgloeide. Op stal achter de koeien kon ik door het raampje, dat niet helemaal door de donkere bossen afgeschermd was, de bliksemstralen de inktzwarte lucht zien doorklieven. Het was alsof de wereld zou vergaan. Ik moest bij onweer veel denken aan 'doodgedonderde' boeren en koeien in de polder, waar moeder zo vaak waarschuwend van verteld had. Koeien waren ook zo'n stomme beesten; die gingen met hun kont naar de regen staan en liepen dan zo ver mogelijk van de striemende stralen weg. Ze liepen tot ze niet meer konden, omdat de prikdraad hun verdere weg versperde. De bliksem sloeg ergens op de draad en liep er langs en trof soms wel twee koeien tegelijk. In de polder kon het spannen. De mensen zeiden dat de bui de Maas niet over kon. Het be-roerde in de Maasvlakte was dat er nauwelijks schuilplaatsen waren. En bliksem sloeg altijd op het hoogste punt...

Bliksem was een bron van bijgeloof. De weerlicht beschouwden wij als iets wat berekenend zijn doel kon treffen. De stil makende donder was aanleiding tot veel angstaanjagende verhalen. Donder en bliksem hoorden in omgekeerde volgorde bij elkaar als dood- en verderfbrengende krachten. In vele huizen werd bij onweer met wijwater gesprenkeld tegen de inslag van de weerlicht. Bij ons hing wel een palmtakje bij het wijwatervaatje, maar sprenkelen deed ons moeder niet meer, ook al stond in de kelder een volle fles gewijd water.

De weerlicht had het vooral gemunt op open ramen en blinkende voorwerpen. Spiegels en glimspullen moesten ondergestopt. Dat het onweer vooral hoge bomen trof, was een vaststaand feit dat door elke inslag in onze omgeving bewezen werd.

Wanneer wij onverhoopt in een onweersbui terechtwamen, konden we het beste ergens binnen zien te schuilen. Doorfietsen was de goden verzoeken met die blinkende bel op ons glimmende stuur. Schuilen onder bomen was helemaal uit den boze. Nee, het beste kon je maar zo gauw mogelijk ergens binnen proberen te komen en daar moest je dan vooral uit de buurt van ramen en deuren blijven, anders was alle moeite misschien nog vergeefs. Mocht een bui ons in de polder overvallen, dan konden we het beste onder een brug schuilen. Maar meestal kon je een onweersbui allang van tevoren aan zien komen, omdat de donderkoppen op de wolken die aankondigden. Vaak kon je zelfs van verre de verraderlijke schichten door de lucht zien flitsen.

Toen ik na mijn schichtige overdenkingen uit de stal binnenkwam, hoorde ik mamma haar kwaad voorspellende spreuken hanteren: "donder op een kale doorn, de halve zomer al verloren" en "valt de sneeuw al in het slijk, dan staat de winter aan den dijk." Nauwelijks was ze uitgesproken of er viel zo'n daverende klap dat iedereen even versuft raakte. Moeder dacht dat het weer oorlog was en wilde naar buiten rennen. Na de enorme slag lichtte heel ons huis op in een felle gloed. Via de radio antenne kwam een flinke vuurbal binnen, die de dunne glasgordijnen totaal verschroeide en toen aarzelend langs het raamkozijn omlaag liep en de vloer indook. We waren verblind door het felle licht en verdoofd van de klap, maar toch al verheugd, dat we het er ondanks de inslag goed af schenen te brengen. Vader nam rustig de schade op, nadat hij de na smeulende gordijnen uitgestampt had. Het was onvoorstelbaar, maar de oude radio leefde nog en ging, weliswaar veel zachter, met vrolijke muziek voort. Om hem te sparen en het opwindende van de gebeurtenis door te kunnen praten, werd hij nu afgezet. Het was alsof de bui zijn woede meteen bekoeld had en snel verder trok.

Sindsdien was ik voortaan heel trots op onze bliksemafleider, die buiten weliswaar met de radioantenne in honderdduizend stukjes rood koper-

draad onder het venster lag, maar die ons en ons huis toch maar mooi gered had. Zonder hem zou ons strooien dak zeker in de fik gevlogen zijn. We waren voortaan zo mogelijk nog banger voor onweer en wachtten ongeduldig op de gulle plensregen, die alles minder brandbaar maakte. Een groot nadeel van nachtelijke onweersbuien als die van de inslag, vond ik dat ik de mooie regenboog helemaal niet zien kon. Ik maakte mezelf wijs dat de boog mooier was naarmate het harder knetterde. Voor mij was het altijd een troost de gebogen kleurenpracht te zien nadat Wodan met zijn strijddak over de wolken geraasd was en Donar met zijn slingerende hamer ons de stuipen op het lijf gejaagd had. Bibberend hoorde ik de wolken botsen en het galmend geluid van metalen werktuigen terugkaatsen uit het Walhalla. Als ze het daarboven te bont maakten, werd het hierbeneden een hel.

Later verdrong het kaartspel op de winteravonden het ganzenbord. Aanvankelijk kaartten wij om gedroogde kersenpitten. Maar al gauw waren er centen mee gemeoid. Eerst was het altijd simpel jokersen, boeren, pesten of sjacheren met ja en nee geweest. Dat laatste was een geluksspelletje waarbij de woorden ja en nee niet gebruikt mochten worden, tenzij je daarvoor bijdroeg in de pot. Telkens een hele cent! Daarna werd het zwikken en kloppen, wat erg grof kon worden. Grof kostte geld en was weinig welkom. Het interessantste spel dat tevens het meest veelzijdige en daarom het moeilijkst was, heette rikken. Behalve rikken mochten we *pieken*, *mezjèren* en zeven slagen aaneen. Verder viel er nogal eens *meleur*, wat ook *kwak* of *troela* genoemd werd en wat inhield dat iemand drie azen had. Men kondigde het soms aan als “*geit over de wis*”. Had je hele goede, dan kon je je kaarten openleggen, met of zonder praatje. Open bracht het dubbele op van gewoon en het praatje erbij verhoogde het risico en de eventuele winst nog eens.

Hoogst zelden kwam het voor dat iemand alle dertien slagen probeerde te halen. Dat heette solo en bracht terecht het meeste op.

Wanneer Nellie mee wilde doen of er was een Kruisstraatse neef die wilde spelen, dan moest er iemand 'stil' zitten. Was het kaartspel rikken, dan deed mam altijd mee. Voor het kaartspel mocht je haar midden in de nacht wakker maken.

Pap zat rustig achter zijn krant, Boer en Tuinder, Steiger of favoriete lijfblad Duifke Lacht. Als een neefje onderhand naar huis moest, zei mam vaak: *"nou nog één potje ongestempeld om 't af te leren, dan neem ik oe nog gauw 'n paar centen af."* Meestal gaf ze nog een paar centen mee. Vervelend was het als er in de laatste ronde niemand durfde te rikken. Dan moest er *gemiejd* worden. Degene die *de zwarte Miej* haalde, was de pineut en moest vanwege schoppenvrouw iedereen alsnog een dubbeltje betalen. Dat kon de winst lelijk in de war sturen, maar wanneer je alle vier de vrouwen bemachtigd had, bracht dat juist weer geld op. Het nadeel van rikken was dat je met vieren moest zijn. Spelen met een blinde vonden we niks en pap vragen om mee te doen nog minder, omdat we wisten dat hij het tegen zijn zin in doen zou.

Het kwam gelukkig maar zelden voor dat onze ouders ergens heen gingen. De verjaardags- en buurtfeestjes moesten ze toch meemaken. Pappa, die liever achter zijn krant ging zitten, liet zich gewillig meetrone, hoewel hij er totaal geen zin in had.

Ik vond het altijd erg ongezellig, wanneer onze ouders weg moesten. Dan was er een leegte in huis, ook al waren alle oudere kinderen wel thuis. Meestal stond er dan limonade en koek of chocolademelk met beskuit klaar voor ons, achterblijvers. We moesten het zelf maar rooien. Met de ouders vertrok de vrede uit ons huis. De plotselinge ongezelligheid maakte iedereen kregelig. De aanleiding voor ruzie kon simpel zijn. De een meende maar iets te ruiken en flapte eruit: "wie zit hier zo te stinken?" Iemand antwoordde: "wie 't 't eerste ruikt, heeft z'n, eigen gat gebruikt!"... "En wie erop antwoordt, brengt de stank voort" volgde als vaste repliek daar weer op. In ieder geval moest de grote stinker die stiekem toegeslagen had en de staat van ontbinding kennelijk nabij was, zijn heimelijke spuien maar eens eerlijk opbiechten. De valselijk beschuldigden reageerden fel en de poppen waren aan het dansen. Wanneer degene die zijn poeperd had gebruikt niet uit eigener beweging voor den dag kwam, wilde er nogal eens vlot *opgedoft* worden. Wat vaak als grap begonnen was, ontaardde in een vechtpartij waarbij rake klappen vielen. Als ik als jongste ten onrechte de schuld kreeg, noemde ik mijn oudste blonde broer *"lilleke witkei"* en mijn tweede broer, die dan

ook al gauw tegen me was, werd "*reine zwartkei*" om zijn donkere haar. Mijn zus die mee samenspande, benoemde ik tot "*lilleke kring*".

Zo joeg ik in de kortste keren iedereen bij ons thuis tegen me in het harnas. De hele avond verder had ik niets goeds meer te verwachten. Ik werd vaak in de tang genomen door sterke armen en de treiteraars gebruikten de kreet: "*genade, genade, of oew boks vol sjeklade*" om mij mijn fouten te doen inzien. Koppig als ik was, herhaalde ik het woord 'genade' nooit, al verging ik in de worggreep van de pijn. Wanneer mijn overvaller zag hoe benard mijn situatie werd, liet hij me vaak al los, omdat er toch geen toegeven te verwachten viel. Ik voelde me zeer verongelikt omdat ik het werkelijk niet gedaan had en ik wist niets beters te doen dan bij de kachel voor me uit te gaan zitten *pratten*. Meestal lieten ze mij daar verder met rust tot er weer iemand behoefte kreeg aan *vreilen*. Werd ik eenmaal boos, dan was ik als een wekker die afliep. In toemeloze woede kon ik met alles gaan smijten; zelfs de zware koperen asbak, gemaakt van een granaathuls, was dan een mogelijk projectiel. Als het al tot een handgemeen gekomen was, verweerde ik me dapper en verwerkte stevig de klappen die bij het goedmoedig bedoelde gestoei hoorden. Tot er een al te hard aankwam en ik de boosdoener voor "schooier" uitschold. Het draaide op het dreigement uit, dat ik het wel eens tegen ons mam zou zeggen dat ze me weer de hele avond hadden liggen vervelen.

De verdere avond noemde men mij dan meesmuilend en plagerig de Klaas, wat me zeker niet minder woest maakte. Ik zat te hopen dat mam, die zich soms klaaglijk afvroeg waarom wij toch niet konden *akkerderen*, mijn broers werkelijk zou straffen. Dat zou weer ijdele hoop blijken te zijn. Wat het temperament betrof, aardden wij naar opa Klaas, zo heette het. Dat was *zo 'nen heten duvel*. Ik was werkelijk naar hem genoemd en dat grootvader kort aangebonden was, stond buiten kijf. Daarover konden wij meepraten. Toen we bij omen Bert aan een aardappelveld kwamen, waar grootvader de hele week al had staan rooien, was de moed ons bij het zien van al die nog te rapen aardappels zo in de schoenen gezonken, dat we mismoedig maar rottigheid begonnen uit te halen. Het rapen schoot heel slecht op omdat we de kleine krie-

laardappeltjes steeds naar elkaar gooiden. Was er iemand geraakt, dan doken we in dekking achter de houten manden en gingen gedempt na zitten giechelen. We wisten dat de getroffene wraak zou nemen en opa mocht van onze strijd niets horen. Steeds harder werd er gekogeld en alsmaar grotere aardappelen fungeerden als werptuig, tot een slecht gericht misser veel te dicht bij grootvader in het zand plofte. Ineens was het over. *"Verrekte rotjong!"* dachten wij misschien dat hij daarvoor de hele week had staan uitsteken? *"Van da laand af,"* briepte opa. *"As 't zo moet, za 'k da zelfook nog wel doewn!"* We wisten niet goed, wat we nou met grootvader aanmoesten, maar toen zijn riek vlakbij in het stoffige zand plofte, werd het maar al te duidelijk. *"Opgesodemieterd!"* was zijn korte, niet mis te verstane commentaar. Beduusd en radeloos trokken we ons terug.

Op onze ouderloze avondjes, die er toch met het groter worden steeds meer kwamen, deden we vaak denkspelletjes. Om de beurt prikte iemand met gesloten ogen een letter in de krant en dan moesten we in drie minuten zoveel mogelijk dieren opschrijven met die letter voorop. Later kwamen er landen, wateren en plaatsen bij als variant. Ik vond dat hartstikke fijn om te doen en kon behoorlijk meekomen al was ik de kleinste. Er waren eindeloze welles nietes kwesties over al dan niet bestaande plaatsen, tot tenslotte een oude schoolatlas uitkomst moest brengen. Als ik verloor, vond ik het van mezelf vaak stom dat ik een plaats vlakbij vergeten was. Mijn broers, die pappa's duiven wel eens moesten inkorven, kenden moeilijke Franse plaatsen, waarvan ik nooit gehoord had. In het buitenland wisten zij veel beter de weg dan ik, maar zij zaten al op de ambachtsschool. Soms volgden na de denkspelletjes, waar we ook het simpele "ik zie, ik zie, wat jij niet ziet" bij rekenden, nog sterke verhalen. Iedereen zocht gekke dingen die de anderen aan het lachen zouden maken.

Op een zo'n zelfstandige avond werd er gevraagd wat we zouden doen. Of mijn zus met haar "weet je wat, steek een vinger in je gat" er de oorzaak van was, wist ik niet, maar veel van de rest van de tijd kwam in een bedenkelijke sfeer terecht.

Nellie vertelde van de boerenmeiden op haar school die zo'n schuine liedjes gezongen hadden. Op de wijs van "nou dan gaan we naar de speeltuin" zongen zij: "ons pa doet bij ons moe, wat een stier doet bij een koe..." Ik kon het allemaal niet goed volgen, maar ik had het hart niet naar meer duidelijkheid te vragen. Daarom hield ik mijn mond en lachte flauwtjes mee. Toen ikzelf aan de beurt kwam, wist ik niks beters te bedenken dan dat die middag ons allerjongste zusje gesnapt was bij het eten van een verdroogd kippenstrontje. Hoewel ik mijn tenen bij elkaar kneep en het zelf maar een mager gegeven vond, werd er smakelijk om gelachen. Ik had goed gegokt en was blij mee te tellen. Verhalen van poep en pies deden het goed. Mijn vertelsel maakte heel wat los. Het meeste hield verband met onze *plonsplee*, waar "alles aan d'n opper stond" tot die omviel.

Onze Gerrit vertelde van het huiske in de harde winter, toen pap de punt van de poeptoren in de strontketel had moeten afslaan, omdat de verse drollen er bovenop vastvroren, zodat de piek bijna door het zitgat naar buiten stak. Harrie vond er inspiratie in en vertelde hoe hij de afgelopen zomer de maden in de *pleeketel* had horen zingen toen hij op een hete middag op het huiske had ontmoeten. Zijn drol had niet eens de kans gekregen om helemaal omlaag te vallen omdat de maaïen hem zingend en wel opvingen en meteen wegdroegen. Ik kon me de vieze krioelende massa van witte vliegenmaden in de bruine brij levendig voorstellen. Onder mijn gelach moest ik heimelijk huiveren bij de gedachte aan al die vieze doorschijnende kruipers.

Zo onvriendelijk als sommige ouderloze avonden verliepen, zo gemeedelijk en verdraagzaam konden andere zijn. De eerste waren weliswaar in de meerderheid maar er waren avonden dat we alles van elkaar konden velen. Het van de radio nageaapte spel 'dierlijk, plantaardig of mineraal', waarbij we een onderwerp in gedachte moesten nemen wat de anderen dienden te raden en waarbij we 'warm' of 'koud' aangaven, verliep vaak zonder strubbelingen. We kregen al gauw 'tabak' van het raden en dan kon er zelfs wel eens goedsmoeds kritiek uitgewisseld worden. Wanneer de anderen vonden dat ik mijn meester worden uit mijn kop moest zetten, omdat zoiets toch veel te veel ging kosten, had ik

meestal moeite dat over mijn kant te laten gaan, maar het lukte steeds beter om alles te verkroppen. Helaas voor mij, waren alle gezinsleden het er wel over eens dat ik het werken niet uitgevonden had en dat ik er altijd de kantjes bij het boerenwerk afliep. Ik zat toch immers overal te dromen en te *klinkriemen* en dat klopte toch van geen kanten als de anderen allemaal even hard mee moesten werken. Hoewel het geen plezierige opmerking was, hadden ze gelijk en ik verbeet me om niets te zeggen. Ik nam zowaar het voornemen om meer mee te gaan helpen.

Op zomeravonden was het plezierig om buiten op de bank te zitten in de zacht zwoele avondschemering. Tenminste, zolang de muggen niet te lastig werden. We roken de heerlijke lucht van vlierstruiken. We snoven de geur van kamperfoelie op en hoorden de nachtvlinders en kevers tegen de schaars verlichte kamerruit vliegen. Wij noemden ze lampesnutters en mulders.

Achter de ruiten stond de laaggedraaide stallantaarn die zijn flakkerende licht de voortuin inwierp. De tijden dat er 'knechts' waren, zoals Mrienus Meziek en Mies de Pruver, die na het maaien van de rog wat bleven buurten en menig potje pils dronken, waren helemaal gezellig. Het nadeel voor ons was dat we, wanneer we eindelijk naar binnen gingen, ook meteen naar bed moesten, want als het buiten echt donker geworden was en begon af te koelen, was het ondertussen al laat geworden.

In het najaar hing er buiten de rooklucht van verbrand aardappelloof. Dat deed mij altijd aan moeders spreuk denken: "Wanneer de rook naar d'aarde slaat, is 't zeker dat 't regenen gaat." Het kwam nogal eens uit. Het weer werd guurder en met het dalen van de temperatuur kwamen de beesten op stal en keerde de warme sfeer in huis terug, die er 's zomers binnen nooit was.

Voor de eerste vorst stopte mam haar hortensia's onder en als papieren zakken de tuin ontsierden, kwamen de mooiste avonden van het jaar al snel naderbij. De avonden van overvloed begonnen met Sinterklaas. Vroeger had ik hele avonden aan tekeningen gesleuteld voor ik die zelf goed genoeg had gevonden om aan de heilige te tonen. Weken tevoren

zat ik al vol vervoering te kleuren. De gezette klompen met wortel en hooi en tekening waren 's morgens vervangen door verrassende geschenkjes. Ik had toen niet begrepen waarom Nellie opeens geen tekeningen meer maakte. Maar dat moest ze dan maar zelf weten. 's Morgens zou ze wel jaloers zijn op mij. Ze zei alleen dat je geen tekeningen meer maakte voor Sinterklaas, als je groot was. Dat had mij nijdig gemaakt. Zij was toch ook maar een beetje ouder dan ik!

Geleidelijk was ik in het tijdperk van twijfel omtrent het bestaan van de heilige goedgeefse man gekomen. Wie had in 's hemelsnaam al die mooie en lekkere dingen dan door ons opkamerraampje gegooid en wie anders dan het paard van Sint had de asbestplaten voor ons kelderraam kapot gelopen? Iedereen was toen bij ons binnen geweest! Nellie vertelde me later dat Toon de Jager toen bij ons voor Sinterklaas gespeeld had en bijna zijn nek gebroken had bij ons kelderraam.

Met het tanende geloof in de heilige was ook veel van de spanning op de avond verdwenen. Toch bleef het feest met al zijn heerlijkheden een hoogtepunt voor ons. We bleven veel krijgen! Peperkoek met warme chocolademelk opende de avond. De chocoladeletter combineerde men later met limonade, gevolgd door de overvloed van suiker- en chocoladebeestjes, zakjes babbels, toverballen, kauwgums en nogablokken, sepkatjes, sepcenten en sepstelen. Namaakgeld van chocola in zilverpapier. Speculaas van *mennekes en meulens*, taai-poppen van vlinders en vissen. Pepernoten en snoepsigaretten, chocoladepijpjes en namaaksigaretten, net echt. Met zoveel snoep kon je maanden toekomen, als je er tenminste een beetje zuinig mee omsprong.

Tekenbloks en leesboeken van Puk en Muk en Moortje vervingen geleidelijk aan de kleur- en prentenboeken. Er waren nieuwe wanten, sokken, dassen, truien en verdere kledingstukken. Schriften, ballen, knikkers, tolleren en ander speelgoed. Door de jaren heen waren de grootste geschenken het ganzenbord, de sjoelbak, de echte leren voetbal en de nieuwe schaatsen geweest. Ja, het feest van Sinterklaas bracht een van de fijnste dagen in het jaar.

De kerstavonden stonden veel meer in het teken van de kerk. De grotere kinderen mochten opblijven voor de nachtmis. Wij, mijn zus en ik,

moesten ervoor vast een paar uur naar bed. De oude radio bracht ons vooraf al in stemming met zijn gewijde, sfeervolle muziek en zang. Na de lange nachtmis met veel wierook en kerstliederen ging de hele familie meestal even bij opa op de koffie. De volgende dag moesten we weer naar de kerk om het plechtig lof mee te maken. Op Eerste Kerstdag mochten we nergens heen en dan kwam er ook niemand. De thuisblijfregel gold kennelijk overal.

Met Oudejaarsavond rook het hele huis naar olieballen. Ik zat dan al vooruit te denken dat ik de volgende dag niet moest vergeten opa zalig nieuwjaar te wensen. Het was voor ons een sport om uit de kerk bij grootvader aan te gaan en in ieder geval als eerste te roepen: "*zalig neij-aor!*" Dat deden we al bij het openen van de staldeur naar d'n herd, waar opa meestal nog in de bedstee lag. Hij kwam dan moeizaam overeind en zocht in zijn broek, die over de aangeschoven stoel hing, naar zijn portemonnee. Hij gaf ons de eerste gulden van het nieuwe jaar.

Op *vastelaovend* stonk de keuken naar de struif. We aten pannenkoeken met stroop op die dinsdagavond voor de vasten, voordat we met de *doetelpot* langs de deuren van de buurt gingen en het lied van *Jan 't is vastelaovend* zongen. We hoopten op centen, maar kregen vaak snoepjes die nog uit de Sinterklaasperiode stamden.

Onze verjaardagsavonden waren niet opmerkelijk. We kregen meestal niet eens een hand. We verjaarden nog zonder felicitaties en geschenken. Pas na ons tiende kregen we wat zoetheid en iets nieuws op die dag.

Carnavalsdinsdag viel op mijn elfde samen met mijn verjaardag en toen was de overvloed groot door de snoeperij en de stroopstruif. In de vasten moest ons snoepgoed in een trommeltje op de kast tot Pasen toe! Dat was de versterving van de vasten die wij als kind al moesten leren.

Na Pasen kwamen de avonden met de verjaardagen van mam en pap met gezellig volle tafels, waaraan gezongen, gedronken en gebuurt werd. Opvallend was het dat men sprak in dialect, maar zong in het Nederlands. Ik mocht al wat langer opblijven en genoot volop van alle feestelijke mensen en dingen.

Dan was het wachten nog op grootvaders verjaardag midden in de zomer en vervolgens leefden we al weer naar december toe.

Zoals we over het hele jaar naar Sinterklaas verlangden, zo werd er ook elke week naar de zaterdagavond uitgekeken. Als dan *de misse* netjes geharkt was en de takken en bladeren en andere losse rommel in of bij het fornuis verzameld waren, moesten we om de beurt de kuip of teil in. Daarna zaten we fris te ruiken in schone kleren en wachtten op de avonddradio. We keken met voldoening terug op de drukke werkdagen achter ons en dachten aan de verdiende rust van de naderende zondag.

Mamma drukte haar tevredenheid vaak uit met: *”waar hebben we ’t toch aan verdiend da we ’t zo goed hebben!”* Wanneer er kastanjes of beukenootjes op de kachel gepoft mochten worden, genoten we dubbel van alles door de extra geur en gezelligheid.

Als moeder dan ook nog voor olienootjes gezorgd had, was de feestelijke avond altijd te kort.

Verklarende woordenlijst bij Van hemels licht en hellevuur, deel 1 van de Tenblakke trilogie

Achter moet 't verdiend worre en veur nie verkeken. Achter moet het verdiend worden en voor niet verkeken. Hoe minder afleiding, hoe beter er doorgewerkt wordt.

afgebuut, afgeroepen (degene die zich verstoppt heeft, is ontdekt en af.)
akkerderen, ‘accorderen’, overeenkomen, harmoniëren, samen spelen zonder ruzie.

balken, de hooizolder.

Ballekum, Berlicum, 10 km. ten zuiden van Den Bosch.

beestjes, het jonge rundvee, de koebeestjes.

bèkske, bakje, kopje koffie.

belooien, lood aan het vissnoer bevestigen.

bendbos, een struik van geriefhout van wilgenteen.

bezetting, longontsteking.

Birrestrutje, Berenstraatje.

bizzummen, (aal-)bessen.

blommen, bloemen.

boerke, boertje.

boikaar, de bodekar.

boyke, jongetje.

bromolie, petroleum, verbastering van ‘bronolie’.

d'n Berg, Heintje-Toonen-berg bij Duinendael.

d'n harde, de harde weg.

d'n herd, de huiskamer.

d'n hof, de tuin.

klemkes, hechtingen, krammen.

de Mòskantsen, de bewoners van de Maaskant (Empel, Gewande, Marren-Kessel, Lith)

de Pruver, de dronkaard (als bijnaam)

de zwarte Miej, schoppen vrouw (in het kaartspel).

dedder, smurrie, viezigheid.

dempig, kortademig.

den blomhof, de bloementuin.

den donkere, het donker (personificatie van de duisternis).

der dan! Daar dan!

die van tante Sien, de kinderen van tante Sien.

dienen op den boer, verhuurd worden aan een boer als werkkraft voor een jaar.

doeske, schatje, troetelwoord voor kinderen en dieren dat ook als *doesje* gezegd werd.

doetelpot, rommelpot (gemaakt van een blik of glas met varkensblaas.)

dorzeere, dorsvloer.

dreug, droog.

drieske, huisweide.

een pen gegooïd, een slagpen missend in de vleugel.

erdbizzummen, aardbeien.

erres, ergens.

eten as 'n spajer, met veel eetlust schranzen.

e-weg, weg. (Vergelijk Engels away.)

flodderbonen, tuinbonen.

gaan liggen kloten, blijven klungelen.

gaasten, verzameling korenschoven

gebid (lijkbidden), de familie en buurt uitnodigen voor gebed en begravenis.

geit over de wis, letterlijk: 'geit over het bindtouw'; gezegd als aankondiging van 'ongeluk'.

geut, spoelkeuken.

Gijp, verkorte vorm van de eigennaam Gijsbertus.

gloeiege, kinderschrik, spookbeeld van een reuzenhond met vurige ogen.

godsamme nog toe! ‘God zal me, nog toe!’ Basterdvloek als uitroep van verbijstering.

goei kamer, deftige (ontvangst-) kamer.

goeike, lieveling.

goffergimmese gaperd, vervloekte sufferd.

gortjèn, basterdvloek.

griebelgrauw, schemering.

grutje, grootje, grootmoeder, opoe.

gruts, groots, trots, deftig. *Gruts praote*: ‘Nederlands spreken’.

grutvòdder, grootvader.

gutgat, afvoer; een gat in de muur dat vanuit de keuken naar buiten liep.

haffelke, handjevol. (*haffel* = handvol, *muffel* = mondvol, *èrrevel* of *èl-lever* = armvol.)

hedde, heb je.

Heintje-Toonen-berg, benaming van de zandduinen bij Duinendael in Nuland.

hèlder ès ’n bèl, glashelder; zo helder als wat.

hennenschilft, slaappleats voor de kippen.

heten duvel, ‘hete duivel’, gezegd van iemand die erg opvliegend is.

hiep, heep, slagmes.

hofke, tuintje.

hoog laand, hier: braakliggende akker.

houdoe, vaarwel.

huiske, buiten wc, letterlijk ‘huisje’

ijsdoornblaajkes, acaciablaadjes.

in de kraom schijten, zeer ongelegen komen.

inkhorres, eekhoorns.

inne op vatte, er een op drinken.

inne van Piet Gurtjes, een zoon van Piet Swanenberg.

jungske, jongetje.

kakschool, bewaarschool, kleuterschool.

kampke, weilandje.

kaoljekkens, ‘kaaljakkens’, armoedzaaiers.

kattechiesmus, catechismus.

keerwis, natte wis of doek waarmee de oven geveegd wordt.
keps, blut, alles kwijt.
kiendje, baby, kindje.
kiet, een slecht onderhouden huis.
kiet, quitte, gelijk, uitkomend op hetzelfde bedrag.
kiskas-keikes, platte steentjes die men mooi over het water kan laten scheren.
klinkriemen, lanterfantten, niets doen, onnut rondhangen.
klokskes, (gras-)klokjes.
koste, kon je
kreischieten, ‘kraaischieten’, gevaarlijk kinderspel.
kremmig, stijf.
kreuge, kruiwagen.
kroegske, kroegje.
kruinagel(-boom), sering
kunnegin, koningin.
kwikstèrt, kwikstaart.
lampesnuters, nachtvlinders.
laow, zeelt (vissoort).
lektries, elektriciteit.
lilleke mennekes, lelijke mannetjes, waterspoken, (kinderschrik).
lilleken hakkelaar, lelijke stotteraar.
mastenproppen, dennenappels.
mastespèlle, dennenaalden.
memmen, zachte snoepjes in de vorm van een tepel.
mennekes en meulens, (Speculaas van) mannetjes en molens.
miejen, kaartspel waarbij schoppen vrouw de belangrijkste kaart is.
mik (*’ne mik voor onze mik*), 1. plaats waar twee takken bijeen komen, 2. kruis, plaats waar de benen beginnen.
mirakels mooi, heel mooi.
misse, erf.
mister, (school-)meester.
mulder, 1. molenaar. 2. meikever.
nerken, herkauwen.

Niemeskant, Niemandsland. Denigrerende benaming.
nondekeij, basterdvloek.
och mins, och vrouw.
oe jonge, oh jongen. (uitroep).
oeoet! uitroep van verbazing.
oew haand, je handen.
onderboks, onderbroek.
ongepermitteerd, ongeoorloofd, ongepast.
onjeklonje, eau de cologne.
op de schap lopen, klaplopen, profiteren.
opgedoft, erop geslagen. (Denk aan opdoffer).
Orrieke, Arieke. (Verdwenen dialectnaam.)
ouws, onhandig, links.
ovensholt, broodschuiver.
overzij gaon, opzij gaan.
paddekaol, kikkervisje.
paternoster, rozenkrans (oorspronkelijk Onze vader)
peekuil, bietenkuil.
plee, wc.
plisie, politie.
plonspleeke, buiten wc.
potternosterke, paternostertje, rozenkrans.
potverdikke, basterdvloek.
pratten, pruilen.
Prelweg, Parallelweg.
reepen, met de hoepel lopen.
relijk, redelijk.
Riepsrand, Rupsenrand.
schaatsenrijderkes, roofwantsen.
scheute, grote glazen of ijzeren knikkers
schijthuis, w.c.
schitvrij, vrij van stront.
scholk, werkschort, jasschort.
schom, windhalm.

schoppe, schoven.
schriekelen, onvast lopen of fietsen.
schrijverkes, watertorretjes.
seprank, dropdrank.
sepkatjes, katjesdrop.
sepstelen, staafdrop, laurierdrop.
sjizzus merante, uitroep, waarschijnlijk verbastering van Jesu de Miranda!
sjoerts, diarree.
skabbedòllie, scapuliermedaille.
skiefelen, stuiteren op het water.
slibberen, baantje glijden.
snevel, jenever.
snuutje, kusje.
soepjan, slechte postduif.
spaaide, spitte.
spanboog, simpele boog om pijlen mee te schieten.
spiskes, perziken.
stikt mi oewe polis, stik met je polis.
stintje ketsen, steentje ketsen.(=*skiefelen*)
streijen, redetwisten.
strietsen en jatten, stelen.
theebloemen, muurbloemen.
tienurese, de hoogmis van tien uur.
tieten, kippen.
tjan, tamme kauw of gaai (die met tján geroepen werd).
truifel, troffel.
uitdoen, rooien.
Ujese zwarte, Udense zwarte kersen.
uurste, eerste.
vaj en mòn, vader en moeder.
van d'r eigen; van d'r stokske, bewusteloos.
vaorweg, landweggetje, karrenspoor.
vastelaovend, vastenavond.

verdimme, basterdvloek

verdimme, 't wordt tijd da'k bak, want ik kan bekant nie meer in m'n klompen. Verdomme, het wordt tijd dat ik bak, want ik kan bijna niet meer in mijn klompen.

vergitte nie te liegen? Vergeet je niet te liegen?

vòt en moen, vader en moeder.

vreilen, wrijven, met woorden plagen.

wegkruiperke speulen, verstoppertje spelen.

wijd weg, ver weg.

witteren, water geven, drenken (van vee)

zalig neijaor, gelukkig nieuwjaar.

zeeg, tam.

zeikworm, mier.

zondagse dinge, zondagse kleren.

zonk, laagte in het landschap.